

Romai Classicusok, magyar fordításokban. 2. M. T. Ciceróból
Beszédek, levelek és Scipio' álma. Ford. Kazinczy Ferencz

Magy. Kir. Egy. bet.
Budán; Ofen 1837

Signatur: 56704-B.2
Barcode: +Z169584302
Zitierlink: <http://data.onb.ac.at/ABO/%2BZ169584302>
Umfang: Bild 1 - 240

Nutzungsbedingungen

Bitte beachten Sie folgende Nutzungsbedingungen: Die Dateien werden Ihnen nur für persönliche, nichtkommerzielle Zwecke zur Verfügung gestellt. Nehmen Sie keine automatisierten Abfragen vor. Nennen Sie die Österreichische Nationalbibliothek in Provenienzangaben. Bei der Weiterverwendung sind Sie selbst für die Einhaltung von Rechten Dritter, z.B. Urheberrechten, verantwortlich.

Hinweis: Das Dokument enthält hinterlegte Textdaten, die eine Suche in der Datei ermöglichen. Diese Textdaten wurden mit einem automatisierten OCR-Verfahren ermittelt und weisen Fehler auf.

KAIS. KÖN. HOF BIBLIOTHEK

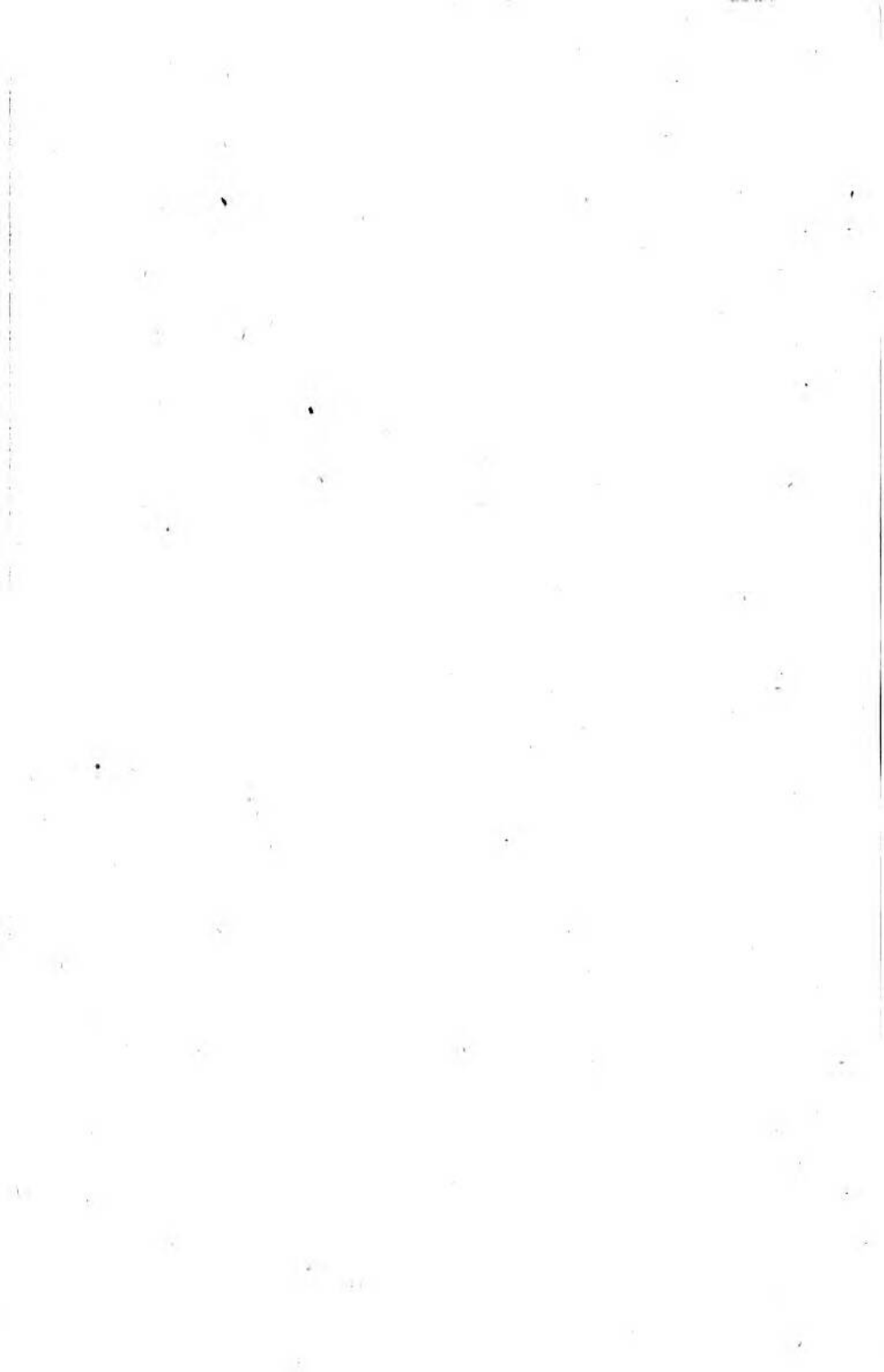
56.704-B

Alt-

56704-B.

ROMAI
CLASSICUSOK

MAGYAR FORDÍTÁSOKBAN.

KIADJA

A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG.

MÁSODIK KÖTET.

CICERÓBÓL BESZÉDEK, LEVELEK ÉS SCIPIO' ÁLMA.

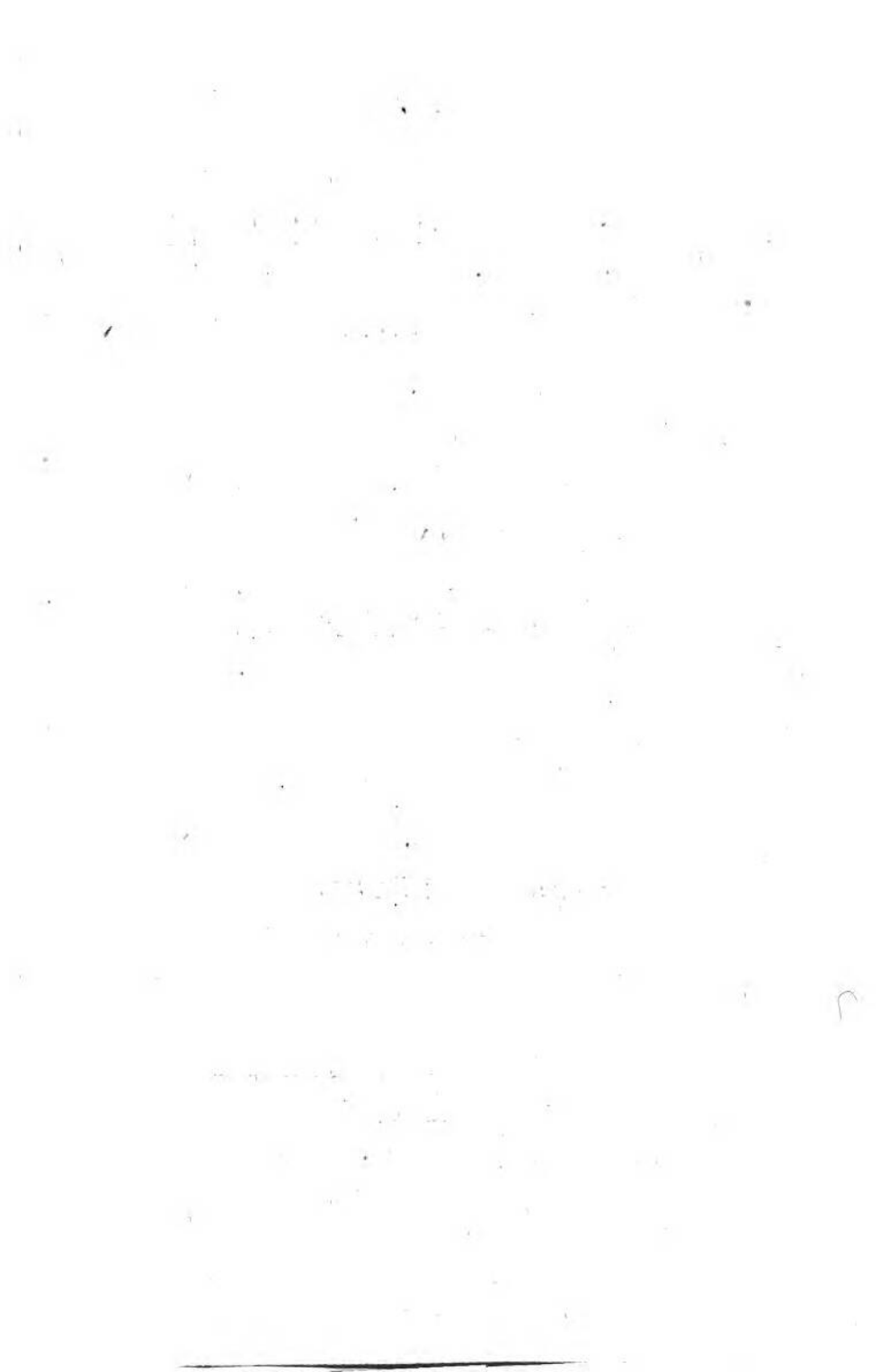

BUDÁN,

A' MAGYAR KIR. EGYETEM' BETŰIVEL.

M. D. CCC. XXX. VII.

M. T. CICERÓBÓL

B E S Z É D E K

LEVELEK

ÉS SCIPIO' ÁLMA.

FORDÍTA

KAZINCZY FERENCZ.

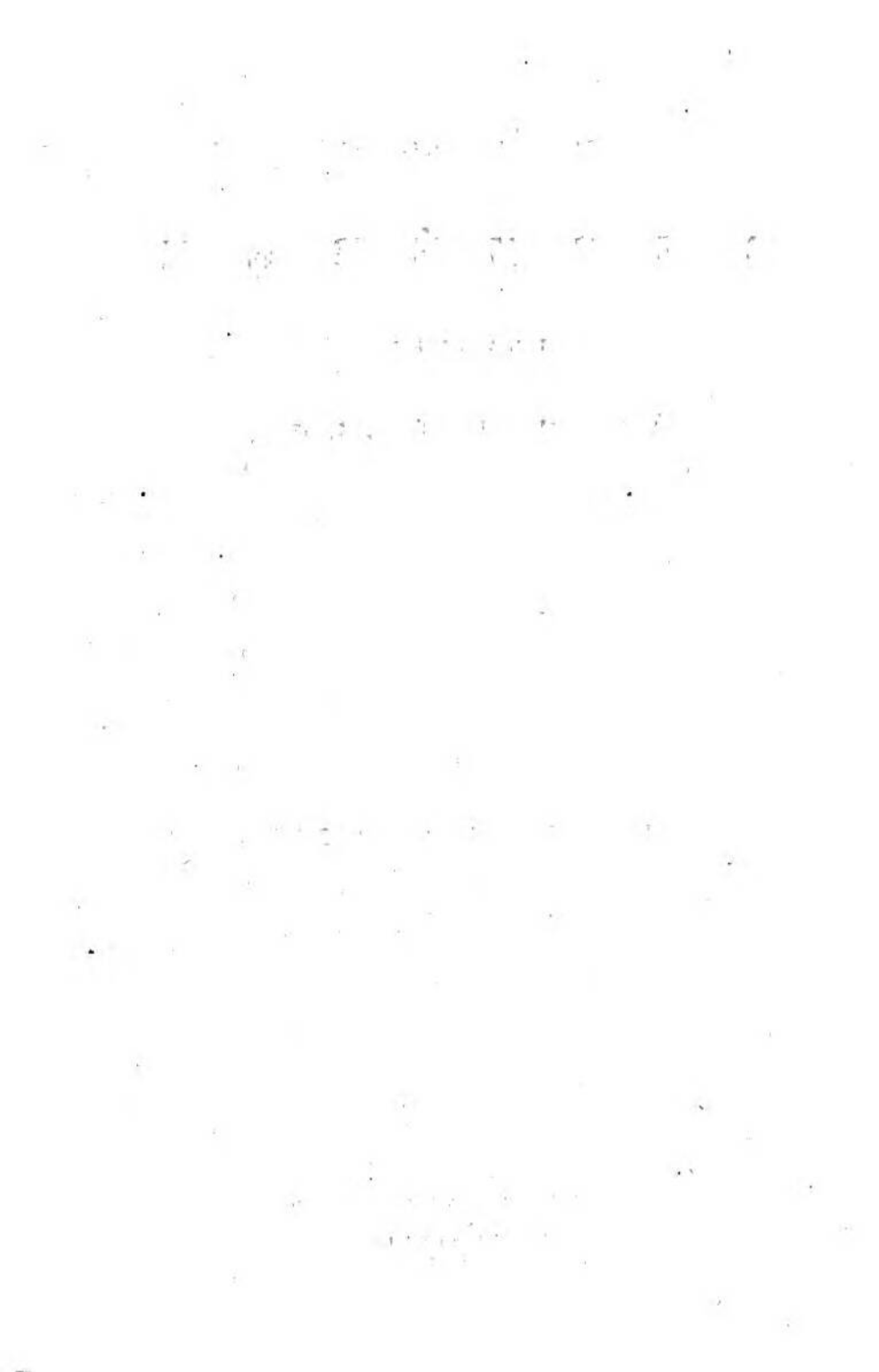

B U D Á N,

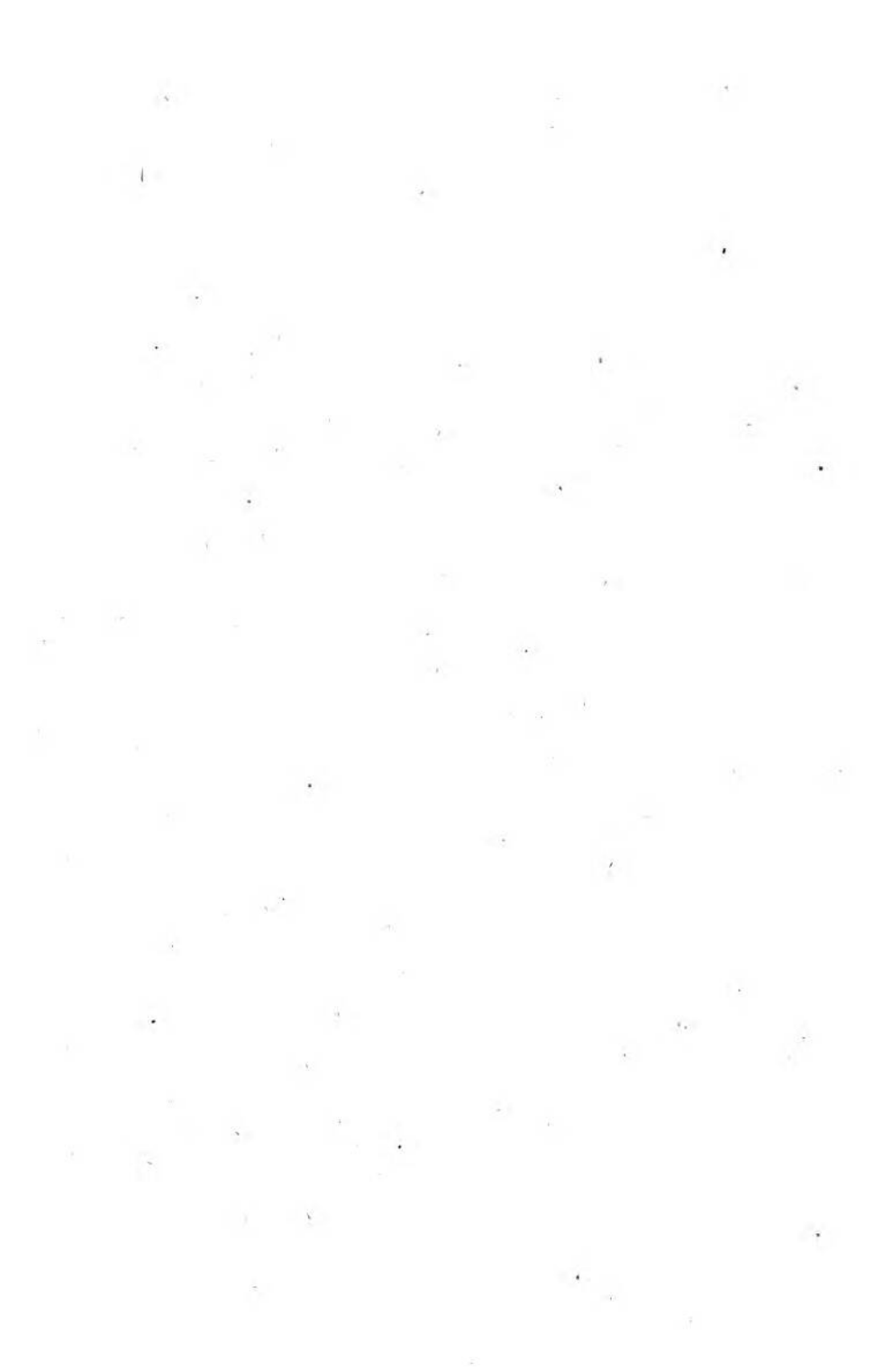
A' MAGYAR KIR. EGYETEM' BETŰIVEL.

M. D. CCC XXX. VII.

B E S Z É D E K.

T A R T A L O M.

BESZÉDEK.

	<i>Lap.</i>
Catilina ellen	
I. beszéd	1
II. beszéd	17
III. beszéd	32
IV. beszéd	48
Quintus Ligáriusért, Caesar előtt	62
Védő beszéd T. Annius Míló mellett	79

LEVELEK.

Első könyv.

I. levél (Atticushoz I. 5.)	131
II. lev. (Att. I. 6.)	133
III. lev. (Att. I. 7.)	134
IV. lev. (Att. I. 8.)	135
V. lev. (Att. I. 9.)	136
VI. lev. (Att. I. 10)	137
VII. lev. (Att. I. 11.)	138
VIII. lev. (Att. I. 3.)	140
IX. lev. (Att. I. 4.)	141
X. lev. (Att. I. 1.)	142
XI. lev. (Att. I. 2.)	145
XII. lev. (másh. V. 7.)	146
XIII. lev. (másh. V. 1.)	147
XIV. lev. (másh. V. 2.)	148
XV. lev. (másh. V. 5.)	153

	<i>Lap.</i>
XVI. lev. (Att. I. 12.)	154
XVII. lev. (másh. V. 6.)	156
XVIII. lev. (Att. I. 13.)	157
XIX. lev. (Att. I. 14.)	161
XX. lev. (Att. I. 15.)	165
XXI. lev. (Att. I. 16.)	165
XXII. lev. Att. I. 17.	174
XXIII. lev. (Att. I. 18)	179
XXIV. lev. (Att. I. 19.)	182
XXV. lev. (Att. I. 20.)	188
XXVI. lev. (Att. II. 1.)	191
XXVII. lev. (Att. II. 2.)	198
XXVIII. lev. (Att. II. 3.)	199
A' harmadik könyvből.	
I. lev. (Att. III. 3.)	201
II. lev. (Att. III. 2.)	201
III. lev. (Att. III. 4.)	202
IV. lev. (Att. III. 1.)	203
V. lev. (Att. III. 5.)	203
VI. lev. (Att. III. 6.)	204
VII. lev. (másh. XIV. 4.)	204
SCIPIO' ÁLMA	109

CATILINA ELLEN.

E L S Ó B E S Z É D.

I. **V**alljon meddig fogsz te még, Catilína, visszaélni a' mi lágyságunkkal? Meddig fog még paczkázni is rajtunk a' te őrzöngő dühöd? Hol lel határt dagadozásaiban féketlen vakmerőséged? Téged a' Palátium' éji védelme, 's a' városon végig elrendelt őrk, 's a' remegő nép, 's a' minden jók' futkosása, 's e' bátorságba tett helye gyűlésünknek 's ím' ezeknek tiszteletes arczok 's tekintők meg nem rázkodtathatának? Hogy szándékaid nyilván vannak, nem érted? hogy istentelen igyekezeteid, az által, hogy azokat mindezek itt ismerik, le vannak szegve, nem látod? mit cselekvél tegnap éjjel, mit az elmúltban, hol valál, kiket szállítatál-elő, mire tökéled-el magadat, kit nézsz te közzülünk annak, a' ki ezeket ne tudja? Oh idők! oh elváltozás! A' Tanács ezeket érti, a' Consul látja, 's ez még is él! Él! Sőt a' Tanácsba jó, részt vesz a' köz végzéseekben, szemeivel jegyzi-ki, rendeli-ki, kik öldöstessenek-el közzülünk. Mi pedig a' lelkes férjfiak, úgy hisszük, eleget tevének tisztünknek a' haza eránt, midőn ennek dűhe 's gyilokjai elől

magunkat félre vonjuk! A' Consulnak, Catilína, téged régen halálra kellett volna már hurczoltatni; rád kellett vala szakadni a' veszélynek, mellyet ellenünk rég olta forralgatsz. A' nagy-tekintetű férjfi, Publius Scípio, Fő-Pontifex, Tibériusz Gracchuszt, ki a' hon' alkotmányát nem nagyjadán ingatta vala meg, tisztviselői hatalom nélkül ölte meg: Catilínát, ki a' föld' kerektségének tűzzel vassal pusztulást készíté, mi Consulok, túrni fogjuk? Mert azon igen-is régít, hogy Cájusz Servílius Ahala a' láz Spúriusz Méliuszt ön kezével gyilkolta-meg, elmelőzőm. Megvolt, megvolt hajdan hazánkban az a' bölcshozottatás, hogy nagylelkű őseink sanyarúbb fenytékkal éltenek a' gonosz hazafi mint a' legdühösebb ellenség eránt. Van Tanácsi-Végezésünk rád, Catilína, 's kemény vagyon és hathatós; érzi e' Rend a' maga hatalmát, 's végezésein semmi nem múlik: rajtunk múlik minden, nyilván kimondom azt, rajtunk, Consulokon.

II. Hajdan Végezést hozza a' Tanács, hogy Lúcius Opínius Consul látna hozzá, hogy a' hont romlás ne érje, 's le nem folya egy éj, 's meg vala ölte Cájusz Gracchus, némelly zenebonák' gyanúja miatt, di-cső atyjának, nagy-atyjának 's őseinek fények mellett is; meg vala ölte gyermekeivel Marcusz Fulvius, a' volt-Consul. Egy hasonló Tanácsi-Végezés által a' hon' védelme Cájusz Máriusz és Lúcius Valériusz Consulokra bí-zaték; 's múlt e el egy nap, míg Lúcius Saturnínuszt, a' Nép'-Tribúnusát, és Cájusz Servíliuszt, a' Praetort, halál és a' haza' büntetése utól-érék? De mi húszadik napja már hogy végezéseknek sarját tompulni hagyjuk; mert van ugyan illy Tanácsi-Végezés, de az elzárva áll a' Jegyző-Könyvben, mint hüvelyében a' kard; 's ehhez képest néked, Catilína, tüstént meg kellett volna ötlet-ned. De te élsz; 's élsz, nem hogy lemondj istentelen

igyekezetidről, hanem hogy azokban megrögözzél. Akarom, Egybe-írt Atyák, hogy irgalmas legyek; akarom hogy a' hazának illy veszélyei közt gondatlannak ne talállassam: de már ön magam kárhoztatom magamat hereby 's haszontalan voltomért. Etrúriának nyilásai között Italiában tábor áll a' haza ellen; napról napra nevededik ellenségeink' száma; 's e' hadnak nagyját, ellenséginknek vezérjeket, kerítéseink közt, sőt benn a' Tanácsban, azt látjuk forralni, mint borítson-el bennünket a' háborúnak új meg új veszélyével. Ha téged, Catilína, mingyárt most megfogatlak, ha megöletlek, attól lesz okom retteghetni, úgy hiszem, hogy cselekedetemet minden jók inkább későnek nevezik, mint csak egy valaki is keménynek. De megtenni a' mit tennem már régen illett volna, bizonyos okokra nézve még meg nem engedem magamnak. Akkor fogsz végre megöletni, midőn senki nem találta oly gonosz, oly istentelen, oly tehozzád hasonló, ki meg ne vallja, hogy ez veled méltán történt. Míg leend egy, a' ki téged menteni merészel, élni fogsz; és úgy fogsz élni a' hogy mostan élsz, körülfogva számos és meghitt őrjeimtől, hogy a' haza ellen meg ne moccanhass. Sok szem és fül fog tégedet ezentúl is, mint eddigelé, általad meg nem sejtve, kémlelni, fogva tartani.

III. Mert mit várhatsz, még, Catilína, ha sem az éj nem fedheti-el homályával gaz czimborádat, sem a' lakház pártütésednek szózatját falai közzé el nem zárhatja? ha napfényre jő, ha kitör minden a' mit csinálsz? Adj hitelt szómnak: változtassd meg gondolkozásodat, feledd az öldösést, a' gyujtogatásokat; meg vagy kapva mindenfelől; világosabbak a' napféynél szándékaid; ha tetszik, én fogom előtted kifejteni. Emlékezel e, hogy a' Novemberi Kalendák' tizenkettedikén megmondám a'

Tanácsban, hogy Cájusz Manliusz, társa 's darabantja a' te vakmerőségednek, bizonyos nap', melly a' November' Kalendájának hatodika fogna lenni, fegyverben léssen? Megtévedtem e, Catilína, nem mondom a' nagy, az irtózatos, a' hihetetlen tettben, hanem a' mit csudálnod még inkább illik, a' napban is? Megmondám ugyan-ez helytt, hogy te jobbjainknak öldösésöket a' November' Kalendájának ötödikére rendeléd, midőn a' haza' Nagyjai, nem annyira hogy magokat megtartsák, mint hogy semmivé tegyék igyekezeteidet, Rómából elfutottanak. Tagadhatod e, hogy te azon nap', körülrekesztve őrjeim és gondoskodásaim által, fel nem támadhatál a' haza ellen, 's úgy mondád, hogy minekutána a' többiek elmenének, te az én vesztémmel, ki helyben maradék, magadat bé fogod eléglenni? 'S osztán a' midőn Praenestét Novembernek épen Kalendáján éjjeli rá-rohanás által elfoglalhatni reményléd, nem láttad e, hogy az a' gyarmat, az én parancsomra, néppel, örökkel, felvigyázókkal bátorságba vala téve? Semmit nem csinálsz, semmin nem törekszel, semmit nem gondolsz, a' mit én ne csak ne halljak, de ne is lássak, 's szinte ne tapintsak.

IV. Tekintsd-végig velem azt a' tegnapi éjt, 's érteni fogod, hogy én sokkal serényebben törekszem a' hazát megtartani, mint te elveszteni. Kimondom neked, hogy te ezen éjjel a' Sarlósok' úczájában — nincs kedvem homályosan szólni — Marcus Laecának házához menél, és hogy esztelenségednek 's gonoszságodnak egyéb társai is oda gyűltenek-fel. Mered ezt tagadni? Mit némsz-el? Meggyőzlek felőle, ha tagadod; mert látok itt a' Tanácsban némellyeket, kik együtt voltak ott veled. Halhatatlan Istenek, melly részében vagyunk e' világnak! melly város ez, a' mellyben élünk! melly hon ez a' miénk! Itt, itt vagynak, Eggybe-írt Atyák, a' mi

sorjainkban, a' világ' kerekségének legszentebb, legtiszteltesebb gyülekezetében vagynak, a' kik nekem 's nekünk mindnyájunknak vesztet, a' kike' városnak, sőt az egész föld' kerekségének, rómlást készítenek! Ezeket látom én Consul itt, 's tőlök kértem miképen keljen védenünk a' hazát; és a'kiknek bárd által kellett volna veszniek, csak szóval sem sebesítem. Te tehát amaz éjjel Laecánál valál, Catilína; kiosztád Italiának részeit; kimutattad, kit hova rendelél; kiválasztád, kik maradjanak Rómában, kik menjenek együtt veled; a' tűzvetésre megjegyzéd a' város' részeit; fogadtad, hogy magad is majd kimégy; úgy mondad, hogy neked még késned kell kevésbé, minthogy én élek. Két Római Lovag találtaték, ki e' gondtól megszabadítson, 's ezek ígéretet tevének neked, hogy engem azon éjjel, kevés-sel virradta előtt, nyugalmas nyoszolyámban megfognak ölni. Én mindezeket, midőn czéhetek még alig oszla-széllyel, megtudtam, házamat számosb örökkel 's fegyveresekkel bátorságba tettem; kizártam a' kiket te reggeli idvezlésem végett hozzám küldél, mivel épen azok jövének, a' kik felől, hogy e' tájban fognak jőni, annakelőtte már sok nagy-tekintetű férjfiaknak megjövendőltém vala.

V. Mellyek így lévén, Catilína, menj a' merre indultál, hagyd itt valaha a' várost; nyitva vannak a' kapuk; eredj útdra. Azok a' te Manliuszi táborozóid igen rég olta várják már benned vezéroket. Vidd-ki magaddal valakik tieid; 's ha nem lehet mind, minél nagyobb számban. Tisztítsd-meg a' várost; nagy rettegéstől fogsz megszabadítani, csak közöttém legyen és teköztötted a' kerítés. Velünk továbbá nem maradhatsz; nem tűröm azt, nem szenvedem, nem hagyom! Nagy hála illeti a' halhatatlan Isteneket, és különösen az itten-tisz-

telt Jupiter-Státort, e' város' legrégibb őrjét, hogy ez undok, e' rettenetes, e' hazánknak olly fene métely' vé-szeiből már ennyi ízben kiszabadulánk. De a' haza' egyetemi javát gyakrabban ereszteti vak szerencsének egy ember miatt, nem tanácsos. Míg te, Catilína, utánam, kijegyzett Consul után, ólálkodtál, én magamat ellened nem a' haza' őrjei és ereje, hanem tulajdon gondjaim által védtem. Midőn az utolsó Tisztválasztó napok alatt engem Consult, 's vágytársaidat, a' Márs' mezején meg akarál öldöstetni, gonosz szándékokat barátimnak segédjek és embereik által tettem semmivé, a' nélkül hogy a' népet fellázasztottam volna. Egy szóval, valamikor nékem vonakodál, magam állék neked ellent, noha vesztemet a' hazának nagy romlásával láttam összekötve. Most már nyilván támadod-meg az egész hont, a' halhatatlan Istenek' templomaikat, a' város' házait, minden polgárinknak élteket; egy szóval az egész Italiát pusztulásra 's vég romlásra szóllítod. Mire nézve minthogy megtenni a' minek elsőnek kellene lenni, és a' mire engemet a' nekem adott hatalom 's atyáinknak szertartásaik felszabadítanak, rá nem vehetem magamat: aztteszem-meg, a' mi a' sanyaruságra nézve szelídebb, a' köz jóra hasznosabb. Mert ha azt páncsolandom hogy öljenek-meg, az összeesküdtek' egész hada vesztég marad a' hazában. De ha te, a' mire már rég olta buzdítalak, kimégy innen, a' város ki fog tisztítani társaidnak nagy és veszedelmes sőppedékétől. Mi lele, Catilína? kéteskedhetel e unszolásomra megtenni, a' mit tenni önnkényt készültél? Én Consul ki hagyom menni ellenségünket a' városból. Kérded, számkivetésbe e? Nem parancsolom azt; de ha tanácsomat van kedved hallani, javaslom.

VI. Mert mi az, Catilína, a' mi téged ezután e' városban gyönyörködtethetne? hol, e' pártosok' czimboráján kívül senki nincs, a' ki tőled nem retteg, senki nincs, a' ki nem gyűlöl. Van e' olly bélyege a' háziélet' mocskainak, melly rád nem süttetett? melly személyes tettek' szennye nem tapada megrótt nevedhez? melly bujaság az, mellytől szemeid, melly gonoszság, a' mellytől kezed, melly fertelem a' mellytől egész tested tisztán marada? Van e' gyerkőcze, kinek te, minekutána hálóba kerítéd a' romlottságok' kecsseivel, vagy karddal a' gonosz tettekre, vagy az undokságra szövétnekkal utat nem mutatál? Sőt még többet! a' midőn nem régen elsőb feleséged' halála által üressé tevéd házaadat az újabb menyegzőre, e' gonoszságodat nem tetéztéd e' más hihetetlen gonoszsággal is? mellyet én elmellőzők, 's könnyen tűröm hogy róla hallgassanak, nehogy kivilágosodjék, hogy illy irtóztató tett vagy el vala követve nálunk, vagy bosszúlatlan maradhatott. Elhallgatom vagyond' romladékjait, mellyeket a' legközelebbi Idusokban érzeni fogsz magad felett lebegni; azokra térek, mellyek nem magányos élted' vétkeinek gyalázatosságát, nem házi elakadásaidat 's terheidet, hanem a' haza' javát, 's nekünk mindnyájunknak éltünket 's boldogságunkat illetik. Lehet e' kedves tenéked, Catilína, itt ez a' napfény, 's ez ég alatt a' lélegzés, holott tudod, hogy itt senki nincs a' ki ne tudja, hogy te Lepidusznak és Tullusznak esztendejekben, December' utolsó napján, a' Consulválasztáson gyilokkal jelenél-meg?~hogy te egy csoportot gyűjtél-össze mogöldöstetni a' Consulokat 's a' város' Nagyjait? hogy istentelen dühödnek nem a' jobbra-eszmélet vagy megrémülés, hanem a' hon' szerencséje állott ellent. De azokat elhagyom, mert tudva vagynak 's kévéssel azután ismét elkövettettek. Hány ízben nem igyekezél te engem mind kijegyzett mind

már viselt Consulságom alatt megölni! hány elkerülhetetlennek látszó csapásaid elől mentém-meg magamat egy kisded elhajlással, vagy ha a' küzdők' iskolája' kifejezésével kell szóllanom, testemmel! Nem tészesz semmit, semmire nem mégy, semmit nem forralsz, a' mi idejében tudtomra ne essék; 's te még sem szünsz-meg akarni erőlködni. Hány ízben nem csikartatott-ki immár kezeidből az a' gyilok; 's hányszor esett, hány-szor síklott-ki valamelly történet által! És te még sem lehetsz-el nélküle, 's nem tudom minemü babonákba kel-le azt beavatnod, hogy vele egygy Consult látsz általver-ni szükségesnek.

VII. 'S millyen most ez a' te élted? Mert ez egy-szer úgy akarok szóllani veled, hogy ne harag által lát-tassam indítva lenni, mellyel neked tartozom, hanem szánás által, mellyel neked senki nem tartozik. Kevés-sel ezelőtt belépél a' Tanácsba. Ki köszöne neked e' tömött gyülekezetben annyi sok barátid 's rokonid köz-zül? Ha az emberi emlékezet oltá senkin meg nem tör-tént, a' szó' pironságait várod e, holott a' hallgatás' kémelő ítélete által kárhoztatva vagy? 'S mit mondasz arra, hogy bójöveteledkor ama' sorszékek kiürültek? hogy minden Consularisok, kik tőled olly sokszor ha-lálra voltak kijegyezve, mihelytt leültél, e' padok' rés-zét pusztán és üresen hagyák? Kérlek, melly homlok-kal tudod ezt eltűrni? Bizony ha éntőlem szolgálaim fél-nének a' szerint, a' hogy tetőled polgártársaid félnek, illőnek látnám elhagyni házamat: 's te a' várost nem akarod; és ha látnám hogy polgártársaim, bár ok nél-kül, néznek illy gyanúval, illy nehezteléssel: inkább akárnék látások nélkül ellenni, mint mindnyájoknak bos-szús szemeikkel tekintetni; 's te, ámbár istentelenségeid' érzésében igaznak vallod e' közönséges és téged már rég-

olta illető gyűlöltetést, késhetel e félre-vonulni azoknak látások 's jelenlétek elől, kiknek szemeiket 's szíveiket sebesítéd? Ha szüleid rettegnének 's gyűlölnének, 's semmi szerrel meg nem tudnád egészteni, eltávoznál, úgy vélem, valamerre szemeik elől: most téged a' haza, ez a' mindnyájunknak közös anyánk, gyűlöl és retteg, 's már rég oltá nem vár tőled egyebet, mint hogy rajta anyagyilkosságot akarsz elkövetni; 's te nem fogod e tisztelni tekintetét? te nem fogsz e engedni ítéletének? te neme rettegni büntető hatalmát? Catilína, ő tehozzád ekként szól, 's némán mintegy ezt terjeszti elődbe: „Néhány esztendőök oltá nem történt immár semmi gonoszság hanemba általad, nem semmi undok tett tenélküled; te vagy az az eggy, a' ki büntetetlenül 's szabadon öldöstetél-el sok polgárt, frigyeseimet megzaklattad, kirablottad; te a' törvényt 's a' perbeidéztetést nem csak semminek nem venni, de rajta keresztültörni, azokat felforgatni is, erős valál. Azt a' sok régibbet, ámbár nem vala elszenvedendő, a' mint lehetete tűrtem: de hogy most, egyedül temiattad, szüntelen remegjek, hogy akármi láрма esik, Catilínát kell rettegnünk, hogy ellenem semmi ólálkodás nem koholtatik, melly gonoszságodhoz illőnek ne látszhatnak, azt tűrni nem lehet. Menj tehát, 's kapj-ki e' félelemből; ha az méltó, hogy el ne nyomattassam, ha nem méltó, hogy valaha már rettegni megszűnhessenek.“ — Ha, a' mint mondtam, hozzád így szóllana a' haza, nem kellen-e a' mit óhajt elérnie, még ha erőhöz nem nyulhatna is?

VIII. 'S te nem akarád e magadat őrizet alá adni? nem mondad e, hogy minden gyanu' elhárítására Mánius Lepidusznál kívánsz lakozni? kitől be nem fogadtatván, el merél jőni hozzám is, 's kértél, tartanálak há-

zamnál. Tőlem ugyan-azt vévén válaszul, hogy én bátorságban veled azon falak közt nem lakhatom, ki csak az által is nagy veszélyben forgok már, hogy egy kerítés között vagyunk, Quintus Metellus Praetorhoz menél. Eltolva innen is, társadhoz a' tisztos Marcus Marcellusához költözél, kit tudnillik őrzésedre leggondosabbnak, csínyaid' megsejtésekre legszemesebbnek, megzablásokra legelszántabbnak fogtál nézni. De mit ítéltünk, melly messze kell annak béklyótól és tömlöcztől lenni, a' ki magát méltónak ítélte már hogy őrizet alá vétessék? Ezek így lévén, Catilína, minekutána nyugodt elmével itt veszni nem tudsz, mit késsz elmenni valamelly távol földre, 's éltedet a' sok igazságos és érdemlett büntetések elől elkapván, szaladásban 's rejtekhelyben menteni-meg. — Terjesszd elébe a' Tanácsnak, ezt fogod mondani, mert kívánságod valóban ez, és, ha úgy tetszend a' Rendnek hogy számkivettessél, fogadod, engedelmeskedni fogsz. Nem terjesztem, mert az afféle nem fér-össze gondolkozásommal; azonban érezteni fogom veled, rólad ezek mit ítélnék. — Ki a' városból, Catilína! szabadítsd-meg a' remegéstől a' hont; menj, ha e' szót várod, számkivetésbe! Hogyan Catilína, értetted e? vöd e eszedbe hallgatásukat? Nem ellenkeznek szavammal, hallgatnak; mit várod azoknak szólló parancsaikat, a' kiknek szótlan akaratjokat értetted? De mondtam vala ezt e' jeles ifju Publius Sextius vagy e' díszes férjfi Marcus Marcellus ellen, Consulságom mellett is, 's ez Eggyházban, erőszakos kezekkel esnék nekem, 's igen nagyon méltán, a' Tanács. Teellened mondtam ezt, Catilína, 's midőn csendesesen maradnak, javallják, midőn a' szót tűrik, kárhozzatnak téged, midőn némák, kiáltoznak. 'S így nem csak ők, az Eggybe-írt Atyák, kiknek ítéletek előtted, a' mint felőled feltehetni, nagybecsű, csak hogy

életek nem az: hanem azon Római Lovagok is, a' lelkes derék férjfiak, 's az egyéb tisztos polgárok kik a' Tanácsot körülfogják, ők, kiknek te mint nagy számokat láthatád, mint értelmeket végig nézhetéd, 's szavaikat kevéssel előbb hallhatád. Ezeknek markáikat, fegyvereiket, rég olta nehezen tartóztatom immár tőled: de könnyen rá fogom bírhatni: hogy midőn majd, a' mit összedűlni óhajtasz, elhagyod, a' kapukig kikísérjenek.

IX. Másként mit mondok? Hogy ugyan téged törhessen-meg valami! hogy valaha te javulj-meg! hogy te készülhess megszökni! hogy te akarhass térni számkivetésbe! Oh, hogy a' halhatatlan Istenek elmédbe e' gondolatot sugallanák! jóllehet látom én, hogy ha megrendülve szózatomtól, rábírhatnád magadat, hogy kimenj a' számkivetésbe, melly fergetege vár a' gyűlölségnek, ha most nem, midőn gonosz tettetnek emlékezete még új, majd később, reám. Ám jöjön az, ha akar, csak hogy magamat érjen a' csapás, 's elválasztva legyen a' hon' inségeitől. Hijába várjuk tőled, hogy vétkeid megrázzanak, hogy a' törvény' büntetését retteg, hogy a' haza' veszélyei közt engedj az időnek; mert te nem az vagy, a' kité a' gyalázattól szemérem, félelem a' veszedelmektől, az őrzöngéstől ész elvonhasson. Minekokaért, a' mint már gyakran megmondám, menj, és ha rám, a' szerint a' hogy azt híreszteled ellenségedre, haragot akarsz gyűjteni, menj egyenesen számkivetésbe. Alig fogom elbírní a' szidalmakat, ha ezt teended; alig viselhetem-el a' gyűlölség' halmazatjait, ha számkivetésbe Consuli parancsra mégy. Hahogy pedig fényemnek 's dicsőségemnek van kedved szolgálni, alkalmatlan hadával azoknak a' te czinkosaidnak menjki Manliuszhoz, zendítsd-fel a' veszett hazafiakat, álljkülön a' jóktól, támadd-meg háborúval a' hont, örvendj

átkozott zsiványkodásidban, hogy ne általam idegenek közzé kivetve, hanem a' magadéi közzé meghíva lenni láttassál. Noha miért hívjalak én meg tégeget, a' ki tudom, hogy te már fegyvereseket küldél előre, kik rád Fórum Aureélium mellett várjanak? a' ki tudom, hogy te Manliusznak napot rendelél és ígérél; a' ki tudom, hogy ennek azt az ezüst sast, melly felől bizonyosan hiszem, hogy az neked és minden tiednek gyászt fog és siralmakat hozni, és a' mellynek te a' te lakodban búneidnek átokoltárát emeled, előre küldötted. Te fognál e tovább ellenni e' nélkül, a' ki előtt valamikor gyilkolásokra kimenél, meg szoktál vala bukni? a' ki nek oltára, mellől istentelen karodat olly gyakran vivéd-által hazafiaknak öldösésökre?

X. Elmégy valaha immár a' hova téged ez a' te zabolátlan, ez a' te dühös vágyod rég olta ragadozott. Mert neked a' dolog nem fájdalmat okoz, hanem valamely hihetetlen gyönyört. Téged illy esztelenségre szült a' természet, gyakorlott az akarat, tartá fenn a' sors. Soha nem óhajtál te nemcsak nyugtot, de nem soha háborút is, hanemha igazságtalant, undokot. Veszni-indult 's nemcsak a' szerencse, hanem még a' remény által is elhagyot emberektől te egy útalatos hadat gyűjtél-össze magad körül. Melly kedvedet fogod ezek között találni, mint fogsz tombolni örömedben, mint fog elrészegíteni a' vigadás, ha majd a' tiednek illy nagy számában sem nem hallasz csak eggy jót is, sem nem látsz! Ez életre valának intézve azok a' te elhiresztelt munkáid és szenvedéseid: földön fetrengeni nem-csak buja kedv miatt, hanem hogy dühösséget is követhess-el; ébren tölteni az éjeket, nemcsak míg álomba süllyed a' férj, hanem míg a' megöldösteknek el is rabolhatod vagyonjaikat. Előtted a' mező, hol

megbizonyíthassd azt a' te híres türeseedet, melly éhséget, szomjait, 's minden dolgoknak szükét ki tudja állani, és a' melly által magadat elemészte fogod meglátni nem sokára. Ennyire mentem akkor, midőn a' Consulságtól elzártalak, hogy inkább látszhassál a' hazát számkivetett megtámadni mint Consul összedulni, és hogy a' mit istentelenül elkezdetél, haramiáskodásnak neveztetessék inkább mint háborúnak.

XI. De most, Egybe-írt Atyák, hogy magamról elhárítsam 's bosszusággal eltoljam a' hazának egy vádját, melly közel igazságos, kérlek benneteket, értsétek meg figyelemmel a' mit mondandok, 's nyomjátok azt mélyen elmétekbe, szívetekbe. Mert ha a' hon, melly nekem sokkal drágább tulajdon életemnél, hahogy az egész köz társaság így szóllana hozzám: „Marcus Tullius, mit csinálsz? a' kit haza'-ellenségének találtál, a' ki felől látod hogy vezéré lesz a' háborúnak, a' ki felől tudod hogy őt az ellenségi tábor a' maga hadnagyának várja, te a' gonosz tett' kezdőjét, a' lázadás' fejedelmét, a' martalékok' 's veszett polgárok' felszóllítóját, kimenni engeded e, hogy nem a' városból kieresztettnek, hanem általad a' városra rá-küldöttnek tetszhessék? Nem rendeled e inkább eránta: hogy hányják tömlőczre, hogy halálra ragadozzák, hogy iszonyatos kínok között megöljék? Mi akadályoztat ebben? Eleink' szertartása e? De hiszen önálok igen gyakor esetekben hívatalt-nem-viselők is halállal büntették a' haza ellen felkölt polgárt. Vagy azon törvényeink, mellyek a' vétkes polgárok' halálos büntetéseik felől hozattak? De soha e' városban azok, a' kik a' hazától elpártoltak, nem bírtanak polgári elsőséggel. Vagy talán a' maradék' rágalmát retteged? Oh, jelesen bizonyítod háládat a' Római nép eránt, melly téged, magadról ismért embert, kit eleidnek, emléke nem ajánla,

illy korán a' becsületnek minden lépcsőjén keresztül a' legfőbb méltóságra emelt, hahogy te, rettegvén a' rágalmat vagy valamelly veszélyt, a' polgárok' javával nem gondolsz! És ha vádaktól kell félned, inkább illik e a' keménység' 's lelkes bátorság' vádját rettegni, mint a' gyávaságét 's vigyázatlankodását? Azt hiszed e, hogy ha majd a' háború össze fogja dűlni Itáliát, ha a' városok kiraboltatnak, ha házainkat lángok borítják-el, a' köz gyűlölség' tüze meg nem emészt e tégedet is?"

XII. A' hazának e' tiszteletes szavaira, és az azokéra a' kik ezzel egy értelemben vannak, röviden fogok felelni: — Egybe-írt Atyák, ha én hasznosnak ítéltém volna megöletni Catilínát, ennek a' derék szabdalkozónak egyg órányi lélegzést sem hagytam volna. Mert ha a' legnagyobb 's legnevezetesebb polgárok, a' Saturninus', a' két Gracchus', a' Flaccus' vére által magokat nemcsak meg nem mocskolták, hanem meg is dicsőítették: úgy valóban nekem nem vala okom rettegni hogy ez istentelen polgárgyilkosnak megöletése miatt a' maradéknál reám gyűlölség hárámoljon. És ha azt rettegnem igen nagyon kellene is, én mindig olly gondolkozással voltam: hogy az érdem által keresett haragot dicsőségnek nézzem, ne haragnak. De vannak némelleyek a' Rendben, kik vagy nem látják a' mi bennünket fenyeget, vagy ha látják is, úgy tesznek mintha nem látnák; a' kik Catilínának reményeit kényeztető ítéleteik által nevelték, 's a' kelő pártütésnek a' nemhívés által erőt adtak. Ezeknek tekinteteiket nemcsak gonoszok, hanem éretlenek is sokan követték; és ha én azt megbüntettetém vala, most kegyetlennek, királyosnak mondanák cselekedetemet. De már előre látom, hogy ha ez, a' mint igyekszik, a' Manliuszi táborba érkezend, senki nem lesz olly dőre, a' ki ne lássa, hogy a' párt-

ütés el vagyon kezdve, nem senki olly szemtelen, hogy azt meg ne vallja is. Ez egygynek elvesztése által a' hazában dúlongó veszély elnyomathatik ugyan egygy időre, de egészen el nem oltathatik. Ellenben ha ez innen magát kilöki, ha a' magáéit kiviszi magával együtt, 's hajótörése' mindenhonnan szedett czimborásait ezekkel egygyesítendi: úgy nem csak az elharapódzott veszedelem, hanem minden rosznak gyökere 's maga is el fog oltatni, el fog törletni.

XIII. Mert rég olta forgunk mi immár, Egygybe-írt Atyák, az össze-esküvésnek e' veszélyei 's kelepczéji között: de nem tudom miképen, ez a' minden gonoszságnak, ez a' régen-táplált dühnek és esztelenségnek lángja a' mi Consulságunk' idejében lobbana-ki. Hahogy e' zsványok' nagy serge közzül ez az egygy törletik-el, rövid ideiglen minden gondoktól, minden félelmeiktől megszabadultaknak fogunk ugyan tetszeni, de a' veszedelem megmarad, 's mélyen el lesz zárva a' hazának ereiben 's veséjiben. Valamint a' nagy nyavalyában betegek, midőn őket a' hideglelés' hősége gyötri, ha jeges vizet ittak, elejénte megenyhülve látszanak, de továbbad annálgyötrőbb kínokat érzenek: úgy az a' betegség, mellyben ez a' haza sinlik, ha ezen egygynek lakolása által megenyhülend is, életben maradván ennek társai, ismét megnehezedik. Minekokaért, Egygybe-írt Atyák, menjenek külön a' gonoszok, váljanak félre a' jóktól, gyűljenek egygy helyre, 's a' mint már sok ízben mondtam, választassanak-el a' város' kerítése által tőlünk; szűnjenek-meg a' Consul után ólálkodni házánál, a' Városi-Praetor' székét körültönni, gyilkokkal ostromlani a' Cúriát, kanóczokat és fáklyákat szerzeni, hogy a' várost lángba borítsák, 's légyen végre mindenkinek homlokára írva: mit érez a' hazáért. Igérem

néktek, Egybe-írt Atyák, hogy a' Consulok olly vigyázással leendenek, ti végezésekben annyi hathatóságot, a' Római Lovagrend annyi erőt, 's minden polgárok annyi egygyességet fognak bizonyítani, hogy Catilínának eltávoztása után mindent felfődvé, felvilágosítva, elnyomva, megbosszulva szemlélhessetek. — Illy jósolatok alatt, Catilína, a' hazának nagy idvére, neked romlásodra 's vég vesztedre, 's mindazoknak elpusztulásokra, a' kik veled minden istentelenség és gonoszság által eggyesültenek, eredj a' gyalázatos, az istentelen háborúba. 'S akkorte, o Jupiter, ki a' mi Romuluszunk által itt azon avatások között állítatál-be, mellyek alatt e' város megvettetett, te, kit igaz névvel nevezünk városunk' 's birodalmunk' védődjének, el fogod ezt és ennek czimborájit a' te oltáraidtól 's az egyéb templomoktól, a' város' épületeitől 's kőfalaitól 's minden polgárnak életétől 's vagyonától tiltani, és mindazokat, a' kik ellenségeik a' jóknak, ellenségei a' hazának, Italiának dúlóji, a' kiket egymáshoz gonoszságaiknak frigye 's egyy pártütő szövetség kapcsol, életökben és holtokban örök büntetésekkel bosszúlod-meg.

CATILINA ELLEN.

M Á S O D I K B E S Z É D.

I. Végre valahára, Quírisz Nép, Lúcius Catilínát a maga vakmerőségében dühöngőt, a' gonoszságokat lélegzőt, a' hazának romlást készítőt, a' benneteket és a' várost tűzzel vassal fenyegetőt, a' városból kilöktük, vagy kieresztettük, vagy a' kiköltözöttet búcsumondásokkal kikísértük. Elment kiosont, kiszökött, kirontott. Nem fog az undok szörnyeteg, a' vérengező csuda semmi romlást készíteni kőfalaink közt kőfalainknak. 'S így e' belháborúnak ez egyetlen vezérét kétségbe - vehetetlenül meggyőzénk; mert többé ágyékaink körül nem fog forogni az a' gyilok; ezután nem fogunk a' Mars' mezején, nem a' Piaczon, nem a' Cúriában, nem még lakházainknak falaik között is remegni. Ki van mozdítva helyéből midőn a' városból eltolatott; nyilván fogunk immár minden akadályok nélkül igazságos hadra kelni ellenségünk ellen. Minden bizonnal elvesztettük a' fene embert, 's dicsően diadalmaskodtunk rajta, midőn ötet rejtekléseiből világos haramia-hadai közzé vetettük. Hogy pedig kardját nem vitte-ki véresen a' mint

akarta, hogy bennünket életbe hagyva ment-el, hogy kezéből kicsikartuk a' vasat, hogy polgárainkat bánatlatlan, városunkat fel nem forgatva hagyá itt, érzitek e végre, melly bánatba süllyesztette-el ez, mint verte-le ez őtet? Elterítve, öszvesujtva fekszik ő most Quíriszek, felforgatva 's öszverontva érzi magát, 's szemeit gyakran visszavicsorítja a' város felé, sajnálja hogy az ki van kapva torkából, de a' melly viszont, íme látom, őrvend, hogy ezt az ő vesztére költ csudát magából kivetette, kiokádta.

II. De ha van valaki olyan, a' millyeneknek lenni mindnyájunknak illett volna, a' ki épen abban kél terhes vádra ellenem, a' miben beszédem dicsekedve örvendez, hogy az illy halálos ellenséget eleresztettem inkább mint elfogattam: az nem az én vétkem, Quíriszek, hanem az időké. Lucius Catilinának már régen nagy gyötrelmek között kell vala halállal büntettetnie, 's ezt tőlem mind eleink' szertartása, mind hívatalom' sanyaru tisztjei, mind a' hon' java kívánták. De mit gondoltok, hányan valának, a' kik a' miket én feladtam, nem hívék? hányan, kik tompaságok miatt nem gondolták? hányan a' kik még védték is? hányan, kik kedveztek neki, mert gonoszok voltak? és ha az ő megöletése által elháríthatni remélhettem volna rólatok a' veszélyt, én Lúcius Catilinát már régen nem csak gyűlölségem', hanem életem' veszedelmével is megfojtattam volna. De látván hogy ti az ő vétkét mindnyájan még akkor sem fogjátok megbizonyítottanak nézni; ha őt a' mint érdemelte, megölettem volna is, 's így én, elnyomva a' gyűlölség által, társait nem űzhetendem: oda vittem a' dolgot, hogy nyilván harczolhassatok, világosan látván az ellenséget. Kit hogy én annak tekintek a' kitől rettegünk kell, azt ti, Quíriszek, onnan érthetitek, hogy

még azt is nehezen tűröm hogy kevesed magával ménéki a' városból. Bár a' gonosz ember kivitte volna magával egész hadát! Tongíliust kivitte nekem, kit már első felserdülésekor vad gyúlongással kezdte szeretni, 's Publicíuszt és Munátiuszt, kiknek tivornyákon gyűlt adósságaik meg nem zavarhaták a' haza' csendét; 's melly férfiakat hagyta itt! adósságba mennyire elsüllyedteket! melly behatással! melly tekintettel!

III. Én tehát azt az ő hadát, bízván mind a' Galliában telelt legiókba, mind azon új népbe, mellyet Quintus Metellus a' Picénumi 's Galliai földön gyűjtött, mind azon seregekbe, mellyeket mindennap magunk szedünk, nagy megvetéssel nézem. Az kétségbe-esett öregekből áll, 's pazér falusi lakókból, kik vagyonkájikat elköltötték, a' kik készebbek voltak a' törvénybe-idéztetés' napját elmúlasztani mint a' hadtól elmaradni, és a' kik, mihelytt nekik nem a' mi seregünk' rendeit, hanem csak a' Praetor' ítéletét mutatandom, öszve fognak rogygni. A' kiket itt a' Fórumon repkedni látok, 's a' Curia előtt állongani, 's be is jőni a' Tanácsba, a' kik kenőcsöktől illatoznak, bíborban fénylenek, akarnám, vitte volna ki mint katonáját magával; és ha ezek itt maradandanak, vigyázzatok, nekünk nem annyira ama' seregtől kell, mint ezektől kik a' magok seregeiket elhagyták, rettegünk. 'S annál inkább érdemlik hogy rettegjük őket, mivel értik: hogy én tudom mit akarnak és még is meg nem indítatnak. Tudom kinek van kiosztva Apúlia, ki kapta Etrúriát, ki a' Picénumi, ki a' Galliai földet, ki kérte-ki magának, hogy a' várost tűzzel vassal dúlhassa-fel. Értik hogy minapi éjszakájok' végezései fülemhez eljutottak; felfedeztem azokat a' tegnapi Tanácsban; maga Catilína megrezzent, elszökött. Mit várnak ők? Bizonyára nagyon csalatkoznak ha úgy

hiszik, hogy az az én egykori szelídségem örökké fog tartani.

IV. A' mit vártam, elértem immár: azt, hogy ti mindnyájan világosan látnátok a' haza ellen kezdett párt-
ütés' valóságát; hanemha vagyon valaki, a' ki azt hi-
hetné, hogy a' kik hasonlók Catilinához, Catilinával
nem tartanak. Nincs már helye a' szelídségnek: maga
a' dolog keménykedést kíván. De engedek most is
eggyet: induljanak, menjenek-ki, ne engedjék a' sze-
gény Catilinát az utánok-vágyásban gyötrelmesen epe-
dezni. Kimutatom merre induljanak: az Auréliai úton
ment; ha sietnek, estig utól-érik. Oh boldog haza, ha
kivetendi majd a' városból e' peczét! Nékem ugyan az,
minekutána Catilína belőle elűzetett, megkönnyebbedett-
nek, enyhültnak látszik. Mert mi rosszat, mi gonoszt
lehet képzelni vagy találni, a' mit ez nem forrala? Van
e az egész Italiában méregnyujtó, van e haramia, van
e orgyilkos, van e atyafojtó 's testamentom-hamisító,
's zsvány 's lakoma és pazér, van e ágyfertéztető, van
e szajha, van e ifjak' szeplősítője, van e szeplősített,
van e olly semmire kellő, a' ki tagadhassa hogy Catili-
nával szoros eggyességben élt? Hol a' gyilkosság, melly
ez években nélküle követtetett-el? melly gyalázatos fer-
telem, a' melly nem óáltala? Volt e valaha ember, ki
az ifjakat úgy tudta veszélyre szédíteni, mint ő? ki hol
másokat szerete fertelmesül, hol a' mások' szerelmeik-
nek ocsmány szolgálatjára volt; ki eggynek csúnyasá-
gai' jutalmokat, másokat szüléjinek halálát nem csak
unszolás hanem segéfések által is ígérgette. És most
melly hirtelen gyűjte-össze nem csak a' falukról is a'
legveszettebbeknek egy igen nagy hadát? Nem volt nem
egyedül Rómában, de nem akármelly szugolyájában is

Italiának, senki elterhelve adóssággal, a' kit istentelen-ségének e' szörnyü szövetségébe belé nem font volna.

V. És hogy a' hasonlatlan dolgokban különböző szenvedelmeit ismérhessétek, senki nincs a' szabdalkozók' iskolájában vétkes tettekre valamivel merészebb, a' ki magát Catilína' szoros barátjának ne vallja; a' Szín-játzók között nem igen találni valakit, a' ki a' pajzán-ság és latorkodás által leve híressé, hogy Catilínát csak-nem pajtásaként ne emlegesse. És még is ugyan-cz, a' faj-talan életnek 's gonoszságoknak űzése által hozzá szokván a' fázás', éhség', szomj' és álmatlanságok' tűrésére, ezek-től erősnek vala kihirdetve, holott a' szorgalom' szereit 's a' rényre kívánt erőt vakmerő 's buja tettekre vesztegette el. Ha ezt kísérni fogták az ő társai, ha e' kétségbe-esteknek gyalázatos csoportjaik kimenendenek a' város-ból, oh mi boldogok leszünk mi! oh mi szerencsés lé-szen a' haza! oh melly ragyogó lesz az én Consulságom' emlékezete! Mert ezeknek gyönyörködéseik 'nem közép-szerűek, vakmerőségek nem emberi, nem olyan a' mit tűrni lehet, nem forralnak kevesebbet mint a' gyilkolás, mint a' gyujtogatások, a' rablás; ősi birtokaikat elpa-zarlották, a' mit a' Szerencsétől kaptak, feldorbézolták, vagyonjok régen kifogyott, hitelek is fogyatkozni kez-dett! és még is az a' kényes élet áll nálok melly a' bővölködésben. Ha bor és kuczka mellett csak dőzsölést, csak czafrákat keresnének, úgy felőlők jót ugyan nem lehetne várnunk, de őket tűrnünk kellene. De ki tűrheti, hogy a' gyáva teremtések lelkes férfiak után ólálkodnak, betorok az eszesek után, a' józanok után részegek, az ébrek után az alvók? a' kik nekem itt, kényekre eltelepedve vendégségeik mellett szemtelen asszonykák' ölelgetéseik közt bor által eltikkasztva, restté téve az étkektől, kö-rülövedzve virágokkal, kenőcsökkel illatozva, elgyen-

gítve a' fajtalankodások által, a' jóknak öldöklését, a' város' felperzseléseit kevélyen fenyegetik. De bízom, utól-éri végre a' sors' csapása, és hogy gonoszságaiknak, pajzanságoknak, istentelenségeknek 's fertelmeknek büntetése vagy felettek lebeg már, vagy hozzájuk bizony már közelget. Ha ezeket én, minthogy megjavítani őket nem lehet, elolthatnám: úgy az én Consulságom nem valamelly rövid időre, hanem sok századokra adná-meg nyugodalmát a' hazának. Mert nincs nemzet, mellytől retteghessünk, nincs király, a' ki háborút kezdhessen a' Római nép ellen. Földön vizen minden külháboru egynek nagysága által el vagyon csendesítve: a' belháboru marad rajtunk; bennünk vannak az ólálkodások, itt van ránk zárva a' veszély, itt van az ellenség; a' bujálkodással, az esztelenséggel, a' gonoszszággal kell megvívunk. E' háborúban, Quíriszek, én ajánlom magamat vezérteknek, neki-vállalkozom e' veszett sokaság' gyűlölségének. A' melly nyavalya meggyógyíthatatik, azt ha lehet, meggyógyítom; a' minek el kell metszetni, nem engedem hogy a' haza' kárára tovább terjedjen. Minekokaért vagy menjenek-ki vagy legyenek csendesesen; vagy ha mind a' városban mind előbbi szándékjaikban megmaradnak, várják a' miket érdemlenek.

VI. De vannak, Quíriszek, a' kik olyat is mondanak, hogy Catilína általam számkivetésbe löketett. Ha én azt egy szó által tehetném, azokat lökném-ki oda, a' kik illyet mondogatnak. Tudnillik az a' félénk, az az igen is szerény ember nem tűrheté a' Consul' szavát, mihelytt parancsoltatott hogy menjen, engedelmeskede, ment. Tegnap, Quíriszek, midőn házamnál csaknem megölelének, öszvehívám a' Tanácsot a' Véd-Jupiter' Egyházába, 's az egész dolgot elejekbe terjesztettem

az Egybe-írt Atyáknak. Oda jöve Catilína is. 'S a Tanácsnokok közzül ki szóla hozzá? ki köszöntötte? ki nem nézte benne inkább a' hazának legdühösebb ellen-ségét mint a' csak hitezegett polgárt? Sőt az elsőji e Rendnek a' székeknek azt a' részét, a' mellyhez ő közelíte, pusztán és üresen hagyták. Itt én, az a' rettenetes Consul, ki a' polgárokat egy szóval lököm számkivetésbe, kérdém Catilínát, ha a' Marcus Laeca' házánál tartott gyűlésben volt e, nem e. 'S midőn a' szemtelenségszerű ember vétkesnek érezvén magát, legelőbb hallgata, felfedezém a' többit, 's előadám, hogy azon éjjel mit csinála, mit rendele-el a' következőre, 's melly módon készül az egész háborút vinni. 'S a' mint el-elakadt, a' mint magát megkapva látá, azt kérdém tőle: mit kés. oda menni a' hova régen szándékozik? mert tudtam én hogy fegyvereket, bárdokat; vesszőcsomókat, hadi-kürtöket és zászlókat, hogy azon ezüst sást, mellynek a' maga lakházánál bűnös oltárt emelt vala, előre küldötte. Számkivetésbe kergettem e azt, a' ki felől tudtam, hogy a' háborúba már kiindult? Tudnillik a' Centurio Manliusz, a' ki Faesulé körül tábort vona, tulajdon nevében izene háborút a' Római népnek, 's az a' tábor most nem várja vezérének Catilínát, 's ő, a' számkivetésbe-űzött, Massiliába megyen, a' szerint a' hogy beszél, nem e' táborba.

VII. Oh szánakezésre méltó állapotja annak, a' ki a' hazát, mint fő Tisztviselője, nem csak igazgatja, hanem megtartani is igyekszik! Ha most Luciusz Catilína, az én gondjaim 's veszedelmeim által körülfogva, 's elgyengülve érezvén magát, hirtelen megretten, szándékát megváltoztatja, társai mellől eláll, a' kezdett háborúról lemond, az istentelenségek' és viaskodás' pályájáról útját a' megszökésre, a' számkivetésbe fordí-

tandja, úgy azt fogják mondani, hogy ő nem vakmerősége' fegyvereitől általam megfosztva; hogy nem vigyázásom által elbutítva, elrémítve, hogy reményei 's szándékai mellől nem félre-taszítva hanem ki nem hallgatva, meg nem ítéltetve, a' Consul' erőszakjai 's fenyegetőzései által löketett-ki közzületek; 's lesznek a' kik őt, ha ezt cselekvendi, nem gonosznak hanem szánást-érdemlőnek, engem nem gondos hanem kegyetlenkedő Consulnak fognak mondani. Kész vagyok, Quíriszek, ezen igazságtalan neheztes' és gyűlölség' zivatarát kiállani, csak hogy e' rettenetes, ez istentelen háboru' veszélye rólatok elháríttassék. Hadd mondják általam kilököttnek, csak számkivetésbe menjen! De, higgyetek nekem, nem megyen. Soha sem fogom én a' halhatatlan Istenektől az ellenem támadandó harag' megkönnyülése miatt kívánni, Quíriszek, hogy ti Lúcius Catilínát ellenségi serget vezérteni 's honotokon fegyverben száguldozni hallhassátok, de harmad nap alatt fogjátok még is; 's sokkal nagyobbban rettegem; hogy valaha azzal fogok inkább vádoltatni hogy őt kieresztettem, mint most, hogy kilöktem. De mivel vannak, a' kik őtet, most midőn kiment, kikergetettnek mondják: ugyan ők mit fognának mondani ha megöletett volna? Noha azok, a' kik Catilínát Massiliába elmentnek mondogatják, ezt nem annyira panaszojják, mint rettegik. Egy sincs ezek közt olly igen szánakozó, hogy jobban ne szeretné, ha ő Manliuszhoz menne inkább, mint ha Massiliába; ő pedig maga, ha soha nem gondolkozott volna is arról a' mit mostan követ, inkább akarna veszni mint haramia, mint számkivetésben élni. Azonban most, midőn semmi szándéka 's reménye nem marada teljesítetlen azon eggyen kívül, hogy kiköltözésekor engem életben hagyott, ohajtsuk inkább hogy számkivetésbe menjen mint hogy azon kesergénék.

VIII. De mit szöllok illy sokat egy ellenség felöl, a' ki ellenségnek vallja immár magát, a' kit, mivel megvan a' mit mindég akartam, hogy közöttünk és közötté áll a' kerítés, többé nem rettegem. Azok felöl, a' kik rejtve tartják gondolkozásokat, a' kik Rómában veszteglenek, a' kik velünk vannak, semmit nem szölünk e? De én ezeket, ha nem épen lehetetlen, nem annyira büntetni mint megjavítani 's a' haza eránt megengesztelni szeretnék. 'S nem is látom, miért ne lehessen-meg az, ha tanácsomat hallani akarják. Mert előtökbe terjesztem, Quíriszek, melly embereknek nemeiből szedétnek Catilinának e' csoportjai; 's úgy osztán külön adom mindenkinek tanácsomnak orvos-szereit, a' mint az tőlem kitelend. Egyik neme ezeknek az, a' kik sokkal adósok, de nagy jószágokat is bírnak, 's ezeket annyira szeretik, hogy adósságaikból ki nem fejtőzhetnek. Ezeknek kül színe becsületes, mert magok vagyonosok: de ügyök 's gondolkozások gyalázatos. Te jószágban, te épületekben, te pénzben, te emberekben, te minden portékában gazdag vagy és bővölködöl, 's még sem mondasz e le birtokodnak egy részéről hogy nagyobb legyen biteled? 'S mit vársz? háborút? Hogyan? 's azt hiszed e, hogy a' midőn mindnyájan dúlást fogunk szenvedni, a' te birtokaid séretlenek maradnak? Új törvényt vársz a' fizetés' megkönnyítésére? Csálódnak a' kik ezt Catilinától várják. Az az új tábla az én tudományom lesz, de ollyan, melly a' jószágok' eladásain épült. Mert nincsen egyéb szer, melly által a' birtokosok megmentethessenek. Ha ók ehhez hamarább nyultak volna, 's nem tették volna a' minél ostobábbat nem tehettek, hogy józágaiknak terméseikkel akarták leróvni kamataikat, úgy most benne mind tehetősbb mind hübb polgárokat bírnánk. De ezektől legkevésbbé kell, úgy vélem, félnünk; mert vagy elvonathatnak gondolkozásaiktól, vagy ha azokban megmaradnak is, úgy gondolom,

inkább fognak átkot könyörögni a' hazára, mint ellene fegyvert fogni.

IX. A' második szakasz olyanokból áll, a' kik noha adósság alatt nyögnek, nagy hívatalokat remélnek, uralkodni óhajtanak; úgy hiszik, hogy a' melly fényesbb tisztségekre a' haza' csendes idejében el nem juthatának annak háborgásai közt el fogják érhetni. Ezeknek, mint mindeneknek másoknak, egyet 's ugyan-azt kell, a' mint látom, kimondanunk; hogy ne reméljük elérni a' mit elérni igyekeznek: legelőbb is hogy én ébren vagyok, hogy valahol rám szükség leend, jelen leszek, 's mindenre gondom fog lenni; osztán azt, hogy a' jókban nagy az elszánás, nagy az egygyesség, hogy ők sokan vannak, 's katonaságunk sok seregeket teszen; végre hogy a' halhatatlan Istenek e' győzhetetlen népnek, e' dicső birodalomnak, e' roppant városnak az illy istentelen megtámadásban bizonyos ótalmára fognak lenni. De bár érték legyen el a' mit dühödt esztelenséggel óhajtanak, remélhetik e, hogy e' város aszágjában 's polgártársaiknak vérekkkel befertéztetve, a' mint azt most fenek undok lelkeik szomjúzzák, Consulok, Dictátorok, vagy még Királyok is leendenek? nem értik e, hogy olyat óhajtanak, a' mit ha elértek volna is, egy szökevény martaléknak vagy szabdalkozónak kénytelenek lesznek általengedni. A' harmadik szakasz azokat foglalja magában, kik a' kor' hanyatlását már érzik, de a' gyákorlás által erejeknek még birtokában vagynak, 's ezeknek számokba tartozik ez a' Manliusz, kinek helyébe most Catilína lép. Ezek azon gyarmatokból erednek, a' kiket Sulla alkotott. Én ezeket, általjában véve, derék és hű polgároknak ismerem, de vannak közöttök, a' kik véletlenül jutván igen sok pénzhez, fényesebben éltek, bővebben költöttek; úgy építettek mint a' kiket a' sze-

rencse kedvel, szerették a' pompás falusi-lakást, gyönyörködtek a' sok cselédben, a' gazdag vendégségekben 's olly tetemes adósságba buktak, hogy, ha boldogok akarnak lenni, Sullát kell felhozniok a' holtak közül. Ugyan ők némelly alacsony-rendű 's szükségét-látó falusiakban reményt támasztottak azon egykori rablásokra, 's én ezeket és azokat a' zsiványoknak 's haramiáknak egy szakaszába számlálom. De intem őket, szünjenek-meg dühösködni, 's proscriptiókat 's dictatúrákat álmodozni; mert a' hon azon régi idők' sebért annyira érzi, hegy az afféléket most már nem az emberek, de a' barmok is, szenvedni újobban nehezen fognák.

X. A' negyedik szakasz hasonlatlan, kevert, háborgó sokaságból áll, kik már régen érzik a' sullyt, kik kivergődni soha nem fognak, kik részént henyesség, részént a' rossz gazdálkodás és részént a' bőven-költés miatt is, régi adósságban ingadoznak; kik kifárasztva a' perbe-idéztetések, birói ítéletek és vagyonjaiknak kótyavetyéléseik által nagy számban mondatnak mind a' városból mind a' megyéből azon táborba költözteknek. Én ezeket nem annyira serény katonáknak vélem mint lomha adósságtagadóknak. A' jó emberkéek, ha nem tudnak állani, rogyjanak-össze, de úgy hogy eldőléseket nem csak a' város ne érezze de ne még szomszédjaik is. Csak hogy nem értem, miért akarnak, mint-hogy nem élhetnek becsülettel, rútúl veszni, vagy hogyan hihetik, hogy kevésbb gyötrelmek közt veszhetnek sokakkal, mint magokban. Az ötödik szakaszt a' haza ellen-fellázadtak teszik, az orgyilkolók 's egyéb gonosztevők, kiket Catilinától nem hívok-vissza, mert tőle el nem válhatnak, 's hadd vesszenek haramiaságokban, minthogy olly sokan vagynak, hogy el nem férhetnek a' tömlöczökben. Utolsó szakasz nem egyedül

számra hanem tulajdonságára 's életére nézve is, az, melly sajátja Catilínának, neki legkedvesebb társai, sőt kebelének, ölelgetéseinek gyermekei, kiket ékesen-fésült 's kenett hajakkal, 's vagy szakál nélkül vagy pelyhes állal láttok, ujas 's sarkig-erő tunikákban, bőv leplegbe tekergőzve, nem tógákban; kiknek minden gyákróltságok az élet' terheinek viselésében 's az ébrenlételben a' virradtig-nyúló vacsorák nyilatkoztatják. E' seregben vannak minden koczázók, minden paráznák, minden szemtelenek, ocsmányok. E' kényes csinos gyerkőczek nem csak szeretni 's szerettetni, nem csak énekelni és tánczolni, de gyilkokat forgatni 's mérgecskét nyújtogatni is tanultak. Ha ezek ki nem mennek, el nem vesznek, bár Catilína elvesszen, tudjátok-meg, hogy a' hazában megmaradnak Catilínának nevendékjei. De mit akarnak e' nyavalyások? Elviszik e magokkal táborokba asszonykájikat? Hogyan is lehetnének-el nélkülök, kivált a' mostani éjszakákban? Miként fogják kiállani az Apennínuszt, 's annak derét és havait? hanemha a' miatt reménylik könnyebben tűrhetni a' telet, mert vendégeikben meztelenül tánczolni megtanultanak.

XI. Oh méltán rettegett háboru, minekutána ott illy czafrákból-szedett Testőrző-sereget fog maga körül látni! Fegyverkeztessétek-fel most, Quíriszek, Catilínának ezen erős sergei ellen a' tinépeiteket, a' ti hadaitokat, 's elsőben is a' megroskadt, megsebhedett szabdalkozónak állítsátok ellenébe Consulaitokat 's vezéreiteket; azután azon hajótörést szenvedteknek kivetett elgyengített csapatjok ellen az egész Italiának virágát 's erejét vezessétek-ki. A' gyarmatok 's municípiumok szembe fognak kelni Catilínának erdős halmaival. Én a' ti egyéb seregeiteket, készületeiteket, erőtüket annak a' haramiának szükségeivel és szűkölködéseivel különbben sem vethettem volna

ösze. De elhallgatva is mind azokat, a' mellyekkel mi birunk 's ő nem bír, 's ilyen a' Tanács, a' Római Lovagok, a' Nép, a' város, a' kincstár, a' köz jövedelem, az egész Italia, a' minden tartományok, a' kül nemzetek — ha mind ezeket elhallgatva csak az egymással viaskodó dolgokat hasonlítjuk-is össze: magából ebből is érteni fogjuk, melly igen földre legyenek ők verve. Mert a' mi részünkről a' szemérem harczol, az övékéről a' pajzánság; itt a' tisztaság, ott a' fertelmek; itt a' hit és egyenesség, ott a' ravaszság és csalás; itt a' hűség, ott az álnokság; itt az állhatatosság, ott a' düh; itt a' becsület, ott a' gyalázatosság; itt a' tartózkodás, ott a' kéj; eggy szóval itt a' méltányság, mértékletesség, erős lélek, okosság, 's minden rény ellenségeskedésben vagyon a' hamissággal, bujálkodással, tunyasággal, vakmerőséggel 's minden vétékkel; és végre a' bővölködés a' szűkölködéssel, a' jó ész a' megbomlottal, a' józan elme az esztelenséggel, a' jó remény a' legteljesbb elcsüggedéssel. Az illetén harczban és tusakodásban, ha a' halandók' igyekezeteik megcsökkennének is, nem fognának e felkelni a' halhatatlan Istenek, hogy e' fényes rények által azok a' sok és nagy gonoszságok meggyőztessenek?

XII. Mellyek így lévén, Quíriszek, ti, a' mint már megmondottam, lakjaitokat örökkel, vigyázókkal védjétek; nekem gondom volt, hogy a' város csődülések 's a' ti felszólítástok nélkül elég bátorságban legyen. Minden ti gyarmataitok 's municípiumaitok, tudósítva általam Catilínának ezen éjjeli kiszökése felől, könnyen fogják védeni városaikat 's határaikat. A' szabdalkozók, kiket amaz úgy néze mint a' maga legszámosabb 's legbizonyosabb seregét, ámbár jobb indulattal vannak mint eggy része a' Patriciusoknak, hatalmunk által korlát-

ban fognak tartatni. Quintusz Metellusz, kit én, előre látván a' mi történni fog, a' Galliai 's Picénumi földre kiküldöttem, vagy elnyomja az embert, vagy minden mozdulásait 's igyekezeteit elakasztja, egyebek felől pedig a' miket elrendelnünk, siettetnünk, végre hajtánunk kell, a' 'Tanács' elébe fogom tenni előterjesztésemet, mellyet már öszvegyülni láttok. Mostan azokat, a' kik a' városban maradtanak, vagy inkább a' kiket Catilína a' városnak és tinektek vesztetekre a' városban hagyott, ámbár ellenségek, de mivel a' születés polgárokká tette, még egyszer kívánom megszólítani. Szelídségem, mellyet egy-némelly gondatlanságnak veve talám, azt várta, hogy a' mi titokban volt, kinyilvánosodjék. Nem fedhetem többé, hogy ez nekem hazám, hogy én ezeknek Consulok vagyok, hogy nekem vagy ezekkel kell élnem, vagy ezekért meghalnom. A' kapuknál nincs semmi őr, nincsenek az úton semmi lesők; a' kik menni akarnak, bátorságba tehetik magokat, de a' ki a' városban megmoccanand, a' kit én a' haza ellen nem tetten hanem csak igyekezeten is kapok meg, érezni fogja, hogy a' városnak szemesek a' Consuljai, hogy derék Tisztviselőji vannak 's lelkes Tanácsa, hogy vannak fegyverei, van börtöne, mellyet eleink a' 'gonosz és világos tettek' bosszulására rendeltének.

XIII. 'S mind ezek úgy fognak végre hajtatni, Quíriszek, hogy a' legnagyobb dolog a' legkisebb zajjal, a' legrémítőbb veszély minden zendülés nélkül, az emberi emlékezet olta legdühösebb, legiszonyúbb belháboru egyedül általam, béke' ruhájába öltözött hadi-vezér által, oltassék-el. 'S úgy fogom a' dolgot vinni, hogy, ha különben lehetséges leend, még a' vétkes se szenvedje a' városban gonosz tette' büntetését. De ha a' nyilván-tett erőszak, ha a' haza felett lebegő veszedelem en-

gemet lelkem szelídségétől erővel elvonszanának, bizonyára azt fogom tenni, a' mit az illy nehéz, a' mit az illy kelepczés háborúban csak óhajtani is soknak látszhatik, hogy a' jók közzül egy is el ne vesszen, és hogy ti némelly keveseknek büntetések által megmentethesetek. 'S ez ígéretet tinéktek, Quíriszek, én nem az én okosságomba, nem emberi segédekbe, hanem a' halhatatlan Istenek' sok és kétségtelen jelentéseikbe bízva adom, kiknek vezérlések alatt e' reménynek, e' szándéknak eredtem, és a' kik most nem messzűnven mint hajdan szoktak, 's nem távol ellenség ellen, hanem itt megjelenve védik isteni segédjeikkel a' magok templomaikat és e' város' fedeleit. Intézzétek tehát hozzájok, Quíriszek, a' ti könyörgéseiteket 's imádságaitokat 's tiszteleteiteket, hogy a' melly várost ők a' legszebbé, legvirágzóbbá, leghatalmasabbá tenni méltóztattak, azt, a' földön és tengereken minden ellenségein diadalmoskodottat, istentelen lakosainak gaz incselkedéseik ellen védelmezzék.

CATILINA ELLEN.

H A R M A D I K B E S Z É D.

I. Hazátokat, Quíriszek, 's mindnyájatoknak élteteket, vagyonjaitokat, birtokaitokat, hitveseiteket, gyermekeiteket, 's e' lakját a' legfényesbb birodalomnak, a' legáldottabb legdiszesbb várost, mai nap', a' benneteket-szerető halhatatlan Istenek' nagy jóvoltából, nekem gondoskodásaim, iparkodásaim 's veszedelmeim által, a' tűz és vas közzül, 's csaknem torkából a' veszélynek kiragadva, nektek fenn tartva, nektek vissza adva látjátok. És ha nem kevésbbé kedvesek és nem feledhetők előttünk a' napok, mellyeken megtartatunk mint a' mellyeken születünk, minthogy a' megtartás bizonyos öröme a' születés bizonytalan állapotra teszen; és mivel érzés nélkül születünk, 's örömek közt tartatunk-meg; valóban minekutána azt, a' ki e' várost alkotta, a' hír és a' mi jóakaratumk a' halhatatlan Istennek közzé emelték; tiszteletben kell nálatok és maradékaitoknál maradni annak is, a' ki e' felépített 's nagy ékességre jutott várost megtartotta. Mert az egész város 's a' templomok, 's a' kápolnák, a' lakházak és kerítések körül végtől vé-

gig csaknem elhányt tüzeket megoltottuk, a' hon ellen felrántott kardokat megtompítottuk, az ő gyilokjaikat a' ti nyakaitoktól félre-ütöttük. Ezek általam a' Tanács előtt fel vannak világosítva, be vannak bizonyítva, 's most tinektek mondom-el röviden, hogy ti, a' kik ezeket nem tudjátok, de tudni óhajtjátok, melly rettenetes és melly világos volt légyen az öszvesküvés, 's miként nyomoztatott, 's miként világosodott-ki, érthessétek.

II. Legelébb is, a' midőn Catilína kevés napok előtt a' várból kiosont, de iszonyú vétke' czinkosait, ennek az undok háborúnak neki-dühödött vezéreit Romában hátra hagyá, az vala minden gondom 's igyekezetem, Quirisek, hogy mi ennyi és illy titkos kelepczék között miként maradhassunk-meg épségben. Mert a' midőn Catilínát a' városból kilöktem, — nem rettegek többé haragot e' szó miatt, mivel azt azért kell inkább félnem, hogy élve méne-ki — akkor, mondom, midőn azt ohajtam hogy ő közszülünk eltiltassék, úgy hittem hogy a' pártütőknek hátra-maradt egész serge együtt menend-ki vele, vagy hogy a' kik veszteglettek, nélküle gyengék fognak 's erőtlének lenni. Azonban Rómában maradni 's közötünk lenni látván azokat, a' kik felül tudtam hogy a' legnagyobb őrzöngés és gonoszság által tüzeltetnek, éjjeleim nappalaim arra voltak fordítva, hogy ők mit csinálnak, ők min mesterkednek, megérthessem és láthassam; arra, hogy mivel beszédem a' gonoszság' hihetetlen nagysága miatt füleitek előtt kevés hitelt talál, a' szerént kaphatnám-meg a' dolgot, hogy végre akkor gondoskodhatnátok tulajdon javatok eránt, midőn a' veszélyt tulajdon szemeitekkel látnátok. Annakokáért mihelyt tudtomra lőn, hogy az Allobroxok' követelik Publiusz Lentulusz által a' Transalpíniumi földön háboru' indítására, Galliában pedig zendítés' támasztására meg-

kérettek, és hogy ők Galliába polgártársaikhoz 's ezen útközből levéllel és ízenettel Catilínához küldtettenek, hogy Vulturcius úti-társul melléjek adatott, és hogy a' Catilínának szóló levél erre nagyon bízva: jó alkalomnak néztem, — 's illyet találni a' legnehezebb vala, 's én mindég ezt óhajtottam a' halhatatlan Istenektől — hogy a' mik estek, ne egyedül általam, hanem a' Tanács által is és tiáltalatok nyilván valónak ismértethesék. E' szerint tegnap Lúcius Flaccus és Cájus Pomtínusz Praetorokat, kik lelkes és a' hazát igazán szerető férfiak, magamhoz hívatám, nekik a' dolgot elmondottam, kívánságaimat kimutattam. Ezek, a' szerint a' hogy ők a' hazának hív és minden áldozatokra kész polgárjai, vonakodás és késedelem nélkül a' dologra neki vállalkoztak, 's a' midőn beestveledett, alattomban a' Mulviusz hídra kimentek, 's ott a' legközelebbi mezei házakban kétfelé úgy vonták-meg magokat, hogy egyike 's másika között a' Tiberisz és a' híd közben marada. Ugyan-oda meg nem sejtve valának kivive őáltalok számos vitéz derék emberek, 's én magam is némelly válogatott ifjakat a' Reáti osztályból, kiknek szolgálatjaikkal a' haza' bajaiban élni mindég szoktam, kardokkal küldöttem-ki az ő segédjekre. Azonban a' harmadik éji órnek csaknem eltelése' táján, midőn az Allobrox követek sokad magokkal 's Vulturcius által kísérvé a' Mulviusz-hídra fellépni kezdenék, támadás esik rájuk, 's mind a' mieink mind ők kardokat rántottak. A' dolgot egyedül a' Praetorok tudták; a' többiek semmit nem tudtak felőle.

III. Ekkor Pomtínusznak és Flaccusznak közbejövetelek által az elkezdett viadal elcsendesedik; minden levél melly e' csoportnál tatáltatott, fel nem tört pecsétjeikkel, a' Praetoroknak által adatik, ők magok elfogattat-

nak, és a' midőn már szürkült, hozzám hozatnak. Én pedig az egész istentelen szándék' kovácsát, Gabíniusz Cimbert, a' mikor még semmit nem gyaníthata, tüstént magamhoz szólítatám. Továbbad Lúcius Statíliusz, és ez után Cethéguszt is. Lentulusz legkésőbb jöve, a' mint gondolom, mivel a' levélírás miatt szokása ellen ébren vonta-ki az éjszakát. Városunknak némelly fő-tekintetű nevezetes férjfijai, kik, meghallván mi történt, igen nagy számban gyülekezének fel nálam reggel, úgy kívánták ugyan, hogy bontanám-fel a' leveleket, minél-előtte a' Tanácsnak bemutatnám, hogy ha benne semmi nem találtatik, azon vád által ne terheltethessem, hogy a' társaságot ok nélkül süllyesztém illy rémülésbe; de kimondám nekik, hogy én a' köz veszélyben kötelességnek ismerem minden változtatás sőt minden illetés nélkül is vinni tanácskozás alá a' dolgot. Mert, ha bár, Quíriszek, a' hozzám-jött hírek valóknak nem találtattak volna is: mindazáltal úgy hittem, hogy a' hazának illy nagy veszélyében az igen is nagy szemességet nem kell rettegnem. A' Tanácsot, a' mint látatok, sietve igen nagy számban öszvehívtam, 's az Allobroxoktól vett jelentéshez képest legottan kiküldém a' derék Cájusz Sulpícusz Praetort, hogy ő Cethégusztól, ha mi fegyver az ő hazánál találtatik, hozná-elő, 's igen nagy számú kardokat 's gyilkokat hoza.

IV. Vulturciuszt a' Galluszok nélkül hozattam-elő. A' Tanács' tetszésével bocsánatnak ígérését adám neki, 's intettem, hogy a' miket tud, mondaná-el rettegés nélkül. 'S ekkor ez, alig térvén még magához a' nagy félelemből, megvallá, hogy Publiusz Lentulusztól levele vagyon és izenetei Catilinához: élne a' szolgák' segedelmével, 's seregestül közelítsen minél előbb a' városhoz, 's ezt olly véggel, hogy ha majd a' várost minden oldal-

ról, a' szerént a' hogy közöttök elrendelve 's kiosztva volt, meggyújtják, 's az iszonyú vérengzést a' lakók közt megteszik, készen lehessen mind a' szaladókat elfogni, mind magát a' városban maradt vezérekkel eggyesíteni. Az előszólított Gallusok pedig azt vallák, hogy Publiusz Lentulusz, Cethégusz, Statíliusz az ő nemzettekhez leveleket 's esk alatt tett ígéreteket adtak; és hogy őket ezek és Lúcius Cassiusz arra kötelezték, hogy küldenének minél előbb lovasságot Italiába, gyalog seregnek hijával ők nem fognának lenni; hogy Lentulusz bizonyosokká tette az eránt, hogy a' Sibyllák' könyvei és a' Jósolók' feleleteik szerént, ő az a' harmadik Cornéliusz, kire a' város birtokának 's fő méltóságának szálani kell; a' két elsőbb Cinna volt és Sulla; — hogy ugyan ő mondotta azt is, hogy ez az az év, melyet a' sors e' városnak 's bírodalomnak elbomlására kiszabott, a' tizedik a' Vesta' Szűzeinek feloldoztatások után, a' Capitólium' elégeése után a' huszadik. Cethégusz a' többivel, a' mint ők mondák, azon hasonla-meg, hogy Lentulusz és mások a' gyilkolást és a' város' felégetését a' Saturnaliák alafit akarák megtétetni, 's az az idő Cethégusznak igen is hosszúnak látszott.

V. És, hogy sokáig ne tartóztassalak, Quíriszek, elő hagyánk hozni a' leveleket, mellyek mindnyájok által adva lenni mondattanak. Legelőbb is Cethégusznak megmutattuk a' maga pecsétjét. Magáénak ismerte azt. Erre felmetszénk a' fonalat, a' levelet felolvastuk; az az ő kezével vala írva: fogadta az Allobroxok' Tanácsának és Népének, hogy a' mit követjeiknek ígért, teljesíteni fogja, 's kérte, viszont ők is tennék-meg a' mit követjeik neki ígértek. Ekkor Cethégusz, ki a' nála talált gyilkok és kardok eránt azelőbb valamit csakugyan felelt, 's azt mondotta, hogy ő a' jó fegyverben mindég

gyönyörjeit lelte, felolvastatván levele, 's lelkismérete által vétkesnek kiáltva, megcsüggedett, ellankadott, 's eggyyszerre elnémult. A' behozott Statiliusz megismerte mind pecsétjét mind kezét. Felolvastatott levele, melly nek értelme csaknem az vala a' mi az előbbié, 's minden megvallott. Ekkor Lentulusznak mutatám levelét 's kérdeztem, ismeri e a' pecsétet; inte, hogy igen is. Ismeretes pecsét ugyan, mondám, nagy-atyádnak képe, annak a' köz tiszteletü férjfinak, ki a' hazát 's annak polgárait mindenek felett szerette; 's ez téged e' rettenetes gonoszságtól némán is elvonhatott volna. Az Allobrox Tanácshoz és Néphez ugyan-így írt levele felolvastatott, 's én hatalmat adtam neki, mondaná, a' mit a' dolgok eránt mondania tetszik. 'S ő elejente nem akart; de valamivel tovább, minekutána az egész vallás ellene véghez méne, felkölt, 's azt kérdé a' Gallusoktól, hogy mi dolga lehetne neki ővelek, minek jövének az ő házához, 's ugyan-azt Vulturciusztól is. Kik minekutána neki röviden 's állhatatosan feleltek, 's elmondák ki által és hány ízben küldettek hozzá, 's tudakozák, ha semmit nem beszéle e velek a' Sibyllák' jövendöléseikről, ő hirtelen, megőrjülve gonoszságában, megmutatá, melly nagy a' lelkisméret' ereje; mert ámbár a' vádat tagadhattá, mindeneknek várákozása ellen önkényt megvallotta. Így hagyá-el őtet nem csak az az elme 's beszédbeli gyakorlatosság, mellyekben mindég nagy volt, hanem a' nyilván 's rajta-vesztett istentelenség' érzésében, szemtelensége is, melly által minden másokat felülmúlt és a' vakmerőség. Vulturcius pedig azonnal előhozatá 's felnyitá azt a' levelet, melly neki, a' mint mondá, Lentulusztól Catilinához vala adva. 'S Lentulusz, ámbár az által rettenetesen megzavartaték, megismerte mind pecsétjét mind kezét. A' levél név nélkül vala írva, de e' szókkal: „Ki legyenek, attóla' kit hozzád küldöttem, meg

fogod érteni. Légy férfi, 's gondold-meg, melly pontiglan menél előre, 's lássd mi neked immár szükség. Csatold magadhoz mindennek segédét, még a' legaljasabbakét is.“ — Útána Gabíniusz hozaték-fel, 's midőn elébb szemtelenül kezde felelgetni, végre semmit nem tagadott azokban a' mik eránt a' Gallusok által vádoltaték. És nekem ugyan, Quíriszek, ámbár az ő gonoszságoknak jelenségei 's bizonyságai csalhatatlanoknak látszottanak, a' levelek, a' pecsét, a' kézírás, 's végre mindenikének megvallása; de leginkább bizonyítóknak azok a' szemek, az a' sápadtság, az az arcz, az az elné-mulás. Mert úgy tompultanak-el, úgy süllyedtek tekinteteik a' földre, úgy pislongtak olykor lopvást egymás felé, hogy nem másoktól elárulva lenni, hanem ön-magokat elárulni látszhattanak.

VI. Véghez' menvén a' vallások 's vallatások, Quíriszek, kérdést tévék a' Tanácsnál, mit tetszenék neki a' haza' javára nézve végeznie. A' Tanács' fejedelmei nagylelkűen 's teljes magok elszánásokkal adták vélekedéseiket, mellyet az egész Gyülekezet minden változtatás nélkül javalla. Minthogy a' végzés még írásba nem ment, emlékezetemből mondom-el nektek, Quíriszek, mit rendelt légyen a' Tanács. Elsőben nekem a' leg-tisztelőbb kifejezésekkel köszönet tétetik, hogy a' haza az én bátorságom, bölcseségem 's gondjaim által a' legnagyobb veszélyek közül kiragadtatott; azután Lúcius Flaccusz és Cájusz Pomtínusz Praetorok, mivel a' mit hagytam, híven és vitézül teljesítették, egész érdemek szerént magasztaltatának; dicséret adaték az én tisztelt Tisztársamnak is, hogy azokat, a' kiknek ezen öszveskűvésben részek vala, a' maga és a' haza' dolgaitól eltávoztatá. Továbbad úgy végzék-el hogy Publiusz Lentulusz a' Praetúrát azonnal tegye-le, 's vitessék fogság-

ba; hogy hasonlóul Cájusz Cethégusz, Lúcius Statiliusz, Publiusz Gabíniusz, kik mind jelen valának, fog-ságba adassanak. Ugyan-ez rendeltetett Lúciusz Cassiusz ellen, ki a' város' meggyújtásának munkáját eszenkedve kívánta magának, 's Marcusz Caepáriusz ellen, ki felől a' tanúk azt vallák, hogy neki Apúlia jutott, hol a' pásztorokat felzendítse, 's Publiusz Fúriusz ellen, a' ki azon gyarmatokból való, mellyeket Lúciusz Sulla Fae-sulébe vitt, Quintusz Manliusz Chilo ellen, ki ezen Fúriusszal az Allobroxok' megnyerésében mindég sürgött; Publiusz Umbrenusz szabados ellen, ki felől tudva volt hogy a' Galluszokat Gabíniuszhoz legelőbb ő vezette. 'S a' Tanács olly enyhességgel élt, Quíriszek, hogy ámbár a' pártütés illy veszedelmes, 's a' belső ellenség' száma és ereje olly igen nagy vala, úgy hitte, hogy a' legveszettebb kilencz ember' megbüntetése által a' haza megtarthatik, 's a' többiekben a' megbomlott elme meggyógyulhat. Ezen felül a' halhatatlan Isteneknek az ő különös jótételeért, nekem megtiszteltetésül, hálainnep rendeltetett, Quíriszek, melly a' miolta e' város áll, engem ére legelőbb a' békeköntös' viselőji közt; 's az e' szókkal hozatott: Mivel a' várost az elégéstől, gyilkolásoktól a' polgárokat, Italiát a' háborútól megmentettem. Melly hálainnep ha az egyéb hálainnepekkel összevasonlítatik, Quíriszek, az lesz benne a' külömbség, hogy a' többi a' haza' dolga-inak jól viselése, ez a' haza' megtartása miatt hagyatott. 'S az a' minék mindeneknél előbb kelle megtörténni, megtéve, teljesítve van; mert Publiusz Lentulusz, ámbár ő a' vádlások 's tulajdon vallása által vétkesnek találtatva, nem egyedül a' Praetor' hanem a' polgár' jusát is a' Tanács' ítélete által vesztette-el, lemondá tisztviselői méltóságáról, úgy hogy a' melly tartalék a' nagy-tekintetű Cájusz Máriuszt a' Praetor Cájusz

Glaucia' megölésétől el nem vonta, noha őeránta ítélet hozva nem volt, mi a' hasonló tartaléktól, a' többé nem tisztviselő Publiusz Lentulusz' megbüntetésében, megszabadítassunk.

VII. Mostan, Quíriszek, midőn a' legistentelenebb 's legrettentőbb háborúnak útalatos vezérei már kezeitekben, béklyóitokban vannak, legyetek meggyőződve az eránt, hogy elhárítva lévén a' veszélyek városunk felől, Catilinának minden seregei, minden reményei és ereje egészen megcsökkentenek. Midőn én őt elűztem a' városból, előre láttam lélekben, Quíriszek, hogy, eltolván egyszer Catilinát, sem a' Publiusz Lentulusz' álmodosságát, sem Lúcius Cassiusz' zsírját, sem a' Cethégusz' őrjöngő dühét nem lesz mit nagyon rettegnem. Mind ezek között ő vala az az eggy, a' kitől félnünk lehet, de csak a' meddig a' város' kőfalain belől volt; ő mindent ismert, mindenkire be tudta siklani; megszólítani, kísértetni, tüzelni tudott; mert a' gonoszság' tételére elég elmésséggel bírt, 's az elmésség mellett nem hagyta-el sem nyelvé sem kéze. A' munkába-vett dolgokhoz kiválogatott 's bizonyos emberei voltak; 's ha valamit parancsola, azt már végre-hajtottnak nem tekintette; nem vala semmi a' mit körül nem járt, meg nem vizsgált, elő nem segélt, a' miért kész nem volt ébren lenni, fáradni; fázní, szomjan 's éhen lenni tudott. Ha én e' serény, e' mindenre kész, e' bátor, ravasz, gonoszságaiban szemes, elakadásaiban fáradhatatlan embert a' honni incselkedésekből tábori haramiáskodásba nem űztem volna, kimondom a' mit érzek, Quíriszek, fejeitek felől nem olly könnyű volt volna nekem a' veszedelemnek e' nagy sulyát elkergetnem. Ő nekünk nem rendelt volna Saturnaliákat, nem híresztelte volna ki olly sokkal előre a' honnra-szabott elpusztulás' és halál' napját, nem bánt

volna olly vigyázatlanúl, hogy pecsétje, hogy levelei, hogy a' világos pártütés' tanuji elfogattassanak, mellyek most, ő távol lévén, úgy vitettek, hogy még soha nem találtatott magányos házban nyilvánabb lopás, mint a' millyennek ez a' haza ellen merészlett iszonyú öszveszküvés mindeneknek szemeik előtt világosan találtatott, tapasztaltatott. Hahogy Catilína e' napig maradt volna meg e' városban, jóllehet én, a' meddig itten volt, igyekezeteinek ellenébe mentem, 's gátlást vetettem, ugy nekünk ővele, hogy a' legkevesebbet mondjam, viaskodnunk kellett volna, 's valamíg az az ellenség benn múlata a' városban, nem lehetett volna a' hazát e' nagy veszélyek közzül illy nagy csendben, illy nagy nyugalomban, megmentenünk.

VIII. De mind ezek, Quírisz-Nép, úgy vannak teljesítve tőlem, hogy a' halhatatlan Istenek' intéseik és sugallataik által nézhetjük mind viselteknek mind gondoltaknak; 's ezt onnan is kell gyanítanunk, mert az illy nehéz dolgok' kormányzása nem tetszhetik emberi értelem' munkájának, 's ők e' jelen időkben olly készen nyújtottak segédet és erőt, hogy őket csaknem szemeinkkel láthatánk. Mert, hogy az afféléket elhallgassam, hogy éjente enyészet felé szövétnekek 's égi lángolások látszottanak, hogy a' villámok' hullását, hogy a' föld' rengéseit elhagyjam, hogy elmellőzzek egyebeket a' mik a' mi Consulságunk alatt olly nagy számban történtek, hogy a' mik most esnek, a' halhatatlan Istenek által jövedölteknek látszhassanak: bizony azt, a' mit mondani fogok, Quíriszek, elhallgatni, elmellőzni nem illik. Jól emlékeztek ti, hogy Cottának és Torquátusznak Consulsága alatt a' Capitoliumon több tornyok égi-tüzek által csapdostattak-meg, 's a' halhatatlan Istenek' képeik heleyikből kimozdítottak, régi férfaiainknak szobraik ledön-

tettek, a' törvények' érczei összeolvadtak. Meg vala sujtva ő maga is, az a' Romulusz, a' ki e' várost alkotta, kire emlékeztek hogy a' Capitóliumon aranyozva állott, 's kised és szopós, 's áhítózó a' farkas' emléőji után. Egész Etruriából összevegyültenek a' Jósolók, 's öldöséseket 's gyujtogatásokat 's a' törvény' elenyészését 's polgári belhadakat, 's az egész város' és birodalom' vesztét mondák közelíteni, hanemha a' halhatatlan Istenek, minden szerekl megengesztelve, a' magok hatalmok által ön-magokat a' Végzéseket is meghajtandják. Az ő feleleteikhez képest tehát akkor tíz napokig játékok tartának, 's semmi sem mulasztatott-el, a' mi az Istenek' engesztelésére tartozik. Azt hagyák ők, hogy Jupiternek nagyobb szobra készítessek, 's hogy fenntebb helyen állítsák-fel, 's ellenkezőleg mint eddig állott, keletnek arcczal, 's reményt adának, hogy, ha a' szobor mellyett ím láttok, a' nap' költét, a' Piaczot és a' Cúriát tekintendi, a' város' és birodalom' idve ellen koholt tanácsok fel fognának világosítatni, hogy Rómának Tanácsa és népe által végig-nézethessenek. 'S a' Consulok által úgy vala megalkuva annak felemelése; de a' munka olly restül ment, hogy sem az előbbi Consulok által sem általunk a' mai napnál elébb fel nem emeltetett.

IX. 'S ki lehetne olly elhajlott a' valótól, ki olly gondolatlan, olly botor, a' ki tagadná, hogy mind ezek a' miket látunk, 's nevezetesen e' városnak sorsa, a' halhatatlan Istenek' intézeteiktől 's hatalmoktól függenek? A' Jósolók' feleleteik szerint öldökléseknek, tűzvetéseknek, a' haza' elpusztulásának kelle készülni, még pedig polgárjaink által, de az a' gonoszság' nagy volta miatt némellyeknél hihetetlennek látszott, 's íme hogy azt nehány istentelen polgár nem csak akarta, hanem

munkába is vette, értették. Az pedig nem olly szembe-tűnő e, hogy a' nagy és hatalmas Jupiternek magának munkája gyanánt vétethessék, hogy a' midőn ma reggel az öszvesküdtek 's a' tanúk is az én parancsomra az Egyesség' eggyházába a' Forumon általvitetnének, épen akkor állítaték-fel a' szobor? Mert az alig vala felállítva, 's kifordítva felétek és a' Tanács felé, 's mind a' Tanács mind ti felfedve, felvilágítva látátok valami mindnyájunknak idve ellen intézve volt. 'S ezek annál nagyobb gyűlölséget és büntetést érdemlenek, hogy ők nem csak lakjaitoknak 's házaitoknak, hanem az Istenek' templomaiknak 's kápolnájikkak is pusztító tüzeket igyekeztenek vetni. Kiknek, ha azt mondanám, hogy én állottam ellent, sokat vennék magamnak, 's büszkélkedésemet nem lehetne tűrni. Ő állá neki ellent, ő, az a' Jupiter; ő akará a' Capitóliumot, ő e' templomokat, ő e' várost, ő mindnyájatokat épségben megtartani. A' halhatatlan Isteneknek sugallásaik után jutottam én, Quíriszek, e' gondolatra, e' szándéokra; ők vezettek-el engem e' sok és világos jelenségekhez. Nem történt volna az a' megszólítása az Allobroxoknak, Lentulusz 's a' mi több bel ellenségeink nem bíztak volna olly nagy dolgokat ismeretlenekre, barbarusokra, olly esztelenül, nem adtak volna nekik leveleket, ha a' halhatatlan Istenek e' szörnyű vakmerőségtől a' tanácsot el nem húzták volna. És azt még, hogy Gallusok, egy nem igen csendes tartomány' lakosai, az az egy hátra-maradott nemzet, melly a' Római nép ellen hadat viselni mind alkalmasnak mind nem nem-akarónak látszhatik, a' nekik patrícius emberektől önkényt ajánlott reményt a' felszabadulásra és eggy nagy szerencsére el nem fogadták, 's a' ti megmaradástokat a' magok javoknak elébe tévék, gondoljátok e, hogy ez isteni indítások nélkül

eshetett, kivált midőn bennünket nem hadakozva, hanem minden szó nélkül is meggyőzhetének?

X. Rajta tehát, Quíriszek, minekutána a' hálainep minden templomoknál tartatni parancsoltatott, üljétek-meg ezen öröm' napjait hitveseitekkel, gyermekeitekkel. Mert sok ízben nyujtatának már a' halhatatlan Isteneknek tartozott igazságos köszönetek, de valóban soha nem még igazságosabbak. Mert ki vagytok kapva a' legirtóztatóbb, leggyötrelmesebb elsüllyedésből, 's öldöklések és vér és hadak 's viaskodás nélkül vagytok kikapva. Fegyvertelenek győzések általam a' fegyvertelen és egy vezér, egy diadalmas hadnagy által. Emlekezzetek csak, Quíriszek, minden polgári egyenetlenségekről, nem csak a' mellyek felől hallottatok, de a' mellyeket láttatok és tapasztaltatok is. Lúcius Sulla meggyőzé Publiusz Sulpíciuszt; Cájusz Máriuszt, a' város' védelmét, e' városból kivetette; 's sok és nagytekintetű férfiakat a' honból részént kivetett, részént megölt. Cnéjusz Octáviusz Consul fegyverrel űzte-ki tisztségét a' városból; ez az egész hely holt testek' halmaival 's polgári vérrel tölt tele. Továbbá Cinna és Máriusz győztek, 's a' legnevezetesebb férjfiak' megöldöstetések által el valának oltva a' haza' fényei. E' diadal' kegyetlenségét azután Sulla bosszulta-meg, 's említeni sem szükséges, melly fogyasztékjával a' polgároknak 's a' hazának melly nyomorúságaival. Meghasonla Marcusz Lepidusz a' nagyfényű 's lelkes Quintusz Catulusztól, 's a' hazára gyászt vont nem annyira az ő veszte mint a' többieké. De mind ezek az egyenetlenkedések, Quírisz Nép, olyanok valának, hogy nem a' hon' eltörlésére, hanem csak megváltoztatására intéztetének; nem az volt az ő óhajtasok hogy ne legyen haza, hanem hogy ők abban a' melly vagyon, fejedelmek lehessenek; nem

azt akarták, hogy égjen-el a' város, hanem hogy abban ők virágozzanak. És még is mind ezen egyenletlenségek, mellynek egyike sem tárgyazá a' haza' elpusztulását, olytán vala, hogy nem megengesztelődés és béke, hanem a' polgárok' kiöldösése által intéztetének-el. 'S e' háborúban én, a' legveszedelmesebben, legirtóztatóbban mellyet emberi emlékezet említhet, a' millyetént a' leg-sivatagabb nép sem visele tulajdon polgáraival; abban a' háborúban, a' melly alatt Lentulusz, Catilína, Cassiusz és Cethégusz azt a' törvényt hozák, hogy valakik a' fel nem háborított városban boldogok fognának lenni, ellenség gyanánt tekintessenek, én magamat, Quíriszek, úgy viselém, hogy mindnyájan épségben tartatnátok-meg; és, ámbár ellenségeitek úgy hitték, hogy csak annyi polgár fog hátra maradni, a' mennyit az ő dühös öldöklések megkímélend, és csak annyi része a' városnak, a' mennyit a' láng végig nem csaponghat: én mind a' várost mind a' polgárokat épségben 's sértetlenül megtartottam.

XI. Ezen illy nagy dolgokért, Quíriszek, nem kívánom én a' rettenhetetlenségnek semmi jutalmát, nem a' becsületnek semmi jelét, semmi emlékét a' megtiszteltetésnek, hanem csak a' mai nap' örök hírét. A' ti szíveitekben akarom letéve, fenntartva látni minden diadalmaimat, becsületemnek minden díszait, fényem' emlékét, hírem' jeleit. A' mi néma, a' nő hallgat, az nekem nem adhat örömet, nem semmi olytán, a' mit elnyerhet az érdemetlen is. Az én tetteim, Quírisz Nép, a' te emelgetéseid által ápoltatni, beszédeid által nőni, megírásaid által felőregedni fognak, 's tartósságot érnek-el; 's előre látom, hogy azon egy idő tűne-fel mind boldogul-létét e' városnak, melly, a' mint ugyan reménylem, soha nem fog érni véget, mind az én Con-

sulságom' emlékezetét örökké-valóvá tenni 's elhírlélni, hogy azon időben e' haza két polgárt látott, kiknek egyike a' ti birodalmatokat nem a' föld' hanem az ég' szakai által határozta-körül, a' másik azon birodalom' lakhelyét és várát megtartotta.

XII. Azonban mivel én az általam viselt dolgokért nem azt a' kimenetelt és jutalmat várhatom, melly a' kül háborúk' viselőjüket éri, mert nekem azokkal kell élnem a' kiket meggyőztem és letiportam, holott ők a' magok ellenségeiket vagy megölve vagy elnyomva hagyják oda: a' ti tisztetek gondoskodni hogy midőn másoknak az ő tetteik használatosak, nekem az enyémekek valaha károsok ne legyenek. Nekem gondom volt hogy a' legvakmerőbb, legistentelenebb emberek' gonoszsága nektek veszedelmes ne lehessen: hogy az nekem ne legyen ártalmomra, arra nektek légyen gondotok. Különben, Quíriszek, nekem magamnak ők már nem igen árthatnak, mert nekem nagy ótalmam vagyon a' jókban, kiket magamnak örökre megnyertem; nagy a' hazában a' becsület' érzése, 's az engem mindég némán fog védelmezni; nagy a' lelkisméret' ereje, 's a' ki azt nem tisztelendi, midőn engemet bánt-meg, magát fogja elárulni. Osztán bennem az a' lélek lakik, Quíriszek, melly nem csak nem enged senki' merészségének, de mind abba a' ki gonosz, mindég bátran és önkényt belé is kap. Ha bel ellenségeinknek töletek elfordított egész dühe énbelém egybe esnék, ti lássátok, Quíriszek, melly bért akartok azok által vártni, a' kik a' ti megtartástokért a' mások' haragjának 's mindennemű veszélynek kitevék. Én magam mit tudnék én még szerzeni az élet' használataihoz, kivált hogy sem a' közöttetek várhatott becsültetésben sem a' lélek' nagysága' fényében fenntebbet semmit nem láthatok; hova felhágni kedvem lehes-

sen! Azon leszek valóban, Quíriszek, hogy a' miket hívatalom alatt viseltem, magányi életemben még mindig bírjam, újabb tettekkkel ékesítsem, hogy, ha gyűlölséget vontam magamra a' hon' megtartása által, az irigyeimnek ártson, nekem fényül legyen, végre hívatolomban úgy fogok bánni magammal, hogy mindig szemem előtt legyen miket tettem, 's azon legyek, hogy azokat erős lelkem 's nem vak történet által láttassam megtettnek lenni. Ti, Quíriszek, mivel íme itt az éjszaka, imádjátok ama' Jupitert, e' városnak 's mindnyájatoknak megtartóját, 's lakjaitokba térjetekei, és ámbár a' veszély már el vagyon kergetve, valamint a' múlt éjjel ébren-léve, felvigyázva, védjétek. Hogy azt továbbá cselekednetek ne kelljen, és hogy örök békében lehessetek, arra, Quíriszek, nekem lesz gondom.

CATILINA ELLEN.

NEGYEDIK BESZÉD.

I. **L**átom, Egybe-írt Atyák, nektek arczaitok, szemeitek egyetemben rám vagynak fordítva; látom, ti nem egyedül a' magatok' és a' hon' veszedelme eránt vagytok gondokban, hanem, ha ugyan el van az úgyve már, az én veszedelmem eránt is. Örvendezettő nekem a' bajok közt 's kedves a' fájdalmakban ez a' ti akaratotok: de azt, kérlek a' halhatatlan Istenekre, tegyétek-le, 's feledvén az én javamat, magatokról 's gyermekeitekről gondoskodjatok. Ha a' Consuli méltóság nekem olly feltétellel juta, hogy minden keserűséget, minden kint és fájdalmat kiálljak, kiállom nem csak erős hanem kész lélekkel is, csak szenvedéseim nektek és a' Római népnek javára 's dicsőségére szolgáljanak. Én vagyok az a' Consul, Egybe-írt Atyák, kinek sem a' Piacz, hol az igazság tisztán szolgáltatik, sem a' Marsz' mezeje, melly Consuli avatások által szokott felszenteltetni, sem a' Cúria, hol minden nemzet hatalmas oltalmat talál, sem a' lakház, mindnyájunknak menedékünk, sem a'

nyugvásra-adott nyoszolya, sem végre ez a' fényes tisztviselői-szék, eléggé ment a' halál' 's incselkedések' veszedelmeitől soha nem volt. Sokat elhallgattam, sokat a' ti rettegéstek alatt titkos fájdalommal által megorvosoltam. De most, ha a' hatalmas Istenek azzal akarják fényessé tenni kiléptemet e' hivatalból, hogy benneteket, Egybe-írt Atyák, 's a' Római népet a' dühödt öldöklés elől, hitveseiteket 's gyermekeiteket 's a' Vesta' Szűzeit a' legirtóztatóbb mocsok elől, a' templomokat és kápolnákat 's e' mindnyájunk' közönséges szép hazánkat a' pusztítás' lángjai 's az egész Italiát a' háborúk 's dúlások' veszedelmei között kiragadjam, bár melly sors érjen magamat, kiállok. Mert, ha Publiusz Lentulusz, elámítatván a' Jósolók által, a' maga nevében elrendelést kereshete a' haza' menrontására: miért ne örven-dezzek én, hogy az én Consulatusom a' haza' megtartására csaknem a' Végezések' munkájának tetszhetik?

II. Mire nézve, Egybe-írt Atyák, gondoskodjatok magatokról, védjétek a' hazát, tartsátok-magatokat, hitveseiteket, gyermekeiteket; vagyonaitokat, ótalmazzatok a' Római nép' becsületét 's javát; nekem kedvezni, rólam gondoskodni szűnjetek-meg. Mert először nekem azt kell remélnem, hogy minden Istenek a' kike' várost védik, azzal a' köszönettel lesznek erántam a' mellyet én érdemlek; de ha valami váratlan talál érnem, készen 's nyugodt elmével halok-meg. Mert rút halál nem érheti a' bátor férjfit, sem koráni nem azt a' ki Consulságot visele, sem kínos nem a' bölcsét. Azonban én nem vagyok az az érzeketlen a' ki jelenvaló nekem igen kedves testvéremnek szomorúsága 's azoknak könnyeik által a' kiktől itt körülfogva láttok, meg ne indítassam, elmémet gyakran ragadozza hazám felé az elalélt feleség, rettegései alatt elcsüggedett leányom,

's csecsemő fiam, kit a' haza Consulságomnak kezessége gyanánt látszik ölelgetni, és vőm, ki, nyugtalankodva várván e' nap' kimenetelét, íme előtttem áll. Érdeklének engem mind ezek, de annak óhajására, hogy veletek együtt mindenik bátorságban tartassék-meg, ha engem valamelly erőszak lesujtand is, inkább mint hogy ők is mi is a' haza' süllyedésével vesszünk. Minnekokaért, Egybe-írt atyák, feküdjetek neki hogy a' haza' megtartathassék, fogjatok szembe minden zivatart, mellyek benneteket, ha meg nem előzitek, el fognak borítani. Nem Tibériusz Gracchusz, ki másod ízben akara lenni Nép' Tribúnusza, nem Cájusz Gracchusz, ki a' mezőosztásra- vágyókat felzendíteni igyekezett, nem Lúcius Szaturnínusz, ki Cájusz Memmiuszt megölte, hozzatnak itt vizsgálat és bírei komoly ítélet elébe. Kezeink között vannak, a' kik, hogy e' várost meggyújtsák, hogy benneteket megöldöklhessenek, hogy Catilínát elfogadhassák, benn maradának Rómában, kezeink között a' levelek, a' pecsétek, kéziratok, 's mindenkinek önvallása; az Allobroxok meg vannak kérve, hogy üsse nek pártot, a' martalékok fellázadásra ingereltettek, Catilína meghívattatott, abban egyyeztenek-meg hogy kiöljenek mindent, 's csak az se maradjon, ki a' hazának nevét sirathatná, a' ki illy fényes bírodalom' insége felett kesereghetne.

III. Ezek hogy így legyenek, beadák a' tanúk, a' vétkesek megvallották, 's ti már nehányszori végezések által itéltetek a' dolog felől: elsőben a' midőn nekem különös kifejezésekben köszönetet tevéték, 's hogy ezeknek az istentelen ezeknek a' gonosz embereknek pártütése az én szemességem 's gondjaim által nyilatkoztott-ki, megismerétek; továbbá a' midőn Publiusz Lentuluszt arra kényszerítétek, hogy a' Praetúrát tenné-le;

osztán a' midőn ezt, 's azon többieket, a' kik eránt ítéletet hoztatok, őrizet alá adatátok; leginkább pedig az által, hogy az én kedvemért hálainnemet rendelétek, melly tisztelet a' béke' köntösében énelőttem senkinek adva még nem volt; végre pedig hogy tegnap az Allobroxok' követi-
 nek 's Títusz Vulturciusznak gazdag jutalmakat adatátok. Mind ezek elégségesek arra, hogy a' kik nevezet szerént rekesztetének fogságba, kárhóztattaknak: látsz-
 hassanak általátok. Mindazáltal feltettem magamban hogy benneteket, Egybe-írt Atyák, mind hogy a' tett felől mit ítélték, mind hogy a' büntetés eránt nektek mi tetszend, a' szerént foglak, mintha még illetve nem volna a' dolog, megkérdeni; de holmit kell előre bo-
 csátanom, a' mit tőlem a' Consuli hivatal kíván. Rég olta láttam én hogy veszedelmes háborgás támad a' ha-
 zában, 's hogy némellyek mindent felkeverní, zavarba hozni igyekeznek: de hogy illy rettenetes, illy pusztí-
 tó őszveskűvést polgárok kezdhessenek, azt soha nem hittem. Most akármit óhajtsatok, akármerre hajoljon elmétek 's gondolkozástok, míg még az éjszaka beáll, végeznetek kell valamit. Melly iszonyu az előtekbe-
 hozott tett, látjátok; 's ha azt hiszitek, hogy abban ke-
 vesen vettek részt, rettenetesen csalatkoztok. Messzebbre hatott a' gonosz mint gondolni lehet, nem csak Italián méne végig, de meghaladta az Alpeszeket is, 's sötét-
 ben terjedvén, immár sok tartományt eltöltte. Késve, halogatva azt semmiképen el nem fojthatni; akármeddig szert válasszatok reá, sietve kell azt büntetnetek.

IV. Eddig elé két vélekedést hallánk: egyyike a' Dé-
 ciusz Silanuszé, ki úgy ítélt, hogy a' kik a' hazát el-
 pusztítani akarták, halállal bűnhődjenek, másika a' Cá-
 jusz Caesaré, ki a' halálos büntetést eltiltja, de min-
 den egyéb büntetéseknek kínjaikat kiterjesztett karokkal

elfogadja. Mind ketten a' magok méltóságokhoz 's a' tett' rettenetességéhez képest a' legnagyobb sanyarúságot követik. Amaz úgy hiszi, hogy a' kik mindnyájunkat, a' kik a' Római népet az élettől megfosztani igyekeztek, 's eltörteni a' birodalmat, 's a' Római nép' nevét eloltani, azok egy pillantatig sem méltók tovább élni 's azon-egy levegőt szívni velünk, 's nem feleli hogy a' büntetésnek e' nemével hűségtelen polgárok ellen élni már volt szokásban. Ez úgy ítél, hogy a' halhatatlan Istenek nem büntetésül rendelték a' halált, hanem az vagy természetnek szüksége vagy megpihenés a' nyomorúság és szenvedések után; honnan azt a' bölcs soha nem állja-ki ellenkezve, az erős olykor még önkényt is. Ellenben a' tömlöcz, 's leginkább a' mellyből semmi szabadulás nem reméltetik, arra való, hogy a' vakmerő gonoszságokat nevezetesen büntessék. Erre nézve azt tanácsolja, hogy a' foglyok osztassanak-ki a' municipiumoknak. Nekem úgy látszik, hogy a' dologban igazságtalanság vagy, ha azt parancsolni akarjuk, 's nehézség, ha kérni. Azonban állapítassék-meg, ha úgy tetszik. Mert én felvállalom végre-hajtását, 's találok embert, úgy hiszem, ki a' maga méltóságához illetlennek tartandja elvonulni annak teljesítése alól, a' mit ti a' köz jó miatt rendelni fogtok. 'S terhes fenyítést szab a' Municipiumok' lakosaikra, ha valaki feltöri tömlöczeit, azokat rettenetes őrizettel véteti körül, 's a' mint ezeknek gonoszsága érdemli, azt rendeli érántok, hogy a' kárhoztattak' büntetéseiket se a' Tanács se a' Nép által senkinek ne legyen szabad enyhíteni. Megfosztja őket a' reménytől is, melly maga vigasztalja a' szenvedőket; ezen felül vagyonaikat elfoglalni parancsolja; egyedül az életet hagyja-meg az istenteleneknek, mellyet ha elvett volna tőlök, őket egy fájdalom által a' léleknek és testnek sok fájdalmaitól 's

gonoszságaiknak minden büntetésektől meg fogta volna fosztani. Mellyhez képest hogy a' gonoszoknak ez életben valamely félelem hagyassék, úgy mondja, hogy a' bölcs öregek a' föld alatt akartak a' bűnösöknek némmelly gyötréseket felállítva látni, mivel értették, hogy ezeknek rettegetések nélkül maga a' halál nem igen félelmes.

V. Érzem én, melly különbség van a' kettő között énrám nézve, Egybe-írt Atyák. Ha ti Cájusz Caesarnak javaslatát követenditek, minekutána ő a' haza' dolgainak ügyekben olly úton indult, melly a' nép' szeretetéhez vezet, úgy én, e' tanács' adója 's vitatója által védelmeztetvén, kevésbbé fogom retteghetni a' nép' nehezteléseit: ha pedig azt a' másikat, úgy nem tudom, ha nem nagyobb baj gyülekezik e' öszve felettem: azonban győzzön a' haza' java az én veszélyeim' tekintetén. Mert Cájusz Caesártól olly vélekedést hallánk, melly megfelel mind saját méltóságának, mind fényes ősei' nagy neveknek, és a' melly az ő hazája eránt vonzó örök hűségének mintegy kezessége gyanánt tekintethetik. Értettük melly különbség vagyona' mi Beszédtartóinknak nagy szelídségek és az olly indulat között, melly valóban a' nép' javát keresi 's azért buzog. De én azok között, a' kik magokat nép'-barátjainak ohajtják tartatni, egyyet itt haszon-talan' keresek: nyilván nem akara Római polgárnak feje felett ítéletet hozni, noha tegnap előtt Római polgárokat küldé fogságra, nekem hálainnepet rendele, 's a' tanúkat tegnap nagy jutalmakkal ajándékozta. Hogy az a' ki a' vétkest tömlőczre, a' beadót köszönetre, a' tanúkat jutalmakra méltóknak ítélte, mit tart az egész dolog felől, az senki előtt nem lehet kétséges. Cájusz Caesar pedig érti, hogy a' Sempróniusz' nevét viselő törvény csak Római polgárokról szól, és hogy

nem lehet polgár, a' ki a' hazának ellensége, 's végre hogy ennek a' törvénynek szerzője is a' nép' hagyására halállal lakolt fellázadása miatt. Ugyan-ő nem hiszi hogy Lentulusz, a' vesztegető 's vokskolduló, ki a' Római nép' romlásán 's a' város' elpusztulásán olly kegyetlenséggel, olly ellenségesen igyekezett, nép'-barátjának nevezethessék. E' szerint a' szelídlelkű férfi nem rejtve Publiusz Lentuluszt örök sötétségre 's tömlőczre taszítani, 's azt végzi, hogy az ő büntetésének enyhítése által dicsekedni 's a' Római nép' romlásával nép'-barátnak tartatni senki ne merjen. Azon felül jószágait elfoglaltatja, hogy a' léleknek és testnek minden gyötrelmeivel még a' koldusi szegénység is együtt járjon.

VI. Mire nézve ha azt végzenditek, nekem ugyan olly társat adtok a' néphez, a' ki ennél nagy kedvben áll; ha pedig Siláusznak tetszik követnetek értelmét, magatokat és engemet a' kegyetlenség' gúnya álól könnyen fel fogjátok szabadíthatni, mert én megbizonyítom, hogy ez az ítélet vala a' szelídebb. Miként is lehetne illy irtóztató gonoszság' büntetésében kegyetlenség? én a' szerint azólok, a' hogy érzek. Úgy adasék nekem együtt élni veletek a' nyugodalmas hazában, a' hogy én illy kemény e' per' lefolytában nem lelke'm sanyarusága miatt vagyok; mert van e szelídebb énnálamnál? hanem azért, mert az emberiség és számközség lelkemet eltöltötték. Mert látnom látszik hogy ez a' város, a' széles föld' fénye, a' minden nemzetek' bástyája, hirtelen, eggy gyúladás által, öszvesippad; lelke'm a' haza' romjain látja polgárinknak temetetlen iszonyu testhalmaikat; szemem előtt forog a' ti véretekben dobzódo Cethégusznak mind személye mind dühe. Ha pedig az uralkodó Lentuluszt képzelem a' szerint a' hogy azt ő maga vallja, hogy a' jövődök után mint reménylé

hogy Gabínusz bíborba-öltözve miképen tartja az ő kormányát, hogy Catilina miképen érkezik a' maga seregével, oh akkor borzadok asszonyosságainknak jajgatásaik 's a' szűzleányok' és a' serdülő ifjak' szaladása 's a' Vesta' papnéjainak meggyaláztatása előtt; és, mivel ezek énnekem irtóztatóknak 's nagyon szánhatóknak tetszenek, ez az oka, hogy azok ellen a' kik mind ezeket tenni akarták, illy sanyaru, illy kérlelhetetlen vagyok. Mert kérdem: ha egy atya, kinek gyermekeit 's hitvesét cselédje megölte, 's meggyújtotta házát, ezeken iszonyu bosszút állana, ezt az atyát szelédnek és szánakozónak kell e mondani vagy embertelennek 's kegyetlennek? En ugyan azt vadnak 's érzéketlennek mondanám, ha a' gonosztevő' gyötrelmei által fájdalmát 's kínjait nem enyhítené. Így mi azok eránt, a' kik hitveseinket, a' kik magzatainkat megölni akarták, a' kik mindnyájunknak házainkat 's az egész nagy hazánkat ezt az egy lakjót eltörölni igyekeztek, a' kik azon voltak hogy az Allobroxok' nemzetét e' város dőledékjeire 's a' felperzselt birodalom' hamujára hozzák által, ha kegyetlenek leandunk is, szánakozóknak fogunk tartatni; hahogy pedig engedelmesebbek leszünk, a' haza' 's polgártársaink' elvesztében a' legnagyobb kegyetlenség' gáncsát vonjuk magunkra. Tartotta e valaki kegyetlennek tegnapelőtt Lúcius Caesárt, a' nagylelkű 's hazáját híven-szerető férjfit, midőn tiszteletre-méltó húga' férjének jelenlétében 's hallottára ezt halálra kárhoztatá, 's előhozta, hogy ennek nagyatyja is a' Consul' parancsára megöletett, fel nem serdült fija is, kit atyja követkepen küldött vala, a' börtönben megfojtatott. 'S ezek mit tettek ehhez hasonló? mikor egyeztek-meg a' haza' eltörlésében? Akkor csak a' vokskeresés és a' rendek' vetélkedése háborgatta a' hazát. 'S azon időben ennek a' Lentulusznak dicső nagyatyja fegyverrel üzte Grac-

chuszt, 's az veszedelmes sebet is vőn, mivel nem engedte hogy a' haza' jusai megnyirbáltassanak: ez a' haza' alkotványa' talpköveinek kihányására a' Galluszokat szólítja-elő, a' martalékokat fellázasztja, Catilinát meghívja, bennünket megöldödni Cethégusznak ad, a' több polgárokat Gabíniusznak, a' város' meggyújtását Cassiuszra bízva, 's Italiának feldúlását 's kirablását Catilinára. Attól tartatok, hogy benneteket egy illy irtózatosságon büntetésében keményen-bánással fognak vádolhatni, halott azt lehet inkább rettegnetek, hogy a' büntetés' lágyága által a' haza eránt kegyetlennek ne láttassunk inkább, mint a' fenyték' sanyarúsága miatt a' legdühösebb ellenség eránt szer felett keménynek.

VII. De a' miket hallok, Egybe-írt Atyák, nem lehet nem hallottaknak tettetnem. Mert itt olly szók lökdeltettek 's verdesik füleimet, mellyek rëttegni látszanak, ha lesz e erőm végre hajtani a' miket ti ma végzendetek. De el van látva, el van készítve, el van rendelve minden, nem csak nekem gondjaim 's szorgalmam hanem még inkább a' Római nép' készsége által, hogy a' birodalom' boldogléte 's mindnyájunknak javaink épségben fenn-tartassanak. Embereink, Egybe-írt Atyák, minden korból, minden körből felgyülekeztek; tömve a' Piacz, tömve az Egyházak a' Piacz körül, tömve a' felséges Egyház' nyílásai. A' város' építése oltal nem találtatott több ügy ez egynél, mellyben mindnyájunknak egy az értelmünk, azokat ide nem vévén, a' kik, minekutána láták hogy veszniek kell, inkább akartak veszni minden másokkal mint egyedül, ezeket én igen örömet külön fogom, mert úgy hiszem, hogy őket nem hívtelen polgároknak hanem mérges ellenségeknek kell tekintenünk. De azok a' minden mások, halhatat-

lan Isteneink! melly nagy számban, melly nagy tűzzel, melly elszánással eggyesülnek azok mindent megtenni a' hazaért 's a' köz boldoglételért! Említsem e a' Római lovagokat? kik tinektek az elsőséget a' rendben 's a' haza' gondjai körül úgy engedik ide, hogy veletek a' haza' szeretetében vetélkednek; ők, a' kiket veletek, annyi esztendei egyenetlenségek után a' mai nap és ez az ügy egy társasággá forraszt-öszve. És ha ez az én Consulságom alatt történt eggyesség általunk állandóan tartatik fenn, bizonyosokká teszlek benneteket, hogy ezután a' honnak semmi részét nem fogja soha érhetni polgári bel háboru. Ez a' haza' védelmére kész indulat hozta-fel ez helyre, a' mint látom, a' Kincs-Tribúnuszait 's a' Feljegyzők' egész felekezetét, kik minekutána a' mai nap őket a' kincstárhoz felszólította volna, íme a' pénz' gondjai mellől a' köz jó' elősegelésére vonattatnak. A' szabadon-születteknek jelen vagy on egész sokasága, jelen még a' legaljasabbaké is. Mert kinek nem lennének a' templomok, a' város' látása, a' szabadság' birtoka, ez a' napfény, 's a' honnak ez a' mindnyájunkkal köz földje nem csak a' nagyra-becsülésnek, de még legforróbb szeretetnek és gyönyörködésnek is tárgyai.

VIII. Méltó a' figyelemre a' Szabadosok' hűsége a' haza eránt, Eggybe-írt Atyák, kik minekutána a' magok érdemeik által a' polgárság' szerencsés elsőségét megnyerték, városunkat igaz hazájoknak tekintik, holott azt némelly itt születtek és fő-helyen-születtek nem hazájoknak, hanem ellenségek' városaiknak nézik. De mi szükség nekem e' rend' embereit előhoznom; kiket tulajdon vagyonaik, kiket a' köz haza, kiket végre a' minden dolgoknál édesbb szabadság, a' hont védeni felszólított? A' martalekok közt sincs senki, ha csak eltűrhető szolgaságban él is, a' kik polgárainknak vak-

merőségeket iszonyodással ne nézze, a' ki dolgaink' mostani fenn-maradását ne óhajtja, és a' ki a' köz hasznért annyit ne legyen kész tenni a' mennyit mer és bír. Senki ne rettentesse-el tehát magát azon hír által, hogy Lentulusznak egy bizonyos kufárja a' sáterokat járdogálja, és hogy az jutalmak' ígérete által csalogatja magához a' szűkölködőket 's együgyűeket. Igen is, el van az kezdve, próbálva van az; de senki nem találhatott vagy olly széllyelbomlott állapotban, vagy akaratjára nézve olly gonosznak, a' ki dolgozó-lóczájának, mesterségének 's kis kereskedésének e' helyét, a' ki szobáját és nyoszolyácskáját, a' ki életének nyugodalmas folyamatját a' megháborításnak kitéve látni akarná. E' nemnek legnagyobb része pedig, vagy, ha igazabban kell szólanom, ez az egész nem, mindenek felett a' nyugodalmat szereti, mert az ő egész műhelyek, egész iparkodások és keresetek a' polgárok' nagy száma által tartatik fenn, 's csendességétől vesz gyarapodást; mert ha az ő műhelyeiknek bezárások is elakadáshoz hozza már kereseteiket; mit kell várniok, ha azokat a' tűz emészti-el?

IX. Mellyek így lévén, Egybe-írt Atyák, nem vagytok ti a' Római nép' segédjének hijával; hogy ők ne láttathassanak viszont a' ti segédetek' hijával lenni, a' ti gondotok most az legyen. Ollyan Consulotok vagyon, ki nem azért, tére-vissza a' sok veszedelmek 's incselkedések közzül sőt a' halálnak markaiból, hogy magának éljen, hanem hogy benneteket megtartsen; minden rendek értelemmel, kívánsággal, készséggel, tehetséggel, szóval a' haza' védelmére vannak egyesülve; a' legisten-telenebb öszveszkürés' nyilaival, kanóczaival ostromlott köz haza térdre-bukva 's könyörögve nyújtja felétek karjait; nektek ajánlja magát, nektek a' minden polgárok' életét, nektek a' várat és Capitóliumot, nektek a' Házi-

Istenek' oltárait, nektek Vestának ez örök tűzét, nektek a' város' fedeleit és kőfalait. Ezen felül a' ti életetek, feleségeiteknek, gyermekeiteknek életetek, mindnyájunknak vagyónjaink', lakjaink' 's tűzhelyeink' fennmaradása azon végezésen nyugszik, a' mellyet ma fogtok hozni. Olly vezért láttok itt, a' ki rólatok gondoskodik 's felelji magát, melly szerencsével nem mindég szoktatok bírni; minden rend, minden ember, az egész Római nép, mellyre a' köz dolgokat tárgyazó ügyek' sorában a' mai nap ad első példát, azon-eggyet ért. Gondoljátok-meg, melly erőlködésekkel épült országot, melly rettenhetetlenség által szerzett szabadságot, az Isteneknek melly malasztjaik által gyarapodott birtokot csaknem eltörle már egy éjszaka. Hogy a' polgárok által ezután soha ehhez hasonló ne csak el ne követtessék, de ne is gondoltathassék, arról ma kell gondoskodnotok. 'S én ezeket nem azért mondom, hogy benneteket, kiknek buzgósága az enyémet csaknem túl haladja, buzdítsalak, hanem hogy szavam, mellynek a' haza' dolgaiban elsőnek kell lenni, a' Consuli méltóság' tisztjeit teljesítse,

X. De minekelőtte a' most hozandó végezésre viszatérek, Egybe-írt Atyák, szükség, hogy magamról említsek valamit. Látom én, hogy én annyi ellenséget gyűjtöttem magamnak, a' mennyiből az összesküdték csoportja áll, melly, a' mint látjátok, igen nagy; de én azt ocsmány hadnak 's tehetetlennek, megvetést érdemlőnek 's alacsonynak nézem. Ha en a' csoport, neki-dühítve valakinek vakmerő istentelensége által, többet fog is tehetni mint a' ti méltóságotok és a' hazáé: én, Egybe-írt Atyák, mindazáltal cselekedeteimet 's gondolkozásaimat megbánni soha nem fogom. A' halál, mellyel ők engem talán rettentenek, mindnyájunkat vár; de az

életben annyi fényt, a' mennyit énram a' ti végezéstek ruháza, még soha senki nem bírt. Ti másoknak azért rendelétek hálát, hogy dolgaikat vitézül viselték: nekem, hogy a' hazát megtartottam. Legyen híres az a' Scípio, kinek bölcsesége 's vitéz lelke Hannibált Italiából elmenni 's Afrikába visszatérni kényszeríté; magasztaltassék az a' másik Africánusz, a' ki két erántunk-engesztelhetetlen várost, Carthágot és Numántiát, eltörölte; tartassék nagynak az a' Lúcius Paullusz, kinek diadalszekerét az egykor olly hatalmas és híres Perszesz király fényesítette; maradjon örök dicsőségben Máriusz, ki Itáliát a' feldúlás' és szolgaság' félelmétől két ízben szabadította meg; tétessék elébe mindennek Pompéjusz, kinek viselt dolgai 's vitézsége addig terjedtenek-el a' meddig a' nap' fénye terjed? lesz ezeknek dicsőreteik közt a' mi ragyogásunknak is valamelly helye, hanemha nagyobb érdem katonáinknak olly tartományokba nyitni útát a' hova mehessenek, mint azt tenni, hogy a' közzülünk-kimenteknek is legyen honjuk, a' hova visszatérhessenek. Azonban megvallom én, hogy a' külső diadalom egy tekintetben kellemetesebb a' belsőnél, mint-hogy az idegen ellenség vagy elnyomva szolgál, vagy, kegyelmet-nyerve, hálára-kötelezettnek tartja magát, midőn azokat, a' kik egy megfoghatatlan őrzöngös által a' polgárok' száma közzül a' hazának ellenségeikké lettenek, ha szándékaikat beszélged, sem erővel nem zabolázhatod, sem jótétek által meg nem engesztelheted. Látom én tehát, hogy én örök háborúba vagyok keverve a' hazának veszett polgáraival: de eggyzersmind bízom, hogy az rólam és az enyéimekről a' ti és a' minden polgárok' segedelmével, 's azon sok és igen nagy veszedelmek' emlékezete által, mellyek mind e' fenn-tartott népnél mind minden másoknál is örökké felejt-hetetlenek lesznek, könnyen el fog verethetni. Mert

nem lesz soha erő melly a' ti eggyességeket 's a' Római lovagokét, 's minden jóknak egy czélra vonszódásokat megtörhesse, meggyengíthesse.

XI. Mellyek így lévén, Eggybe-írt Atyák, a' Vezéri méltóságért, a' seregért, a' Proconsuli tartományért, mellytől, önkényt ellállottam, a diadalért, 's a' dicsőségnek egyéb jeleiért, mellyek általam a' városnak és nektek mindnyájatoknak idvezségekért meg valának vetve, a' cliensekért és beszállásolókért, kiket magamnak a' nekem jutott tartományban szerezhetek vala, noha ezeket itt a' városban is, tekintetem által, nem kisebb érdemmel tartok-meg mint szerzek; mind e' jótételekért, mondom, hűségemért erántatok, 's e' fáradhatatlanságomért, mellyel, a' mint látjátok, a' hont megtartani igyekeztem, nem kívánok töletek semmit egyebet, mint ezen időknak 's az én Consulságomnak emlékezetét. Hahogy pedig a' kajánoknak sokassga 's istentelensége reményemet megcsalná, feldöntené, ajánlom nektek kiskoru fiamat, ki elég pártfogást találанд nem egyedül az el nem nyomattatásra, hanem a' dicsőség pályájára is, ha emlékezni fogtok, hogy ő annak fija, a' ki az egész hazát ön-magának veszedelmével tartotta-meg. Lássatok tehát dologhoz, Eggybe-írt Atyák, 's a' ti megmaradástok 's a' Római népé felől, feleségeitek, magzatjaitok, oltáraitok 's tűzhelyeitek, templomaitok 's áldozóhelyeitek, 's a' városnak minden házai 's lakjai, a' birodalom, a' szabadság, Italiának boldoglete, 's egyetemben az egész haza felől hozzatok eleiteknek szokásaikhoz illő erős-lelkű 's érett végezést. Olly Consul ül kormányotokon, a' ki parancsaitokat végre-hajtani örömmel fogja, és a' ki, a' mit rendelenetek, valamíg életben lesz védelmezni, és azért, hogy azok teljesezésbe mennek, ön-maga személyében felelni kész leszen.

B E S Z É D

QUINTUS LIGÁRIUSÉRT.

CAESÁR ELŐTT.

Új vétkeket ada fel elődbe, Cájus Caesar, és eggy mai napig soha nem hallottat, az én rokonom Quintus Tubero: azt, hogy Quintus Ligárius Africában volt; 's a' lelkes férfi Cájus Pansa, nyilván hajlandóságodhoz bízakodván, mellyel eránta viseltetel, bátor vala valónak elismerni a' feladást. Dolgomnak e' fekvésében mit kezdjek, hova forduljak, én ugyan nem tudom.

Úgy jövék ugyan ide, hogy minekutána te a' feladott tettet sem magadtól nem tudhatád, sem azt senkitől hallanod nem lehete, ezzel a' te nem tudásoddal a' szerencsétlen embernek javára fogok élni. De minekutána az ügyes fürkész napfényre hozá a' titokba rejtett dolgot, kénytelen leszek a' vádat igaznak vallani; kívált hogy Cájus Pansa barátom bevágá az útát előttem, 's azt cselekvé, hogy egyebet nem tehetek. Letévén tehát arról, hogy a' feladást megczáfolni törekedjem, beszédem egyedül kegyedhez leszen intézve, mellynek idvöket olly sokan köszönik, midőn tőled nem az érdemlett büntetés' elengedését, hanem tévedésök' bocsánatját nyerek meg.

A' mit tehát vádtevő minden egyéb felett óhajthat, Tubero, íme bírod: — terhelted magát vétkesnek isme-

ri; de csak annyiban vétkesnek, hogy azoknak állott felén, a' kikkel, te magad is, minden dicséretre méltó atyád is, együtt tartottatok. Szükség lesz e' szerint, hogy minekelőtte Ligáriust terheled, magatokat is vétkeseknek valld.

Quintus Ligáriuſ Africába még akkor méne Cájus Confídiussal, mint ennek Legátusa, midőn háború felől senki nem álmodozhaték. Ott annyira kedves lőn mind a' mieink mind szövetségeseink előtt, hogy Confídius, elhagyván a' tartományt, ellenére bánt volna a' lakosok' kívánságinak, ha maga helyett ott mást valakit hagyott volna. Ligáriuſ tehát hosszas sikertelen vonakodásai után, kényszerítve vette által az igazgatást, 's a' béke' idejében úgy viselte magát, hogy tisztasága 's hűsége őtet mind a' Rómaiak mind a' föld'- népe előtt felette tiszteletessé 's kedvessé tévék.

Hirtelen lobbana ki a' háború, 's a' kik Africában valának, korábban hallák hogy az lángol, mint hogy gyúl.

A' hírre némellyeket gondolatlan hevességek, másokat valamelly vak megriadás oda vitt, hogy vezért válasszanak, elébb csak védelem végett, tovább arra is, a' mire tűzők ragadozta; míg Ligáriuſ, haza vágyva 's csak azt óhajtva hogy az övéi közt lehessen, magától minden ajánlást eltolt.

Azonban Publius Accius Váruſ, ki Africát mint Praetor igazgatá, Uticába megérkezett. Azt legottan körülömlé a' sokaság. 'S ő kapva kapott a' vezéri hatalmon, ha különben annak nevezhetni, midőn azt magányosnak oktalán csoport' sikoltozása 's nem a' köz végezés, adja. Ligáriuſ, ki szerette hogy így a' bajból ki-fejtőzhetik, eggy ideig nyugalomban maradt.

Eddiglen tehát, Caesar, Quintus Ligáriuſ minden vétek nélkül van. Hazúlról nem csak háborúra, de há-

borút nem is gyanítva indula ki. Csendes időben, men-
vén Legátusnak, a' csendben élő tartományban úgy vi-
selé magát, hogy a' csend' fennmaradásának örülnie kel-
le. Oda-menése tehát téged meg nem bántathott. Talán
ott-léte bántathna meg? Az még inkább nem. Mert az
oda-menésre őtet tiszta szándék, az ottlételre tiszteletes
szükség indította.

E' két időszak tehát ment minden vétectől: egyik,
midőn Legátusnak választva oda ment; másik, midőn
a' tartomány által áhítva, Africának kormányára ültet-
tetett. A' harmadik időszak az, melyben Városnak meg-
érkezése után vesztég maradt Africában. Ez ha véték,
úgy szükség' vétke, nem akaraté. Ha neki bár mi mó-
don lehetett volna kifesleni onnan, inkább akart volna e
lenni Africában mint Rómában? inkább e Acciussal
mint az őtet szívesen szerető testvérivel? inkább e ide-
genek mint az ővei közt? Midőn Legátus korában is
már, a' csend' idejében, testvéreinek szertelen szeretete
gonddal, haza vágyással töltötték el szívét, gondolhatni
e, hogy ő ott maradni akara, midőn a' háború' lángolá-
sa zárta el szerelme' tárgyaitól?

Ezek szerint, Caesár, még eddig sem találsz Ligári-
usban egy töled elfordult indulat' jelenségére.

Lássad kérlek, melly őszinteséggel védem én az ő
ügyét, midőn a' magamét önkényt árulom el. O csudálást
érdemlő szelídség, o méltó hogy emlékezete minden ma-
gasztalás, minden írók' tolla, minden művészek' munkáji
által fenntartassék! Marcus Ciceró mást védelmez előt-
ted hogy azon fél' részese nem volt, a' melyben hogy
ő részt vett legyen, önkényt vallja, 's nem rettegi hogy
te magadban róla mit gondolsz, nem fél, hogy midőn itt
más felől van szó, te reá nézve mire emlékeztethetel.
Lásd, melly igen nem félek, lásd, mint önt körül en-
gem, midőn előtted tartom beszédemet, bölcseséged-

nek 's lelked' nemességének e' ságára? Erőt fogok adni szavamnak, valamennyire tőlem kitelik, hogy a' mit mondok, az egész Római nép hallhassa.

Elkezdetvén a' háboru, sőt nagy részben már viseltetvén is, én, Caesar, semmi erőszak által nem kényszerítve, önkényt és akarva mentem azon fél közzé, melly ellened költ fel. De ki előtt valloam én ezt? Az előtt a' ki tudta ezt, és még is engem, minekelőtte még látott, vissza ada honomnak; az előtt a' ki nekem Egyiptusból azt írta, hgyy maradjak a' ki voltam; a' ki egygy és fő hatalmas volt a' Római batalómban, és még is megszenvedé, hogy mellette én legyek a' második; a' ki nekem épen ezen Cájus Pansa által hogy bárdvesszőimét, körülfonva borostyánnal, addig viselhetem, a' meddig jónak látom, megengedte; a' ki úgy hitte, hogy csak akkor adja meg idvemet, mikor azt semmi diszeitől meg nem fosztva adja meg. Halld ezt, Tuberó, 's lásd, hogy a' ki ezeket maga felől nem rettegi megvalani, retteghet e Ligárius felől.

'S én ezeket magamra egyedül azért vallám itt, hogy Tuberó bocsásson meg, ha róla ugyan-azt mondandom, kinek előre törekedésin és dicsőségén én szívesen örvendek, mind szoros atyafiságomra nézve, mind hogy elméje 's igyekezeti gyönyörűségemre vannak, 's mivel úgy hiszem, hogy a' velem rokon derék ifju-ember' dicsősége valamiképen reám is hárámlik. Azonban még is kérdek, ki tarthatja véteknek, hogy Ligárius Africában volt? Épen az, a' ki maga is ugyan-azon Africában akart lenni, és a' ki panaszkodik hogy attól Ligárius által eltiltatott, a' ki, mit minden tud, Caesar ellen fegyvert visele. Mert a' Pharsalusi csatában ki ellen villogott tehát kezeidben az a' vas? kire volt fordítva hegye? mire célzott kardod? Mire törekedél? mi szikrázott szemedben? karjaid mire nyujtád? mi forra hány-

kódó kebledben? mit óhajtál? mire törekedél? De keményen fogom a' dolgot; meg van zavarva az ifju ember; visszatérek magamhoz; mert én is ugyan azon seregnél, ugyan-azon fegyverben voltam. De min törekedénk tehát mi, jó Tuberó, mint azon, hogy mi lehessünk azzá, a' mi Caesar leve? De illik e, Caesar, hogy azok ingeljenek téged keménységre, a' kiknek vétkeiket megbocsátván a' te szelíd nagy lelked olly fényben dicsőíté meg magát?

'S én e' vádtételben a' te bánásodat sem látom eléggé okosnak, de még inkább nem az atyádét, hogy egy illy értelmes és nagy tapasztolású férfiú nem látta, melly természetű légyen ez a' vádtétel. Mert ha látta volna, bizonyosan azt adá vala neked tanácsúl, hogy vidd azt akármelly más úton, csak ezen ne.

Te azt vádlod a' ki maga magát vétkesnek vallja. De az neked nem elég. Azt vádlod, a' kinek ügye, a' mint én állítom, jobb mind a' tiéd; vagy a' mind neked látszik, ollyan mint a' tiéd. Csudálkozást érdemlő dolog, de a' mit mondok, a' hihetőséget is meghaladja. A' te vádtételed' célja nem az hogy Ligárius vétkesnek találtassék, hanem hogy halállal büntetessék. Illyet teelőtted Római polgár soha nem teve; nem a' mi szokásunk így felgyuladni, hanem egy könnyűcske görögé, vagy egy vért-szomjúzó barbarusé. Mert mit akarsz egyebet ezzel a' te vádoddal? Azt talán, hogy Ligárius Rómában ne légyen? hogy ki légyen tiltva ön házatól? hogy elrekesztessék szíves testvéreinek, 's anyja' testvéreinek, az előttünk álló Titus Brochusnak 's fijának, kivel olly szoros rokonságban áll, és az én társalkodásinktól? hogy a' hazában ne légyen? 'S abban vagyon e? Láthatja e magát mind ezektől még inkább megfosztva mint a' hogy most vagyon? Neki Italiába vissza jönni nem szabad; ő ennek határiból ki van vetve. Te te-

hát nem hazájától akarod őtet megfosztatni, mellytől meg van fosztva, hanem életétől.

De azt még annak a' Dictátornak Syllának idejében sem tévé senki, a' ki halomra ölette, valaki-
ket gyűlölt. Magától hagyá, senki által meg nem kérve,
hogy öldössenek, sőt jutalmakkal is ingerle gyilkolásokat.
De ez az ő kegyetlensége az által, a' kit te most kegyet-
lennek óhajtasz látni, néhány év mulva keményen meg-
bosszúztatott.

De azt fogod mondani hogy te azt nem keresed.
Elhiszem a' mit mondasz, én Tuberóm; ismerlek maga-
dat, ismerem Atyádat, házatokat és az annak tulajdon-
szelíd nemes lelket; tudva van előttem, hogy nemzetséged-
nek minden tagjai mint tevék vetélkedéseik' tárgyaivá
a' mi szép és nagy, az érzésben 's tudományokban. Bizo-
nyos vagyok tehát az eránt hogy nem szomjúztok vért: de
nem gondoljátok meg eléggé a' mit tesztek. Mert azt
mutatja a' dolog, hogy ti nem látjátok elégnék a' mi
büntetést Ligárius már szenved. De melly más van te-
hát hátra mint halál? Mert ha számkivetésben van, a'
mint van, mit vártok nagyobbat? Azt e, hogy bocsána-
tot ne nyerjen? Ez ugyan keserűbb mint a' halál, ez
ugyan keményebb.

A' mit mi a' Caesar' házánál, könyörgésinkkel, si-
rásinkkal, néki lábaihoz borúlva, kérünk, nem annyira
ügyünkhez bizakodván mint az ő kegyelmességébe, te
annak megnyerésében fogsz e lenni gátlásunkra? te jaj-
gatásink közzé fogsz berontani, 's bennünket félre rán-
tasz e lábai elől hogy előtte esedezhessünk?

Ha te, midőn mi ezt az ő házánál tettük volna, pe-
dig valóban tettük is, és a' mint hisszük, nem hijába
tettük, egyszerre törtél volna be közinkbe, 's ezt mon-
dottad volna: Ne bocsáss meg neki, Caesar! ne engedd
magadat a' testvérek' könyörgése által a' testvérért el-

lányítatni! nem kellett volna e levedkezned az emberiségnél minden érzelmeit? De, a' mit m' az ő lakásában kérénk, azt itt törvény előtt tiltogatni, és ennyiknek jajgatásai közt a' vigasztalás' ajtaját előttök bezárni, mennyivel irtózatossá az!

Nyilván kimondom a' mit érzek. Hahogy ebben a' te nagy szerencsédben, o Caesar, kegyelmed olly nagy nem volna, a' millyennek te azt velünk önön indulatodból tapasztoltatod; önön indulatodból, mondom, 's tudom mit mondok; úgy ez a' te győzödelmed igen keserves következtetéseket vonna maga után. Mert hányan találhatnának a' győzők közt a' kik szeretnék ha kegyetlen volnál, holott a' meggyőzettek közt is szeretnék azt némellyek? hányan, a' kik elenzenék irgalmadat, 's azt kívánnák, hogy senkinek meg ne engedj, midőn még azok közt is a' kiknek megbocsátottál, nem akarják, hogy mások eránt kegyelmes légy.

Ha Caesarnál meg tudnánk is mutatni, hogy Ligárius Africában épen nem volt, ha egy szerencsétlen polgártársunk' életét egy emberiségből eredő szép hazugság által megmenteni igyekeznénk is; bizony nem illenék emberhez, polgártársunknak e' veszedelme közt hazugságunkat megczáfolni, felfedezni; 's leginkább ahhoz nem illenék, a' ki ugyan e' bajban, e' rettegetések közt látta magát. Pedig egészen más akarni hogy Caesar meg ne tévedjen, és hogy Caesar meg ne kegyelmezzen. Az első esetben ezt fognád mondani: „Ne higgy neki, Caesar; Ligárius Africában volt, Ligárius fegyvert visele ellened!” Most pedig, mit mondasz most? „Caesar, ne irgalmazz neki!” Ez nem emberi ajak' szava, és nem emberi fülhöz tett szó! 's a' ki azt előtted hallatja, az hamarább fogja az emberiséget magából kitépni mint tebelőled.

Az a' min Tubero a' maga feladását kezdette, úgy hiszem, ez volt: „Törvénybe kívánja idéztetni Quintus

Ligáriust, mert büntetést érdemlő tettet követte el. Kétségen kívül magad is csudáltad, hogy illy valakiről senki nem teve vádat, és hogy egyedül az teve ollyat, a' ki ugyan-azon vétekben volt. Tubero, te azt büntetést érdemlő tettnek mondod? mert annak e' nevet még senki nem adta kivüled. Némellyek megtévedésnek nevezik, mások ijedségnek; a' kik keményebb szót akarnak, reménynek, büszkeségnek, gyűlölségnek, makacskodásnak; a' kik még keményebbet, gondolatlanságnak, vakmerőségnek: gonosz-ságnak csak te. Én, ha igaz neve kerestetik szerencsétlenségünknek, azt fognám mondani, hogy felettünk egy vak veszély lebege 's meglepte a' vigyázatlanok' lelkeiket, hogy senki nem álmélkodhatik, ha az emberi igyekezeten győze a' kikerülhetetlen isteni végzés. Hagyjanak tehát szerencsétleneknek lennünk, noha illy győző alatt nem lehetünk azok. De nem szólok magunkról: azokról szólok a' kik elvesztek. Voltak légyen gondolatlanok, elkeseredettek, makacsok: de a' gonosz-ság, dühösség, hongyilkosság neve Cnéjus Pompéjust és annyi sok mást ne háborgassa sírjában. Ki hallott valaha illy neveket, Caesar, a' te szádból? 's mi egyebet akartak valaha a' te fegyereid, mint hogy becsületed' sérelmeit toltasd vissza? 'S az a' te győzhetetlen hadad, mit akart az valaha egyebet mint hogy a' maga igazait és a' te méltóságodat védje? 's te magad, midőn békét óhajtál, azt kívántad e hogy romlott, vagy hogy jó polgárokkal lehess egyességben? Nekem ugyan Caesar ezek a' te erántam bizonyított sok nagy jótéteid illy nagyoknak bizony nem tetszenének, ha azt kellene hinnie, hogy te engem gonosztevőnek ismertél és még is megtartottál. 'S melly jótétel volna az a' haza eránt, ha te annyi bűnöst büntetlenül hagyál vala meg méltóságaikban?

Te azt elejénte nem háborúnak nézted, hanem csak különválásnak; nem ellenségi gyűlölségnek, hanem pol-

gári versenynek; hogy mind a' két rész a' köz' javát akarta, de nem egyezék gondolkozások, de nem egy szerrel törekedtenek egy célra. A' vezérek' méltósága közel hasonló vala, de talán nem hasonló a' vezérletteké; 's az ügy maga még akkor kétséges, mert az egyik részen is, a' másikon is volt a' mi javalást kívánhata; most már igen is hogy azt szükség jobbnak vallanunk, a' mellynek magok az Istenek segédjére kelének. És most, minekutána te nekünk kegyelmednek annyi bizonyosságát adád, ki ne javalja azt a' győzödelmet, mellyben senki nem vezett el, hanemha markában fegyver volt?

De hagyjuk a' mindenekkel közös dolgot, 's térjünk a' magunkéra. — 'S mit gondolsz tehát, Tubero, az volt e könnyebb hogy Ligárius Africából kijöhessen, vagy az hogy ti Africába ne menjete? — Lehetett e nekünk azt nem tenni, holott akarta a' Tanács? ezt fogod felelni. Ha szólanom kell, ezt fogom: nem lehetett. De hiszen Ligáriust is a' Tanács küldötte oda. 'S Ligárius a' Tanácsnak akkor engedelmeskedék, mikor kelle engedelmeskedni: te akkor, midőn csak az engedelmeskedék, a' ki akara.

Vádollak e tehát benneteket? Épen nem; a' ti házatokhoz, híretekhez, gondolkozástokhoz illet így bántani, és nem másképen; de azt nem adhatom meg nektek, hogy a' mivel magatokon dicsekedtek, másokon vétkesnek mondhattatok.

Tuberóra a' Tanács' végzéséből sors vettetett, midőn ő jelen sem vala, sőt betegsége által a' jelenlétben meg is gátoltatott. Feltevé tehát hogy magát menteni fogja. Ezt szoros és soknemű szövetségünkénél fogva tudom, mellyek Lucius Tuberót és engem egymáshoz csatoltanak; ő és én együtt nevelteténk házainknál, bajtársak voltunk a' hadban, később sógorok, 's éltünk'

minden idejében barátok. Nagy fonadék az is, hogy tanulásaink által szövetteténk egyyüvé.

Tudhatom tehát hogy Tubero valóban honn akart légyen maradni.

De egyy valaki olly hatalmasan unszolá, ellenkezéseire a' köz java' legszentségesebb czímét olly erővel hangoztatta, hogy ámbár arra hajlandó épen nem vala, az illy sullyú okoknak kénytelen vala magát megadni. Engede tehát egyy igen nagy tekintetű férfiúnk' méltóságának, vagy inkább tisztelte azt. Egyyütt méne azokkal a' kiket az ügy egyyé csatolt, de lassúbban tette, betegsége miatt, útját 's akkor ére Africába, midőn azt Publius Accius már elfoglalta volt.

Ezen alapúl tehát a' Ligárius' vétke, vagy inkább némellyeknek haragja. Mert ha bűn az, hogy ő akart, úgy nem kisebb hogy ti még inkább akartatok, hogy Africát, ezt a' minden tartományok' bástyáját, azt a' földet, honnan legalkalmasban lehet Róma ellen hadakozni, inkább akarátok a' magatok kezetekben mint a' bár ki máséban látni.

És még is ez a' bár ki más nem Ligárius vala. Várus azt állítá hogy a' kormány itt övé: a' bárdvesszők ugyan az övéi voltak.

De akár mint légyen a' dolog, mondd el nekem, Tubero, ez a' ti vádatok mit jelent? Nem egyebet mint ezt: „Nem bocsáttattunk be a' tartományba.“

Hát ha bé mehetétek vala? mi történt volna akkor? Általadtátok volna e Caesárnak, vagy azon voltatok volna hogy ellene megtarthassátok?

Lásd, Caesár, minket melly merésszé téssen vagy inkább melly vakmerővé, szelídséged. Ha az ifju Tubero azt felelné hogy néked az ő atyja Africát, hova a' Tanács és a' sors küldötte, által akarta volna adni, úgy én ezt az ő akaratját, tenmagad előtt, kinek az kedves

volt volna, szorosan fognám nyomni; mert ha néked a' tett felette kedves volt volna is, de te azt ugyan javallani soha nem fogád.

De mind ezeket abba hagyom, nem annyira hogy ki ne fáraszszam igen is türelmes füleidet; mint inkább hogy Tubero annak ne tekintethesse magát a' ki akarta volna tenni, a' mit tenni soha nem szándékozott.

Ti tehát megérkezétek Africába, mellynél minden tartományaink közt egy sem árthata többet a' Caesar' győzedelmeinek; hol egy hatalmas király volt, ezen ügynek ellensége, 's a' Róma' kiköltözöttinek sok és erős összecsoportozásai. Azt kérdem most mit fogtatok volna csinálni? noha látván mit csináltatok, nem kérhetem hogy csinálni mit akaratok.

Gátlának benneteket a' nektek jutott tartományban kiszállani, 's a' mint állítjátok, szörnyű bántásokkal gátlottanak. 'S mint szenvedétek azt? a' szörnyű bántást kinek panaszlátok be? Annak, a' kinek tekintetért fegyverre kelétek. Ha Caesar'nak ügyéért jövétek a' tartományba, kirekesztve onnan, Caesar'hoz kell vala jönetek: ti Pompéjushoz jövétek. Mint jut tehát eszetekbe azt vádolni Caesar' előtt, a' ki gátla benneteket Caesar' ellen hadakozni?

De abban ugyan dicsekedjete, ha kedvete tartja, igazság nélkül is, 's mondjátok hogy ti a' tartományt Caesar'nak adátok vala, bár abban ellenkeznek Várus és még némelly mások. Én viszont azt fogom mindég állítani, hogy benneteket e' jó szándéktok' dicsőségétől egyenesen a' Ligárius' vétke foszta meg.

De lásd, kérlek, Cájus Caesar', egy olly lelkes férfiú' állhatatosságát, mint ez a' Lúcius Tuberó; melyet én, bár melly igen tisztetem azt, itt elő nem hoznék, hanemha tudnám hogy ez a' tökély a' te magasztalásidnak sok egyéb társai felett tárgya szokott lenni.

Hol látánk valaha emberben ennyi állhatatosságot? Állhatatosságnak nevezem, de nem tudom, nem kellene e türedelemnek mondanom inkább. Mert mellyikünk az, a' kinek elég lelke volna, azok közzé térni ismét a' kik bennünket a' polgári szakadásban el nem fogadának, sőt még el is toltak kegyetlen gyalázattal?

Így csak az a' nagy lélek, csak az a' férfi tudott, kit semmi gyalázat, semmi erő, semmi veszély nem fordíthat el az egyszer jónak ismért ügy 's a' feltett szándék mellől. Mert ha Tuberóban és Várusban minden egyéb egyenlő volt volna is, a' mi nem volt az, tekintet, születés, fény, tudomány: de Tuberót emeli az, hogy ő a' Tanács' végzéséből, 's törvényes felhatalmazással ment a' neki kimutatott tartományba. Bé nem eresztve ott, nem Caesarhoz ment, nehogy bosszantottnak látszattassék, nem haza, nehogy gyávának, nem valamely más helyre, nehogy azt higyjék, mintha most kárhoztatni tessék az eddig szolgált felekezetet; nem; ő most Macedoniába ment, Cnéjus Pompéjusznak táborába, azon felekezethez, mellytől gyalázattal nem fogadtatott vala be.

De mi lőn tovább? Minekutána ez a' ti lépések azt, a' kihez menétek, nem indította meg nagyon, buzgóságtok az ő ügye eránt talán elkezde lankadni? Akkor ti magatok talán az ő táborában valátok ugyan, de szívetek gyűlölte az ügyet? Vagy a' mint polgári szakadásokban esni szokott, ti és mi mindnyájan, nem eggyeránt lángolánk e győzhetni?

Én ugyan mindég békét tanáclottam mindennek, de akkor későn. Mert akkor reményleni békélést mikor a' két sereg szemben áll egymás előtt, esztelenség volt volna. Mindnyájan ohajtánk győzni, és senki nem inkább mint te, ki ott állál hogy veszned kelle hanemha győzsz; noha úgy a' mint dolgaink most állanak, nem kétlem, hogy ezt a' mostani fennmaradásodat elébe tészed ama' győzödelemnek.

De miud ezt, Tuberó, elmellőzém vala, ha te megbántad volna állhatatosságodat, vagy Caesar a' maga erántatok bizonyított kegyelmét. Ellenben most azt kérdem, ha ti e' vádtételben az ellenetek vagy a' hon ellen tett vétekért kívántok e elégtételt. Ha honnunkért szólatok, mint menthetitek tulajdon megmaradástokat az ellenfél mellett? ha magatokért: vigyázzatok, hogy meg ne tévedjetek Caesarban, hogy ő a' ti ellenjeitekkel fogja éreztetni haragját, holott a' magáéinak megkegyelmeze.

Annak látszom e én tenéked, Caesar, ki itt a' Ligárius' ügyét védelmezi? Annak e, a' ki az ő ellene tett vádat czáfolgatja? Valamit mondtam, mind az a' te szelídségedhez, a' te kegyelmedhez, a' te irgalmadhoz van intézve.

Én sok ügyben szólottam, 's ollykor egygyütt veled, o Caesar, míg méltóságaid engedék hogy peres dolgokat viselj; de bizony Bíráimhoz soha sem így: „Bocsásatok meg neki, Bírák; hibázott, megbotlott, nem gondolta hogy illy következése lesz; többet nem cselekszi.“ Így atyához szokás szólani megbotlott gyermeke mellett. Bírákhoz így illik: „A' vádlott ezt nem tette; az a' gondolat soha nem fért hozzá; hamisak a' tanúk; a' vád hazug.“

Érezd Bírónak magad' a' Ligárius' perében, Caesar; kérdd, melly seregnél vala; 's hallgatni fogok, még azon okokat sem fogom említeni, mellyek Bírónál is helyeken volnának: hogy ő, még a' háboru' kezdete előtt, mint Legátus ment Africába; hogy a' béke' napjaiban ott maradt, hogy meglepte a' háboru, hogy ő magát elkeserítetni soha nem engedé, 's szívében lelkében mindig tiéd volt.

Bíróhoz így illik szólani, de én atyához szólok: megtévedtem, gondolatlanúl viseltem magamat; bánom tettemet; irgalmadhoz folyamodom; követlek, 's bo-

csánatodat kérem.“ Ha tőled bocsánatot várok, úgy, igen is, sokat mertem; de ha sokan nyertek azt már, engedj mentséget találnom, mire magad nyújtál reményt. Ligáriusnak ne lehessen e reménye hogy neki megkegyelmezzsz, holott nekem előtted másért is szabad könyörögnem?

Azonban a' mi ügyünknek nem ez az én beszédem nyújt reményt, sem azoknak buzgósága, kik előtted Ligáriusért esedeznek. Mert láttam én, és tapasztaltam, mit szoktál te tekinteni, midőn előtted valakiért könyörgöttek: te inkább nézted a' kérelem' okait mint a' kérők személyét, 's kevésbé nézed hogy a' kérő barátod e neked mint ha barátja e annak a' kiért esedezik. Te tehát olly sokat engedsz a' tieidnek, hogy én ollykor boldogabbaknak nézem a' kik kegyelmedet megnyerik, mint te magad vagy, ki nekik azt osztod. Azonban még is úgy látom, a' mint már említém, hogy teelőttd a' kérők' indító okai többet nyomnak mint magok a' kérelmek, és hogy azok a' kérők hatnak meg leginkább, a' kiknek fájdalmokat legigazságosabbaknak találod.

Quintus Ligáriusnak megtartása által igen kedves dolgot fogsz ugyan sok híveidnek tenni, de tekints kivált arra, a' mit mindég szoktál: Elődbe terjeszthetem a' Sabínum' derék lakosait, kik neked olly igen kedvesek, és azt az egész ő tartományokat, azt a' virágát Italiának, a' hazának erejét. Lásd az ő szomorúságokat, lásd szenvedéseket. Lásd ezt az általad annyira kedvelt Títus Broccbusnak és fíjának zokogásaikat 's gyászokat. 'S mit mondjak néked testvérei felől? Ne hidd, Caesár, hogy én itt csak eggynek szólok életéért. Vagy mind a' három Ligáriust meg kell tartanod a' hazában, vagy mind a' hármat kitiltanod. A' kettőnek minden idegen hely kedvesb testvérekkel, mint honjok, házok, vagyonok testvérek nélkül. Ha azt teszik a' mit a' természet

kötele, a' mit a' hűség, a' mit a' fájdalom kíván, úgy engedd magad megindítatni e' könyhullatás, e' hűség, e' testvérség által. Hallassa magát az a' te szavad itt is, melly győze. Mert ezt hallánk mondanod: Mi mindnyájan ellenjeinknek szoktuk tekinteni a' kik velünk nem tartanak: te mind azokat, kik ellened nincsenek, a' magadéinak. Magad előtt látod e' fényes gyülekezetet, ezt az egész Brocchusok' nemzetségét, ezt a' Lúcius Márciust, Cájus Caesetiust, Lúcius Corfídiust, ezeket a' Római Lovagokat, de most gyásszá változtatott öltözetben, őket, a' kiket te ismersz, a' kiket te kedvelsz; 's ők a' te feleden voltak e? 'S mi akkor haragvánk ellenök, mi akkor nyomaikban voltunk, némelyikünk fenekedtek is ellenek.

Tartsd meg tehát a' magadéinak az övéiket, hogy valamint minden egyéb szavad, úgy ez is, igaznak találtassék.

Ha egészen ismérhetnéd ezt a' testvéri szeretetét ezeknek a' Ligáriusoknak, úgy bizony azt fognád mondani hogy mind a' három testvér véled volt. Kétkelhetni e, hogy ha Quintus Ligáriuus Italiában volt volna, azon felen ne álljon a' mellyen testvérei állottanak? kinél nem ismeretes ez az ő mindenekben eggyező, ez az ő összeolvadt szeretetök, midőn még éveik is alkalmassint hasonlók? ki nem érti, hogy várni mindent inkább lehete, mint azt, hogy a' három testvér különböző feleket kövessenek. Akaratjaikban mind a' három a' te feleden állt: csak a' fergeteg kapta el eggyiket, ki még ha akarva tért volna is által ama' másik félhez, csak azokhoz lett volna hasonlatossá, a' kiknek a' te kegyes-ség életöket és vagyonokat visszaadta.

De ment légyen hadba! tért légyen el nem csak tőled, hanem még testvéreitől is! ezek könyörgenek érte, kik tied. Minthogy eggykor részt vevék minden te dolgaiddban, jól emlékezem hogy Titus Ligáriuus Fő Tárnok

mint viselte magát személyed és méltóságod eránt. De nem elég hogy erre én emlékezem; reménylem, te is, ki semmit sem szoktál felejtetni mint az ellened elkövetett bántásokat; ezt sugalja neked lelked, ezt nagy szíved; emlékezni fogsz, hogy Quaestori hivatalában ő mint viselte magát erántad, míg más Quaestorok ellened.

Ez a Títus Ligárius tehát, ki akkor semmi egyéb kívánság által nem indítatott; mert a' mi később történt, ezt ő meg nem jövendölheté; mint az által, hogy te őt feddhetetlennek 's hozzád hűnek találhasd, ez könyörög most testvére' megtartásáért. Mellyet ha te, emlékezőn a' legidősb' szeretetére, a' kettőnek fogsz megadni, akkor három érdemes testvért adsz majd vissza nem egyedül magoknak, nem egyedül ennyi tiszteletes férfiaknak, nem csak minekünk az ezek' rokonainak, hanem a' hazának is eggyzersmind.

A' mit tehát minap a' Tanácsban cselekvél, midőn a' derék Marcus Marcellust tartottad meg, tedd azt mostan a' Népnél az ezen egész sokaság által becsült és szeretett három testvérrrel; és a' mint azt adád ajándékként a' Tanácsnak, add most ezt a' Népnek, mellynek kívánságai előtted mindenkor nagy tekintetben állott; 's ha néked, Caesar, az a' nap dicsőséges, a' Népnek örvendetes volt, igyekezzél, kérlek, ehhez hasonlatos ragyogást magadnak minél lehet gyakortábban megszerzeni. Mert semmi sem nyerheti semmi sem tarthatja meg bizonyosabban a' Nép' szeretetét mint a' szívesség, 's a' te sok nagy tulajdonaid közt egy sincs, melly bennünket a' csudálás' és hála' érzéseire inkább gyúlaszthasson, mint irgalmazó szánakozásod. Ember akkor közelít leginkább az Istenekhez, midőn másokat megtart és boldogít. Fényes állásodban nincs semmi irígyelhetőbb, mint hogy minél többeket tudj, mint nemes lelkedben nincs semmi dicsőbb mint hogy akarj boldogítani.

Pöröm' talán hosszabb védelmet kíván, de kegyes-séged rövidebbet. Hasznosabbnak látván hogy te szólj magadhoz mint akár én, akár más, beszédemet bére-kesztem. Csak az eggyet engedd említenem, hogy mi-dőn a' távoly levővel teendesz jót, akkor mind e' sok jelenlevőkkel fogod kegyelmedet éreztetni.

V É D Ó B E S Z É D .

TÍTUS ANNIUS MÍLÓ MELLETT.

I. Tartok ugyan tőle, Bírák, nehogy rútnek találtságok, rettegvé fognom egy erős lelkű férfi' védelméhez, és hogy nekem, midőn Titus Annius Mílo inkább vagyon gondokban a' haza' állapotja mint a' magáé miatt, illetlen ne legyen, az ő ügyéhez a' léleknek hasonló rettenhetetlenségével nem járulnom: de a' nem szokott Itélő-szék' nem szokott formája ijeszti szemeimet, mellyek akárhova szálljanak, a' Fórum' régi rendtartását 's az ítéletek' hajdani alakjokat nem találják. Ülésteket, nem öleli-körül polgári koszorú, mint mindég; szokatlan sokaság keríte-be bennünket. Mert ama' fegyveres csoportok, mellyeket minden Egyházak előtt szemlélték, ámbár erőszak ellen állítottak-ki, a' Beszédtartót koránt sem bátoríthatják, úgy hogy a' Fórumon és a' Bírák előtt, noha jóczélú 's szükséges véd által vagyunk körülfogva, egy valamelly félelem nélkül nem lehet nem félnünk. Kik felől ha azt hihetném, hogy ők Mílo ellen vagynak kiállítva, enged-

nék az időnek, Bírák, 's úgy hinném hogy a' Szólónak ennyi fegyveres erő között nincs helye. De bíztat és bátorít az ismért bölcseségű 's igazságú Cnéjusz Pompéjus' rendelése, ki bizonyosan sem egyenességéhez nem néz né illendőnek, azt, a' kit Biráji' ítéletének adott által, hadi-nép' fegyverének tenni-ki: sem bölcseségéhez nem, a' neki-bőszült sokaság' vakmerőségét méltósága' tekintetével felfegyverkeztetni. Azokáért ama' fegyverek, századosok, csoportok, nem veszedelmet, hanem ótalmat ígérnek nekünk, 's bíztatnak, hogy ne csak nyugodt, hanem rettegni nem tudó elmével is legyünk, 's védelmemnek nem egyedül segédet, de csendes kihallgattatást is ígérgetnek. Az egyéb sokaság ugyan, mint hogy polgárokból áll, egészen miénk, 's azok közt a' kiket mind azon helyekről, honnan a' Fórumnak egy része kitetszik, ide nézni 's e' per' kimentét várni látjátok, senki nincs, a' ki, ki midőn Milónak érdemeit tisztelvén az ő javát óhajtja, nem érzené, hogy a' mai nap nekik személyek, gyermekeik, hazájok 's vagyonaik felől végez.

II. Egy neme van ellenünkre az embereknek, az azoké, kiket Publiusz Clódiusznak esztelensége tolvajlás, gyujtogatások, 's a' hazának minden csapásai által táplált; az azoké, kik a' tegnapi gyűlésben is elkappaták magokat, megelőzni benneteket kiáltozásaikkal, mit kelljen ítélnetek. Kik ha ma is találnának kiáltozni, szükség, hogy az benneteket azon polgár' megtartására emlékeztessen, a' ki az efféle emberekkel 's az azok' leghevesb kiáltozásaikkal, a' ti javokat tekintve, soha nem gondolt. Minekokaért bátorodjatok-fel, Bírák, és ha benneteket valamelly tartalék szorongatna is, azt tegyétek-le. Mert ha volt valaha alkalmatosságtok, jámbor és derék férfiak 's érdemeiket

tett polgárok felett hozni ítéletet, és ha a' legfentebb rendek' kiválasztottjainak adatott valaha mód, hajlandóságokat hív és jámbor polgártársok eránt, melyet képekkel 's szavokkal gyakran kijelentettek, cselekedetek 's voksaik által megbizonyítani: most ugyan teljes hatalmatok vagyon meghatározni, ha mi, kik mindég el valánk szánva elősegélni méltóságotokat, nyomorúságban szenvedjünk e mindég, vagy rég olta zaklatva a' leggonoszbb polgároktól, általatok, egyenességtek, hűségtek, 's bölcseségtek által bátorságba helyheztessünk. Mert ki nevezhet vagy képzelhet embert, Bírák, a' ki több gondot, nyomorúságot, bántást szenvedé, mint mi ketten? mi, kik a' haza' szolgálatjára fényes jutalmak' reménysége alatt állánk, 's nem élhetünk a' legrettentőbb kínok' 's veszedelmek' rettegése nélkül. Tudtam ugyan mindég, hogy Milónak a' gyűlések' hullámozásai között amaz egyéb szélvészeket és zivatarokat, mivel ő mindég a' jók' felén állá a' gonoszok ellen, ki kelletik állania: de hogy az ő ellenségeinek az Itélő-szék előtt 's azon Tanácsban, hol minden rendeinknek legtiszteltebb férfijai ítélnék, remények lehessen, nem mondom árthatni fennlétének, hanem fényét csak megtörni is, soha nem rettegtem. Azonban mi e' perben, Bírák, sem Milónak Tribunátuszát, sem minden nagy érdemeit, melyeket a' haza' boldogságáért elkövete, hogy őtet e' vád ellen védhessem, emlegetni nem fogom, hanemha ön szemeitekkel látandjátok, hogy Clodiusz vete kelepczét Milónak, sem nem esedezni, hogy e' vétket a' hazának nyújtott sok szolgálatjai miatt neki megbocsássátok; vagy kívánni, hogy ha Publius Clódiusznak veszte javatokra van, ti azt inkább a' Mílo' bátor lelkének tulajdonítsátok, mint a' Római Nép' szerencséjének. De ha majd világosabb leend a' nap' fényénél, hogy erőszakkal ő élt: akkor foglak osztán majd kérni 's kényszeríteni, Bírák, hogy ha min-

den egyebet elvesztettünk volna is, az szabadságunkban hagyassék, hogy eltünket ellenségeinknek vakmerőségek 's gyilkosjaik ellen büntetlenül ótalmazhassuk.

III. De minekelőtte beszédemnek azon részére szál-
lanék, mely keggőzelebbi tárgya e' vizsgálásnak, azok
látszanak kívánni czáfolásomat, melyeket ellenségei a'
Tanácsban gyakran hánytorgattak, a' Gyűlésben is a'
gonoszok, itt is kevéssel ezelőtt vádlóji, hogy a' perbe
hozott dolgot, eloszlatván minden rettegtető képzeletek,
tisztán láthassátok. Azt állítják hogy nem méltó a' nap-
világ' szemléltére, a' ki ember' gyilkolásával vádolja
magát. A' balgatagok! 's mely városban teszik e' hirde-
tést? Abban, úgy e? a' hol emberölés miatt a' derék
Marcusz Horatiusz állítatott legelőbb törvény' elébe, ki
a' még nem szabad hazában, a' Római Nép' Comitiama
által kiáltatott szabadnak, noha vallást teve, hogy test-
vér hűgát tulajdon kezeivel ölte-meg. Van e valaki a' ki
ne tudja, hogy midőn gyilkosság felől van kérdés, vagy
általjában tagadtatik a' bűn, vagy törvényesnek 's ér-
demlettnak állítatik? Vagy azt hiszitek talán, hogy ész
nélkül cselekedett Publiusz Africánusz, a' ki midőn Cá-
jusz Carbó Nép' Tribúnusza által a' Gyűlésben buktató
czállal tudakoztaték, mit ítél a' Tibériusz Gracchus' halála
felől, azt felelé, hogy az neki igazságosnak tetszik. Mert
sem az a' Serviliusz Ahala, sem Publiusz Nasica, sem Luci-
usz Opímiusz, sem Cájusz Mariusz, sem az én Consulá-
tusomban a' Tanács nem tartathatnék büntelennek, ha az
istentelen polgárokat megölni vétek volna. Nem ok nél-
kül taníták tehát a' legbölcsebb férfiak még költött mesék
által is, Bírák, hogy az az ember, a' ki atyja' halálát
akarván megbosszulni, anyját megölte, különözvén az
emberek' ítélete, nem csak az Istenség', hanem a' leg-
bölcsebb Istenné' voksa által is ártatlannak találtatott. Ha

a' XII. Táblák' törvénye az éjjeli tolvajt mindenképen, a' nappalit pedig ha magát fegyveres kézzel mentené, megölni szabadon hagyják: ki tartsa büntetésre méltónak különbség nélkül a' gyilkosságot, látván, hogy olykor maga a' törvény ad kardot, mellyel az embert megöljük?

IV. Ha pedig van eset, mellyben embert ölni szabad, 's illyen sok van: bizony az nem csak igazságos, hanem szükséges is, midőn erő áll ellent az erőnek. Cájusz Máriusznak seregében midőn egy Hadi-Tribúnusz, rokona a' Vezérnek, meg akara szeplősíteni egy közlegényt, halált szenvedett attól, a' ki ellen erővel élt. Mert a' jámbor ifjú inkább akara veszedelmes tettet tenni, mint mocskot szenvedni, 's őtet az a' nagy ember, mint büntől mentet, a' büntetés alól felszabadította. 'S az ólalkodót, a' tolvajt érheti e igazságtalanul halál? Mire valók kísérfőink, mire a' kardok? mellyeket hordani sem volna szabad, ha velek élni semmi esetben szabad nem volna. Ez tehát, Bírák, nem írott, hanem velünk született törvény, mellyet nem tanultunk, vettünk, olvastunk, hanem a' természetből kaptunk, merítettünk, kinyomtunk; mellyre nem tanítva, hanem csinálva, nem szoktatva, hanem nevelve vagyunk; hogy ha életünk valamelly kelepcebe, ha erőszakba, ha haramiák' vagy ellenségeink' törjeikbe esnék, minden szere élünk' megtartásának szabadoznak tartathassék. Mert a' törvény hallgat a' fegyver között, 's nem parancsolják hogy várakozzunk rájuk midőn az, a' ki annak védelmét várná, kénytelen volna igazságtalan büntetést tűrni, minekelőtt igazságost kívánhatna. De felette bölcsen és bizonyosképen hallgatva ad hatalmat a' magunk' ótalmazására maga a' törvény, melly nem csak embert ölni, hanem az emberölés végett fegyvert hordani is tilalmaz; hogy, nem a' fegy-

ver, hanem a' szándék tekintetvén, az, a' ki a' maga ótalmára élt fegyverrel, nem emberölés végett íteltetett fegyvert hordani. Álljon tehát ez a' mi ügyünkben is, Bírák; mert nem kételkedem, hogy megbizonyítom előttek ügyem' igazságát, ha emlékezni fogtok, a' mit nem lehet felejteneitek, hogy az ólálkodót igazságosan szabad megölni.

V. Az következik, a' mit a' Míló' ellenségei gyakorta mondogathak, hogy az a' gyilkosság, a' melyben Publius Clodius elesett, Tanács által a' haza ellen történtnek íteltetett. Pedig azt a' Tanács nem csak voksai hanem tetszése' kinyilatkoztatása által is javallotta. Mert hány ízben védelmeztem én ezt az ügyet a' Tanácsban, 's melly teljes egyyet-értésével az egész Rendnek, 's mint nem titkon, nem alattomban! Mert a' Tanács' legszámosbb öszvegyülésében mikor taláztatott négy, mikor legfeljebb öt, a' ki nem javallá a' Míló' ügyét? azt bizonyítják ennek a' felperzselt Nép' Tribúnusának félbeszakadt beszédei, mellyek által mindennap gyűlöletessé igyekezett tenni az én hatalmam, azt mondogatván, hogy a' Tanács nem azt végzé a' mit ítelt, hanem a' mi nekem tetszett. Melly ha hatalomnak nevezethetik inkább, mint közészerű tekintetnek a' jó ügyekben a' hazának nyújtott nagy érdemekért, vagy némelly kedveségnek a' jóknál fáradhatatlan szolgálataimért: ám nevezessék úgy, csak hogy mi azzal a' jók' védelmére éljünk a' gonoszok' őrzöngéseik ellen. Azonban ezt a' vizsgálast, ámbár nem igazságtalan, a' Tanács parancsolni szükségesnek soha nem ítélte. Mert voltak nekünk törvényeink, voltak vizsgáló-székeink mind a' gyilkosság, mind a' megtámadások felett, 's Publius Clodiusnak halála a' Tanácsra nem hozott annyi gyászt és szomorúságot, hogy az eránt rend kívül rendeljen vizsgálatot. A'

kinek gyalázatos paráznasága felett ítéletet hozni a' Tanácstól kicsikartatott a' hatalom, ki hihetné hogy annak halálát a' Tanács olly nagynak tekinthette volna, hogy az eránt szokatlan vizsgálat parancsoljon? Miért ítélte tehát a' Curia' elézését, a' Marcus Lepidus' háza' megtámadását, 's magát ezt a' halált, a' haza ellen elkövetett tetteknek? Mert szabad hazában polgár polgár ellen nem követhet-el erőszakot, hogy az a' haza ellen ne legyen. Az erőszak ellen intézett ótalom soha sem óhajtható, de némelykor szükséges; hanemha az a' nap, a' mellyen Tiberius Cracchus elesett, vagy a' mellyen Cájus, 's a' Saturnínus' fegyveresei, ámbár javára a' hazának, elnyomattak, sebet nem ejtettek a' hazán.

VI. Magam én voksoltam tehát arra, minekutána az Appius' útján történt gyilkosság világos volt, hogy nem az vétett a' haza ellen a' ki védelmezte, hanem hogy a' dologban erőszak és ólálkodás találtatván, a' bűn Bírák' elébe vitessék, 's az ügyet kijegyeztem. És ha a' dühös Tribúnus nem ellenzé vala a' Tanácsot, megtenni a' mit akara, most nem volna szokatlan vizsgálatunk; mert az ő végzése az volt, hogy a' vizsgálat a' régi törvények szerint, de csak renden kívül tartassék. A' vélemény megosztatott, nem tudom kinek kívánságára; mert mi szükség mindennek gyalázatos tetteit említenem? A' Tanács rendelkezésének egyéb részei egy vásárlott ellenzés által erőtelenné ké tettettek. De Cnéjus Pompéjus a' maga kérdése által még is mind a' dolog mind az ügy felől ítéletet hozott? Mert törvényt szabata az Appius' útján elkövetett gyilkosság eránt, mellyben Publius Clódiusz megöletett. De melly kérdést hozott tehát? azt, úgy e? hogy a' dolog megvizsgáltassék. 'S mit kell tehát vizsgálni? nem e, hogy a' tett el van követve? Úgy de az tudva van. Ki által? Úgy de az világos. Látta tehát, hogy a' tett' meg-

vallása mellett is, annak igazsága védelembe vétethetik. Ha nem látta volna, hogy az, a' ki a' tettét vallja, feloldoztathatik, most, midőn azt mi valljuk, sem vizsgálást nem rendelt, sem nektek a' feloldó betűt is a' szomorú mellé nem adta volna. Nekem ugyan úgy tetszik, hogy Cnéjus Pompéjus nem csak valami terhest nem rendelt Mílo ellen, sőt inkább kimutatta, mire kell tekintetek az ítélet' hozása alatt. Mert a' ki nem büntetést hanem védelmet parancsolt a' vallástétel után, az a' gyilkosság' okát, nem a' gyilkosságot akarta vizsgáltatni. 'S azt maga fogja mondani, hogy a' mit önkénytt cselekedett, Publius Clódiusnak kedvéért látta e tenni szükségesnek, vagy az időéért,

VII. A' maga házánál egy nagy tekintetű férjfi, küzdője a' Tanácsnak, sőt azon nehéz időkben, annak csaknem védelme, atyai bátyja ennek a' mi Bíránknak Marcus Cátónak, Marcus Drusus Nép' Tribúnusa, megöletett. Az ő halála felett a' Néphez semmi kérdés nem tétetett, a' Tanács semmi vizsgálást nem parancsolt. Melly bánat töltötte-el a' várost midőn Publius Africánus, a' maga házánál nyugodván, éjszakának idején támadtatott-meg, Atyáinktól érténk? Ki nem kesergett akkor? ki nem lángola fájdalmában? Az az ember, a' ki minden halhatatlannak kívánt volna, ha az meglehetne, annak még természetes halálát sem várták-be. Rendeltetett e vizsgálás az Africánus' halála eránt? Nem rendeltetett. 'S miért nem? Mert a' nevezetes emberek nem más gonoszság által öletnek-meg, mint a' homályban-élők. Az életre nézve a' legnagyobbak' méltósága 's az alacsonyok között vagyon ugyan különbség: de az erőszakos halál ugyan-azon büntetés és törvény alá vagyon vetve. Hanemha inkább leend atyagyilkos, a' ki consularis atyát öle-meg, mint a' ki alacsony rendűt, vagy a' Publius Clódius' halála irtóztatóbb leszen az által,

hogy ő elejinek emlékjeken vészett-el. Mert ezek ezt szokták mondogatni, mintha a' Vak Appius ezt az útát azért csináltatta volna, hogy azt használja a' Nép, hanem hogy rajta az ő maradékai büntelen' zsványkodhassanak. Tehát a' midőn ugyan-ezen az úton egy tisztos Római Lovagot Marcus Papíriust ez a' Publius Clódius megölte, ezt a' gonosztettet nem illék megbüntetni; mert egy nemes a' maga emlékein-ölt-meg egy Római Lovagot. Most annak az Appiának neve melly siránkozásokat támaszt! az, a' melly felől, midőn ott egy jámbor ártatlan ember gyilkoltatott-meg, senki nem szóla; most mindég emlegettetik, a' miolta azt egy haramia^a, egy polgárvért onto^a vére moeskolta-meg! De minek hordom fel ezt? A' Castor' egyházában megfogták a' Publius Clodius' szolgáját, kit ő Cnéjus Pompéjusznak megölésére küldött vala ki; a' fegyver kicsikartatott a' tettet-megvalló' kezéből. Cájus Pompéjus azután meg nem jelent a' Forumon, nem a' Tanácsban, nem a' köz helyeken; ajtaja 's falai által óvta magát, nem a' törvény 's az ítélet^a védelme által. Szólott e eránta valaki a' Tanácsban? rendeltetett e új vizsgálat? Pedig ha azt valaha érdemlette a' dolog, az ember, az idő, mind ezek ebben az ügyben megvoltak. Ólálkodó állítaték-ki, a' piacon, 's magának a' Tanácsnak tornáczában; azon férfinak készítetett a' halál, a' kinek életén nyugodott, a' haza' boldogsága, 's azon idejében az országnak, a' mellyben, ha ő maga elesett volna, nem maga ez a' haza, hanem minden népek öszve fogtak volna dőlni. Hanemha azért nem kelle megbüntetni a' dolognak, mert véghez nem vitetett. Mintha a' dolog^a kimenetelét, nem az emberek' szándékát illenék a' törvényeknek megboszulni. Bánkodni a' dolog' végre nem menése mellett kevésbé kelle, de a' tett büntetést nem érdemle kevesebbé. Hány ízben szabadultam, meg én magam, Bírák, a' Publius Clódius' törjei 's vérengező kezei közül! 's

ha engem vagy a' magam', vagy a' haza' szerencséje nem tartott volna meg, az én vesztém miatt ki kívánt volna vizsgálatot?

VIII. De szemtelenek vagyunk, a' kik Drúsust, a' kik Africánust, Pompéjust, magunkat, Publius Clódiusszal öszvehasználni merészkedünk! Azok könnyen feledhető történetek: Publius Clodiusnak halálát csendes elmével senki el nem viselheti. Bánkodik a' Tanács, a' Lovag Rend gyászba merült, az egész város elaggott, a' Municípiumok ellankadtak, keseregnek a' gyarmatok, 's maga a' mezőség is az illy jóltevő, az illy boldogító, az illy szelíd polgárt viaszosahajtgatják. Nem volt az elég ok, Bírák, bizony nem volt, a' miért Pompéjus vizsgálatot rendeltetni kívánhasson: de a' bölcs, a' magas, az isteni elméjü férjfi sokat látott: hogy neki ellensége volt ez, barátja Míló; a' közönséges örömben, ha ő is örülne másokkal, félt hogy gyanúba ne hozza megbékélését. Látott egyebeket is, de kivált azt, hogy ha ő nehéz rendelést teve is, ti erős lélekkel fogjátok hozni ítéleteteket. Tehát a' legfényesbb Rendeiből magokat a' csillagokat válogatta-ki; 's a' mit némellyek mondogatnak, nem zárta-ki a' Bírák' választásában az én barátimat. Ezta' nagy igazságú férjfi nem czélozhatá, 's jó embereket választván nem is érheté vala el, bár akarta volna; mert az én tekintetem nem rekeszti be a' barátsági kör, melly szélesen nem terjedhet-ki, minthogy a' társalkodási szövetség nem eshetik sokakkal: de ha valamit tehetek, azért tehetek, hogy a' haza engem a' Jókkal öszvefűzött; 's mivel ő ezek közzül a' legjobbakat válogatta-ki, 's ez által méltónak bizonyítá magát a' közönséges bízodalomra, nem választhatott engem nem kedvellőket. Hogy pedig téged neveze-ki, Lucius Domítius, ezen vizsgálatban előlőnek, abban nem tekintte egyebet, mint igazságot, tisz-

teletességet, hűséget. Azt akarta, hogy ide Consularis üljön be, nyilván azért mivel úgy hitte, hogy a' Nép' Fejedelmeinek tiszték, a' sokaság' könnyűségének 's a' rossz-
szak' vakmerőségének ellent-állani. A' Consularisok köz-
zül téged neveze ki mindenek felett; mert serdülő ifjú-
ságod olta igen világos bizonyságait adád, mennyire
útálod a' népnek-csapodárkodók' bolondságát.

IX. Mire nézve, Bírák, hogy egyszer már dolog-
ra 's a' vádlott vétekre lépünk, ha sem a' vád' megval-
lása nem szokatlan mindég, sem a' Tanács a' mi óhajtá-
sunk ellen semmit nem végze; ha maga az, a' ki a' tör-
vényt hozá, ámbár a' cselekedet eránt semmi kérdés
nincs, mindazáltal akarta, hogy annak igazló okai viz-
gálat alá vétessenek; ha a' Bírák gonddal vagynak meg-
választva, 's olly férfiú igazgatja a' vizsgálatot, a' ki a'
munkát igazsággal és bölcsességgel fogja vinni: az va-
gyon hátra, Bírák, hogy semmit egyebet ne tekintsetek,
mint hogy mellyike ólálkodott a' másika után. Mellyet
hogy annál könnyebben lehessen a' bizonyságok szerint
általlátnotok, kérlek, míg a' történt dolgot röviden elő-
beszélendem, figyelmezve hallgassatok.

Publius Clódius a' gonoszságnak minden nemei által
meg akarván, Praetori hivatala alatt, rongálni a' hazát,
's látván hogy a' tavalyi Comítiumok olly késedelmesen
folytak, hogy Praetorságát nem sok holnapokig fogja vi-
selhetni; ő, a' ki nem a' becsület' lépcsőjét tekintette,
mint mások, hanem nagylelkű tisztársa Lucius Paullus
előtt is megfutni akara, 's azon is volt, hogy a' haza'
elgyötrésére egész esztendő't nyerhessen: hirtelen elha-
gyá a' maga esztendejét, 's magát a' jövőre átalvitte,
nem a' mint néha történni szokott, valamelly remegő lel-
kiisméret miatt, de hogy a' mint maga mondá, a' Prae-
tura' viseletére, az az, a' hazának felforgatására teljes és

egész esztendeje lehessen. Feltámadt benne az a' gondolat, hogy az ő Praetorsága csonka lesz és erőtelen, ha azt Mílónak consulsága alatt viselendi, 's előre látta, hogy ez a' Római Népnek nagy megegyezésével Consulnak választatik. Az ő vágytársaihoz csatlá tehát magát, de olly tűzzel, hogy az egész keresetet, ő maga, nekik akaratjok ellen is, igazgassa, hogy az egész Comítiumokat, a' mint mondogatá, a' maga vállain hordozza. A' Tribusokat összevgyűjtötte, maga szerzegete segélőket, a' Collínát a' leggonoszabb polgárok által megszaportotta. Minél több zavart csinála ez, annak tekintete napról napra annál inkább nevedett. 'S midőn a' minden gazságra igen is kész ember látá, hogy a' tiszteletes férjfiu, az ő nagy ellensége bizonyosan Consul leend, 's azt nem csak a' köz beszéd után várta, hanem onnan is, mert a' Római Nép' a' maga voksát neki már nem egyszer adá, nyilván kezde bánni, 's tartalék nélkül kimondá, hogy Mílónak veszni kell. A' mezőkön elszéledt vásárlott szolgaságot, kikkel a' köz erdőket pusztíttá gatta, 's Etrúriát feldúlta, lehozá az Apenníni hegyekről, 's ti őket láttatok; a' dolog világos volt. Mindenek' hallattára szokta volt mondani, hogy Mílotól a' Consul-ságot el nem lehet venni, de igen az életet. Ezt Tanácsban gyakran kijelentette, elmondotta a' gyűlésben. Sőt Favóniusnak, egy derék férfiúnak, a' ki tőle azt tudakozá, hogy melly remény alatt dühöng, holott Mílo él, azt felelé, hogy neki harmad, legfeljebb negyed nap alatt meg kell halni; 's ezt az ő szavát Favónius a' mi Marcus Cátónknak azonnal átalvitte.

X. Azonban tudván Clódius, 's azt tudni nem vala nehéz, hogy Mílo a' Februáriusi Kalendák előtt XIII nappal egy fényes, hivatalos 's mulhatatlan útát teend Lanúviumba, hol Mílo Dictátor volt, Fláment válasza-

tatni, eggy nappal előbb hirtelen ide hagyá Rómát, hogy jószága előtt, a' mit a' dolog bizonyít, Mílót törbe kerítse. 'S úgy méne-ki innen, hogy azt a' zajos Gyűlést is, melly akkor nap' tartatott, és a' hol az ő őrzöngései olly kedvesen fogtak volna hallgattatni, ide hagyá; mellyet soha nem cselekedett volna, ha kedve nem volt volna a' teendő gonoszság' helyét 's idejét kinézni. Míló ellenben addig mulata a' Tanácsban, míg az eloszlott, ha-za ment, csizmáját 's öltözetét megváltoztatta, míg hitvese elkészült, a' mint az szokásban vagy on, kevésé mulatott. Továbbá ollyankor méne-ki, midőn Clódius, ha vissza akara jönni Rómába már megérkezhetett volna. Clódius öszvetalálkozott vele, könnyen öltözve, lovon, kocsi nélkül, társzerek nélkül, Görög kísérok nélkül szokása ellen; felesége nélkül, mint csaknem soha: míg ez az ólálkodó, a' ki azért méne-ki, hogy gyilkosságot kövessen-el, hitvesével szekérben ment, köpenyegébe burkolva, nagy lommal, 's kísérve asszonyi 's félénk seregétől ifjú cselédjeinek 's szolgáló leányainak. Clódiusszal, ennek telke előtt a' napnak mintegy tizenegyedik órája körül, vagy nem sokkal elébb, akad-öszve. Azonnal egynehányan fegyverrel omlanak, 's a' tetősbb helyről, reá; a' kis-kocsist elől megölik. 'S midőn, levetvén köpenyegét, a' kocsiból kiugrott, 's magát nagy lélekkel védelmezte, azok a' kik Clódiusszal valának, kardot rántottak, 's részint viisszaszaladtak a' kocsihoz, hogy Mílót hátulról támadják-meg; részint mivel ezt megöltnek gondolták, szabadalni kezdék cselédjeit, a' kik hátul mentek. 'S ezek közzül a' kik urakért hűséget és bátor lelket mutattak, részint elestek, részint látván hogy a' kocsinál verekednek, 's ők oda nem tolóthatának, és hogy Mílót megölték, magától Clódiustól is hallák, 's azt valóban hitték is, a' Míló' emberei azt cselekedték, ezt nem a' vétség' elhárításaért mondom, hanem azért,

mert így történt, uroknak sem parancsolatjára, sem tudára, sem jelenlétében, a' mit minden ohajtana, hogy hasonló esetben cselekedett volna az ő cselédje is.

XI. Ezek, Bírák, a' szerint estek, a' mint előadtam : az ólálkodó meggyőzetett, az erő erőt veve az erő, vagy inkább a' merészséget elnyomta a' vitéz lélek. Semmit sem mondok arról mit nyere a' haza, semmit hogy mit ti, semmit hogy minden jók ; semmit ne használjon Mílonak, a' ki olly csillag alatt született, hogy magát sem tarthatta legyen meg, hogy egyszersmind a' hazát 's benneteket is megtartott. Ha ezt tennie nem volt szabad, nincs mit mondjak az ő védelmére : de ha ezt az ész a' bölcseknek, a' szükség a' barbarusoknak, a' szokás a' nemzeteknek, a' természet a' vadaknak parancsolta, hogy bár melly erőszakot akármiként lehet, testektől, fejektől, élektől távoztassák: e' cselekedetet nem ítéltetitek tilalmasnak, hogy azt is ne ítéltétek egyszersmind, hogy mind azoknak, a' kik haramiák' kezeikbe esnek, vagy az azok' fegyvereik vagy a' ti ítéleteitek által veszniek kell. Ha Míló ezt hihette volna, minden biztonnyal óhajtandhatóbb lett volna neki, önként nyújtani nyakát Clodiusznak, mellyet ez nem egyszer 's nem itt először fenyegetett, mint töltek ölettetni-meg, mivel magát általa nem engedé megöletni. De ha közzületek ezen értelemben senki nincs, úgy az lészen a' kérdés, nem, ha megöletett e, a' mit nem tagadunk ; hanem ha méltán e vagy méltatlanul, melly már sok perekben kérdetett. Hogy itt erőszak történt, az világos, 's ez az, a' mit a' Tanács a' haza ellen elkövetett vétéknek ítelt ; mellyíke követte-el, bizonytalan ; ez parancsoltatott tehát hogy vizsgálatba vétessék. Így jegyzé-ki a' Tanács is nem az embert, hanem a' dolgot, Pompéjus is nem a' tett, hanem a' tett' szabados vagy tilalmas volta eránt rendele vizsgálast.

XII. Jön e tehát egyéb kérdés alá, mint az, hogy melyik incselkedett a' másika után? Valóban semmi egyéb. Ha ez amannak: úgy a' tett ne maradjon büntetlen; ha amaz ennek: úgy mi oldoztassunk-fel. 'S miként bizonyíthatatik-meg, hogy Clódius törekedett Míló után? Az illy vakmerő, illy veszett állatra nézve elég megmutatni, hogy a' Míló' halála neki nagy reményeket nyit, nagy hasznokat ígér. Cassiusznak az a' mondanása tehát: *A' kinek a' dolog hasznot hajta* 'stb. álljon itt is; noha a' jók semmi nyereség által nem indítanak vétekre, a' rosszak nem ritkán a' csekély által is. Úgy de Clódius, a' Míló' halála által, azt nyeré, hogy Praetor lehete, 's nem olly Consul alatt, a' ki miá semmi gonosztságot nem követhetett volna el, hanem azt is, hogy olyanok' Consulságában viselhesse a' Praeturát, kik alatt, ha tőlök nem segélve is, de bizonyosan megkémélve, a' hazát szándéklott dühében megrongálhatta volna. Mert ő azt várta, hogy ezek az ő igyekezeteit, ha tehetnék is, meggátolni nem kívánnák, érezvén mely tetemesen boldogítatának általa, 's ha akarnák is, az istentelen embernek régi gyakorlások által megerősödött zsiványkodásait talán meg nem törhetnék. Vagy, Bírák, egyedül ti nem fogjátok e tudni? ti lesztek e idegenek a' hazában? a' ti füleitek szarándokoskodnak e? hogy a' városban kerengő beszédből ne hallották légyen, mely törvényeket készült ez ránk sütni, ha azokat törvényeknek kell neveznünk, 's nem a' város' kanóczainak 's a' haza' mételyének? Hozzd-elő, kérlek téged, Sextus Clódius, hozzd-elő törvényeiteknek azt a' szekrényét, a' melyet te, a' mint mondják, kiragadál az ő házából 's az éjjeli zaj és fegyverek közzül, mint egy második Paládiumot, hogy azt a' dicsó ajándékot 's Tribúnusi fegyvert általadhassd annak, a' ki, ha ollyat kaphatnál, a' te ítéleted szerint méltó volna a' Tribúnusi hívatalt vi-

selni. 'S ő engem azon szemekkel pillanta-meg, a' mellyekkel akkor szokott, mikor mindent mindennel fenyegete. Meghatott engem a' Cúria' csillámja.

XIII. Hogyan Sextus? 's te azt hihet'd, hogy neheztelek rád; mert az én legyűlöltebb ellenségemet kegyetlenebbül büntetéd-meg, mint a' hogy azt én az én szelídségemhez képest kívánhatám? Te Publius Clódiusznak vérzett tetemeit a' házból kilökted, az úczára kitaszítottad; te őtet megfosztva nemzetségi képeitől, temetési pompájától, a' magasztalástól, a' legszerencsétlenebb fa mellett félig elperzselve az éj' ebeinek marczonglásául kivetetted. Ámbár istentelen vala bánásod; de mint-hogy kegyetlenséged az én ellenségemet érte, azt bened nem dicsérhetem, de rád nem tartozom nehezteni. Hogy a' Publius Clódius' Praetorsága bennünket sok újításokkal rettegтет, és hogy sok dúlást vont volna ránk, ha az nem választatik Consulnak, a' ki azt megzabolázni mind akarandja mind tudandja, azt látátok. Hogy Míló legyen ez, azt érzette a' Római Nép; ki nem volt volna tehát kész voksa által magát e' rettegéstől, a' hazát e' veszélytől megszabadítani? De most, midőn Publius Clódius félre tolatott, Mílónak csak a' szokott szerek által kell igyekezni méltósága' védésén; az az egyedül neki jutott ragyogás, melly a' Clódius' őrzöngéseinek megtördelései által mindennap új fényt kapott, az ő halála által oda lett. Ti azt nyérétek, hogy semmi polgárt nem kell rettegetnek: ez nagy lelkűsege' gyakorlatának alkalmát, a' Consulátusra vivő érdemet, dicsősége' örök kutfejét vesztette-el. A' Míló' Consulsága tehát, melly míg Clódius élt, kétségessé nem válhatott, a' Clódius' halála által leve bizonytalanná. Mílónak tehát nem csak semmit nem használ, de árt is ez a' halál. De, azt mondják, elragadta a' gyűlölség, haragtól hánt, úgy bánt mint ellensége, megbosszúlta a' sérelmet, büntetést veve fájdalom.

maért. Hát ha ezek, nem azt mondom hogy nagyobbak voltak Clodiuszban mint Mílóban, hanem amabban az irtóztatóságig, ebben épen nem? mit akartok többet? Mert miért gyűlölte volna Míló Clódiuszt, a' maga dicsősége' vetését és anyagját, más gyűlölséggel, mint azon hazafihoz illővel, melly velünk minden gonoszt útáltatja? Amannak ellenben nem lehetett ezt nem gyűlölni, úgy mint a' ki az én polgári szabadságomat védelmezte, a' ki dühét fékezte 's az ő erőszakoskodásait elakasztgatta, végre őtet a' törvény előtt be is vádlotta; mert Clódius, valamíg élt, Mílonak a' Plótiusz törvényéhez képest vétkeese volt. Mit gondoltok, melly vérral tűrte ezt ez a' tyrannus? emberben melly igazságos volt?

XIV. Hátra vagyon hogy azt az ő természete 'sszokásai védelmezzék, ezt pedig ugyan-azok vétkeseknek kiáltásák: Clódius soha sem tett semmit erőszakkal, mindent erőszakkal, Míló. Hogyan, Bírák? 's midőn én töletek keseregve, ide hagytam a' várost, a' törvényszéket rettegtem, nem a' szolgákat, nem a' kardokat, nem az erőt? Melly ok volt volna igazságos, engem visszaállítani, ha az övé nem volt volna igazságtalan, innen kilökní? Mert talán törvény' elébe idézett, rám büntetést szabatott, hazaárúlással vádolt, 's nekem olly perben kelle rettegnem a' Bírói ítéletet, melly vagy rossz vagy enyém volt, 's nema' legdicsőségesebb, és tiétek? Szolgák' kardjaiknak 's az éhen-holt 's minden gonosz-tettek által megmocsokolt polgárokénak nem akartam kitenni magamért polgártársaimat, kiket az én gondosságom, az én veszedelmeim által tartottam vala meg. Mert láttam, magam láttam, hogy ez a' Quintus Hortensius, a' haza' fénye 's disze, csaknem megöletett a' szolgák által, midőn engem akara védeni; 's azon zavarban Cájus Vibiúus, Senátor, egy tiszteletes férjfiu, ki Hortensiusszal pártomat fogá, olly bántásoknak vala kitéve, hogy elvesz-

tette életét. 'S mikor nyugdott-meg azolta kezében az a' tör, melyet Catilinától vevé? Ezt szegzé nekem, ennek nem szenvedtem én hogy miattam ti tétessetek-ki; ez incselkedett Pompéjusz után; ez áztatta-meg a' Papírius' vérével az Appiát, az ő neve' emlékét; nagy hézag múlva ugyan-ez fordult ismét ellenem, 's a' minap ugyan, a' mint tudjátok, a' királyház körül csaknem általvere. Mit teve valaha illyet Míló? kinek minden erőszakoskodása mindég abban állott, hogy Publius Clódiusz nem vonathatván törvény' elébe, a' hazát a' maga erőszakoskodásai által el ne nyomhassa. Mert ha ő meg akarta volna ölni Clódiuszt, melly sokszor mennyi alkalmai, 's melly nevezetesei, voltak volna rá! Midőn a' maga lakját 's a' maga Házi-isteneit védé annak megtámadása ellen, nem vala e neki szabad, magáért bosszút állani? nem e akkor, midőn Publius Sextus a' legderékabb ember 's a' legigazabb polgár, 's neki tisztára, sebet kapott? nem e, a' midőn Quintus Fabricius, egy tiszteletes férjfiu, midőn az én visszajövelelem eránt szót teve a' Tanácsban, megszalasztaték, 's a' piacon iszonyú vérontás történt? nem e, midőn a' nagylelkű 's ismert igazságú Praetor Lúcius Caecilius' háza ostromoltatott? nem e azon nap, a' mellyen erántam törvény vala hozva, midőn az egész, öszvegyülekezett, az én javamért szorgalmaskodó Itália ennek a' cselekedetnek dicsőségét annyira hajlandó vala megismerni, hogy ha azt csak Míló követte volna is el, a' haza annak fényességét még is magának kívánta volna?

XV. Consul akkor egy nagy fényű nagy lelkű férjfi volt, Publius Lentulus, ellensége Clódiusznak, az ő istentelenségeinek bosszúlója, a' Tanácsnak bajnokja, a' ti akaratotok' védje, annak a' köz végezésnek segélője, az én visszaállítatásom' pártfogója; hét Praetor, nyolcz

Nép-Tribúnusa neki ellenségei, nekem ótalmaim; Cnéjus Pompéjus, az én visszajövetelem' tanácslója, kívánója, neki ellensége; kinek nagy tekintetű tiszteletes véleményét az én védelmem eránt az egész Tanács követte, a' ki a' Római Népet buzdította, ki azon végzés által, melyet Capuában hozatott, az azt óhajtó 's az ő segédéért könyörgő egész Italiának, hogy gyűljenek Rómába 's állítsanak-vissza engemet, jelt ada; végre akkor minden polgárjaink engem óhajtva lágoltak a' Clódius gyűlölésében; és ha őtet akkor megölte volna valaki, nem arról volt volna szó, hogy szabadnak ismértessék, hanem hogy jutalmat végyen. Mílo még is tartóztatta magát, 's Publius Clódiust törvény' elébe kétszer hívta, nem soha erőre. Továbbad midőn Mílo, kilépven Tribunátusából, 's Publius Clódius által vádolva, a' Nép előtt megjelent, 's Cnéjus Pompéjus ellen a' Mílo védeése alatt toldulás történt, mely szép nem csak alkalmatosság, de ok is vala akkor őtet megölni! Vagy a' minap, midőn Marcus Antonius minden jókban felélesztette a' legszebb reményt, a' midőn ő, a' nemes ösöktől eredett ifjú, a' haza' vagy ügyének e' részét lelkesen védelmébe fogta, 's azt a' vérengező vadállatot, mind a' mellett hogy a' törvények' kelepczéjét kerülgeté, már már megszorítva tartotta, mely kedvező volt az a' hely, az az idő, halhatatlan Istenek! midőn az megszaladt, 's a' grádicsok' setétébe rejté-el magát, nehéz volt volna e' Mílonak azt az undok embert elfojtani, nem retteghetvén magára semmi gyűlölséget, Antoniusra nézve pedig még nagy dicsőséget is remélhetvén? 'S hányszor teheté ezt a' Mars' mezején tartott Comítiumok alatt, a' midőn az a' sarampón betört, kardokat rántatott, kövekkel hajigáltatott, 's elrettenve a' Mílo' tekintetétől, a' Tiberiszhez szaladt, 's a' ti és minden jók azt óhajtátok hogy Mílonak kedve jöjjön élni vitézségével?

XVI. A' kit tehát megölni, mikor az mindennek kedves volt volna, nem akart, akart midőn némelyeknek nem volt kedves? a' kit nem mert, midőn méltán, midőn az idő miatt, midőn a' hely miatt büntetlen lehetett, mere nem méltán, nem kedvező helytt, nem kedvező időben, 's élte' veszedelmével? 'S kivált akkor, Bírák, midőn a' Comítiumok' ideje 's a' legfelsőbb méltóság' keresete olly közel vala már; akkor, mert tudom én, melly félénk a' hívatalra-vágyás, 's a' Consuli méltóság' keresete mit és miként retteg, midőn bennünket nem csak a' mit nyilván lehet feddeni, hanem a' mi titokban is gondolathatik, félelemmel tölt-el, midőn minden hír, minden hámis, költött, haszontalan mese megborzaszt, midőn mindennek képeket, tekinteteiket lesdessük. Mert semmi sincs olly gyenge, olly engedékeny, olly könnyen megrázkodtatható 's változó, mint a' polgárok' jóakarata 's hajlandósága erántunk, kik nem csak a' Candidátusok' gonosz erkölceiket gyűlölük, hanem jó tetteik eránt is hidegséget bizonyítanak. Mílonak ez a' reménylett, ez az óhajtott nap lebege szemei előtt, 's ő még is véres kezekkel gonoszságát előmutatva 's megvallva, lépett e a' Századoknak felséges Auspiciuma elébe? Melly kevésbé lehet ezt feltenni Míló felől! 's melly igen is az Clódiuszban, a' ki a' Míló' megölése által utat reménylett nyithatni magának az uraságra! 'S osztán, Bírák, mert a' gonosz tetteknek az a' fő forrása, ki nem érti, hogy a' vétkekre a' büntetlenség' reménye a' leghathatóbb inger? Mellykében volt meg tehát ez a' remény? Mílóban e? a' ki még a' vagy jeles vagy szükséges tett miatt is törvény előtt áll? vagy Clódiuszban? ki a' törvényt 's büntetést olly kevésnek tekintette, hogy semmi-ben nem találta gyönyörűségét, a' mit vagy a' természet enged, vagy a' törvények szabadosnak hagytanak. De minek ide bizonyítások? mit világosítom én a' tettet?

Téged szólítalak-fel, Quintus Petillius, érdemes tisztelt polgár, téged hívlak bizonyságúl, Marcus Cátó, kiket nekem a' sors mint valamely isteni végzés szerint ada Bírál. Ti Marcus Favoniusztól hallátok, hogy Clódius neki megmondotta, 's még akkor hallátok, a' midőn Clódius élt, hogy Míló harmad nap alatt meg fogna halni. Harmad nap múlva azután hogy ezt mondotta, véghez ment a' dolog. Ő nem kételkedett felfedezni a' mit akart, 's ti kételkednétek azon a' mit megtett?

XVII. De mint történt tehát, hogy a' napban sem tévede-meg? Azt épen most mondtam. Nem való nehéz tudni hogy a' Lánuvíniumi Dictatornak ott szokott áldozatot kell tennie; látta hogy Mílónak ki kellett mennie az nap' a' mellyen kiment; megelőzte tehát a' napot. 'S melly napon tette azt? a' mellyen, a' mint feljebb mondtam, a' legdühösebb gyűlést zúdította-fel az általa bérbe-vett Tribúnus. Az illy napot, az illy gyűlést, az illy zajt ő soha oda nem hagyá vala, ha nem sietett volna egy szándéklott gonoszság' megtevésére. Clodiusznak tehát nem vala oka a' menésre, igen a' maradásra: Mílónak maradni nem lehetett: kimenni nem csak oka volt, hanem szüksége is. Hát ha a' mint ő tudá hogy Míló az nap útban lesz, úgy azt Clódiusz felől Míló nem is gyaníthatá? Elsőben azt kérdem: miként tudhatta volna? a' mit viszont ti nem kérhettek Clódiuszra nézve. Mert ha Títus Patinán a' maga kedveltjén kívül senkit mást nem kérdett volna is, tudhatá vala, hogy akkor nap Lanúviumban Míló Dictátortól Flámennek szükség kineveztetni; de voltak igen sokan a' kiktől ezt tudhatá, az az, minden Lanuviumiaktól. Míló a' Clódiusz' visszatérése eránt honnan kérdezősködhetett? Mert hadd kérdezősködött legyen! Lássátok, mennyit engedek itt nektek. Sőt csábította legyen el egyik szolgáját, a' mint Arrius,

az az én jó emberem, mondá. Szedjétek számba tanúitok' vallományaikat. Cájus Cassínus, ragaszték-nevével Scóla, Interamnai lakos, Clódiusznak barátja 's kíséretője, kinek szavaként Clódius egyszerű már ugyanazon órában Interamnában is Rómában is volt, úgy vallá, hogy Publius Clódius az nap' a' maga jószágában akara maradni Alba körül, de véletlen' hírt veve hogy Cyrus építőmester megholt, 's ez miatt egyszerre elvégzé, hogy Rómába visszatér. Ezt mondá Publius Clódiusznak egy másik kíséretője is, Cájus Clódius.

XVIII. Lássátok, Bírák, e' vallományok által mennyi dolgok légyenek megbizonyítva. Legelsőben Míló bizony felszabadúl ama' gyanú alól, mintha azért ment volna, hogy tört vessen az útban Clódiusznak, úgymint a' ki övele öszvetalálkozni épen nem készült. Másodsor, mert nem látom miért kelljen magamat is nem védenem, tudjátok, Bírák, hogy valának, a' kik úgy mondták, midőn e' vizsgálat' rendelése forgott kérdésben, hogy a' gyilkosság Mílónak kezeivel történt, de egy nagyobb valaki' tanácsából. Tudnillik az alacsony, a' szemtelen emberek engem orgyilkosnak, haramiának jegyzettek-ki, Fel vagynak döntve tulajdon tanújik által a' kik úgy állítják, hogy Clódius ez nap' nem tért volna vissza Rómába, ha Cyrus felől nem vett volna hírt. Könnyebben lélegzem, fel vagyok szabadítva; nem rettegem, hogy a' mit gyanítanom sem lehete, gondolónak láttassam. Most a' többit világosítom-fel, 's itt mingyárt ez fordul-elő: „E' szerint Clódius sem szándéklott gyilkolást, mert Albanumában meg akara állapodni.“ Igen is, ha hogy a' gonoszságot elkövethesse, nem ment volna ki falusi jószágából. Mert látom én, hogy a' ki neki, a' mint mondatik, Cyrusznak halála felől hozza hírt, nem ezt jelenté, hanem hogy Míló közelít. Mert mit kelle ezt jelenteni,

midőn Clódius, eltávozván Rómából, őtet haldokolva hagyá? Én Clódiusszal valék, együtt pecsétlém-be Clódiusszal testamentomát, a' testamentomát pedig nyilván tette; őtet is engem is örökösének írt. Ő ezt az előtte való nap', a' reggel' harmadik órájában, már haldokolva hagyá-el, 's csak más nap', az estve' tízedik órájában vette e a' hírt, hogy megholt?

XIX. De történt légyen ugy; melly oka volt Rómába vissza sietni? miért ereszté magát az éjnek? mit nyere sietésével? Azért e, hogy örökösnek vala írva? Elsőben, a' sietésre semmi ok nem volt, másodsor, bár ok volt volna, mit érhet-e az éjjel, 's mit vesztethet, ha más nap reggel érkezett volna a' városba? És valamint Clódiusznak az éjjeli beérkezést Rómába kerülni illetett inkább, mint óhajtani: úgy Mílonak, ha ólálkodott és ha tudta hogy amaz éjjel fog megérkezni a' városhoz, megállani és amazt bevárni kellett. Clódiusz éjjel, rossz hírbe-keveredett, zsványokkal eltölt helyen veszett volna el; senki sem találtnék, a' ki, ha tagadná a' tettet, nem hinne szavának, midőn most, annak vallása alatt, minden azt óhajtja, hogy bántatlan légyen. A' vétket először a' zsványokat befogadni szokott's lappangtató hely viselte volna, mert Mílot sem a' néma magány, sem a' vak éj nem fogá elárulni; azután sokan azok jönnének gyanúba, a' kiket ő kirablott, megfosztott, vagyonjaikból kivert, sokan ollyak is a' kik az effélet rettegik; végre az egész Etrúria idéztetnék-fel vétkesnek. Clódius ugyan az nap' tért-el, Ariciából jövé, magához az Albánumba. Adjuk-meg, Mílo tudta, hogy ő Ariciában volt, azt mindazáltal fel kelle tennie, hogy ha még akkor nap' Rómában akar is lenni, be fogna térni falusi lakjába, melly az út' szélén áll. Miért nem előzte-meg, hogy Clódiusz a' maga jószágában ne vesztgelhessen?

's miért nem államag ott, a' hova neki éjjel kelle jönni? Még eddig mindent tisztának 's bizonyosnak látok, Bírák: Mílonak meg hasznos is volt hogy éljen Clódius; ennek a' Míló' halála, azokra a' miket elérni igyekezett, igen óhajtható; Clódius halálos gyűlölséggel gyűlölte Mílot: ez Clódiuszt épen nem; az hozzá szokott erőszakot követni: ez csak meggátolni: Clódius nyilván halált izent 's hirdete Mílonak: ettől effélét senki nem hallott; az előtt tudva volt ennek kimenetele: ez előtt nem volt tudva hogy ez vissza fogna térni; ennek útja szükséges volt: az azé még alkalmatlan időbeli is; ez nem titkolá, hogy ekkor ki fog menni Rómából: amaz azt akará hitetni, hogy nem fog visszatérni; ez semmiben nem változtatá-meg szándékát: az ürügyet költött hogy akaratját megváltoztathassa; ennek, ha ólálkodnia tetszett, azt éjt a' város körül kellett volna bevárni: annak, ha Mílot nem rettegé is, az éjjeli közelítést a' városhoz félni mindég kellett.

XX. Lássuk most azt, a' mi a' legfőbb. Maga az a' hely, a' hol öszvetalálkoztanak, melyikének volt alkalmasabb az erőszak' tételére? De lehet e, Bírák erről kételkedni? kíván e ez bővebb fontolást? Clódiusznak pompás lakja előtt, hol, ennek esztelen építgetéseihez képest, ezer markos ember lehete segítségére, 's ott, a' hol ellenkezője magas és dombos helyen áll, ott reménylhete e Míló rajta győzedelmet? ezt a' helyet gondosan ezért nézte e ki az öszvekapásra? vagy ez helyt vala inkább várva attól, a' ki a' helyhez bízakodva szándékozott reá ütni? Maga a' dologszól, Bírák, 's ennek szava mindég legtöbbször nyom. Ha ezeket nem beszéltetve hallanátok, hanem festve látnátok, még is kitetszenék, ki vala a' támadó, ki nem gondolt semmi rosszat, midőn az egyik köpenyegei közt üle a' kocsiban, 's mellette a' felsége; mennyi gátlások! az öltözet, a' kocsi, a' kí-

sérő társ! Miként lehetett volna kevésbé elkészülve a' verekedésre, mint midőn köpenyege körülfogta, kocsija elzárta, felesége elrekesztette? Tekintsétek most amaszt, mint jó-ki hirtelen falusi lakjából? egyszerre! miért? estended! mi szükség vala későn? melly nem a' szerint a' hogy illik! kivált illy tájban! „A' Pompéjus' villájába tért-ki.“ Meglátogatni Pompéjusz? hiszen tudta hogy Alsiumi jószágában mulat. A' villát tekinteni-meg? Ezer-szer volt benne. Mit keresete tehát e' késedelem 's idő-töltés által? Nem akará elhagyni a' helyet, míg Mílo megérkezend.

XXI. Hasonlítsátok-össze már a' könnyen-öltözött haramia' útját a' nehezen öltözött Mílóéval. Clódius eddig mindég a' feleségével: most ez nélkül; soha sem másként eddig, mint kocsiban: most ló' hátán; Graeculuszai másszor mindég vele, akárhova ment, bár az Etrúriai táborba; komaemberei közzül most senki sem volt kísérőji között. Mílo, a' ki másszor soha nem, most történetből, feleségének lantverő ifjait vitte magával 's szolgálóinak seregeit: az, a' ki egyébkor' mindég ringyókkal és szajhakkal 's erkölcstelen ifjakkal járt, most senkit sem vive, mint ollyakat, a' kiket legény által legényre választottnak mondhatnánk. „De miért győztettetett-meg tehát?“ Mert nem mindég a' haramia öli-meg az utazót, megöli a' haramiát ollykor az utazó is, és mert Clódius elkészülve ütött ugyan a' készületlenekre, de asszony itt férjfiakra, 's Míló soha sem volt annyira készületlen Clódiusznak, hogy csaknem elkészült ne volt volna; mindég előtte vala neki, mennyi oka van Clódiusznak kívánni az ő halálát, mennyire gyűlöltetik tőle, 's mennyi az a' mit ő merhet. Annakokaért életét, melly felől tudta, hogy az nagy bér alatt van kitéve, sőt épen megfogadva, védelem és

segédek nélkül nem vetette-ki koczára. 'S tegyének ezekhez a' történeteket, a' csatázások' kétes kimenetelét, a' hadi közös szerencsét, melly a' már zsákmányoló örvendező Győztest a' lerogyott ellenség által gyakran felfordítatá's levereté. Tegyének ezekhez az ételtől, italtól elnehezedett, ásítgató Vezér' tudatlanságát, ki bekerítve hagyván háta megett az ellenséget, ennek hátúlsó követőjire semmit nem ügyelt; 's midőn ezekre bukkant, kik lángoltak haragjokban 's uroknak élete felől kétségbe estek, azon bosszúban akada-fel, mellyet ezek a' hű szolgák uroknak életéért rajta állának. „De tehát őket Míló miért szabadította-fel?“ Tarta tudnillik, hogy elfogják árulni, hogy a' csigázás' kínjait ki nem fogják állhatni, a' gyötrelmek által megvallására vitetnek, hogy Publius Clódius az Appiusok' útján Mílónak szolgáji által megöletett. Mi szükség itt a' csigázásra? mit akarsz tudni? azt e, hogy megöletett e? Megöletett. Méltán vagy nem? Az nem tartozik a' csigázóra. A' tett eránt illeti a' kérdészködés a' hohérok' szerszámaait: a' Bírák a' törvényeséget kérdik.

XXII. A' mit tehát az Ítélo-széknek kell vizsgálni, arról szoljunk itt: a' miket csigázás által akarsz kivenni, azt valljuk. Ha pedig azt kérded inkább, miért szabadította-fel őket, mint hogy miért ajándékozta-meg olly csekély jutalmakkal, nem érted mint kelljen ellenséged' bánását feddened. Mert megmondotta az a' férjfiu, a' ki minden szavaiban bizonyítja bölcsességét 's nagy lelkét, Marcus Cátó, 's egygy zajos gyűlésben mondotta, de a' melly az ő méltósága' érzése által csendesítetett-el, hogy nem csak szabadon-eresztést, hanem a' legnagyobb jutalmakat is érdemlik, a' kik uroknak életeket védelmezték. Mert melly jutalom nagy az olly hív, az olly jó, az olly hálás szolgáknak, a' kiknek ő életét köszönheti? Pedig ez a' szolgálat

koránt sem teszen annyit, mint az, hogy ő a' maga sebei 's vére által nem hízalá dühös ellenségének lelkét és szemeit. És ha ő ezeket szabadon nem ereszté vala, kénytelen volt volna a' hohér' gyötréseinek alája vetni az urok' megtartójakat, az istentelenség' bosszúlojit, halálának elhárítójit. 'S őneki e' mostani bajai között semmi sem okoz kevesebb kedvetlenséget, mint az, hogy, bár mi érje magát, ezeknek az érdemlett bér már meg van fizetve. „De Mílot szorongatják a' Szabadság' tornáczában kihallgatott tanuk.“ 'S melly szolgálk' tanúságai azok? azt kérde? Azok a' Publius Clódiuszéi. Ki kívánta azokat? Appius. Ki vezette-fel? Appius. Honnan? Appiusztól. Jó Istnek! bánhatni e sanyarúbban? Szolgákat semmi törvény nem bocsát vallásra tulajdon urok ellen, kivéven a' vérfertelmet, mint a' Clódius ellen tartatottban. Clódius közel jutott az Istenekhez, közelebb mint midőn hozzájok erővel fúrta-be magát, mert íme az ő halála felől, mintha valamelly Istenség' szentsége volna megsértve, gyötrő kérdések tartatnak. A' mi eleink nem engedték-meg, hogy a' szolga a' maga ura ellen gyötrésekkel vonattassék tanúvallásra, nem, mivel ez úton az igazság ki nem nyomoztathatik, hanem mivel az illetlennek látszott, 's az urakra nézve magánál a' halálnál szomorúbb. Kinyomoztathatik e az igazság, midőn a' Vádló' szolgálji vonattatnak kérdésre a' Vádlott ellen? De tekintsük tehát, millyen kérdés vala ez, 's miként tartatott. Hallod e te, Ruscio, példának okáért; de vigyázz, hogy ne hazudj. Ólálkodott Mílo Clodiusz után? Ólálkodott. El nem körülöd a' keresztet. Nem ólálkodott. Szabadon-eresztést reménylhetsz. Mint nyomozhatni biztosabban, mint így az igazságot? A' szolgálk egyéb esetekben véletlenül fogattatnak-el, külön szakasztatnak egymástól, 's rekeszekbe záratnak, hogy velek senki ne szólhas-

son: ezek száz napokig forgottak a' Vádló körül, 's a' Vádló által vezettetének-fel. Hol lehet tisztább, hol szabadabb kikérdés?

XXIII. Ha még nem látjátok eléggé, noha maga a' dolog annyi világos bizonyságok és jelek által fénylik, hogy Mílo tiszta és csendes lélekkel, semmi gonosz-sággal meg nem mocskolva, semmi félelem által nem rettetgetve, lelkiismerete által el nem sápasztva jött vissza Rómába: emlékezzetek, kérlek a' nagy Istenekre! melly hamar tére-vissza, a' Cúria' lángjai közt mint lépe a' Fórumra, melly nagylelkűséggel, melly arcczal, melly magához-bízakodó beszéddel. 'S nem egyedül a' Népnek adta-által magát, hanem a' Tanácsnak is; 's nem csak a' Tanácsnak, hanem a' köz bátorság' őrjeinek 's fegyvereseinek is; 's nem csak ezeknek, hanem azon férjfiu' hatalmának egyszersmind, a' kinek a' Tanács az egész hazát, Italiának minden ifjuságát, a' Római Népnek minden fegyvereit adta-által. 'S ezen férjfiunak magát ő soha által nem adta volna, ha nem bízott volna ügyéhez, kivált hogy a' férjfiu mindent hallott, nagy mozdulásokat rettegett, sokat gyanított, 's némelly dolgokat hitt. Nagy a' lelkiismeret' hatalma, Bírák, 's nagy, akár mellettünk, akár ellenünk szóljon, úgy hogy a' ki semmit nem vétett, semmit ne is rettegjen, 's a' ki rosszat tett, a' büntetést mindég szeme előtt lássa forgani. 'S a' Mílo' ügye elég ok nélkül nem javaltatott mindég a' Tanács-tól, látták tudnillik a' nagy bölcseségű férjfiak a' tett' minéműségét, lelkének jelenvöltát, 's maga' védelmezésében állhatatosságát. Feledtéték e, Bírák, mi vala akkor, midőn a' Publius Clódius' halálának híre elterjedett, nem csak a' Mílo' ellenségeinek értelmek és beszédek, hanem némelly ollyaknak is, a' kik a' dologhoz nem értettek? Azt mondták, hogy nem fogna Rómába

visszatérni. Mert ha ő, haragra gyúladt elmével 's gyűlölsége által elragadva, ölte meg ellenségét, úgy hitték, hogy ő a' Publius Clódius' halálát olly nagy nyereségnek nézte, hogy gyűlölségét ellensége' vérével eloltván, csendes elmével hagyandja-el a' hazát: ha pedig a' hazát akarta volna megszabadítani annak halálával, a' nagylelkű férjfi kész leend, minekutána tulajdon veszedelmével tartotta-meg a' köz társaságot, önkényt vetni alá magát a' törvénynek, 's örök hírt viszen-el magával, 's a' mi hasznunkra hagyja, a' mit ő tarta-meg. Sokan új Catilínát is emlegettek, 's ismét feltámadott szörnyetegeket; hogy ki fogna törni, helyt foglal valahol, 's háburúval borítja-el a' hazát. Szomorú sorsa némelly nagy érdemű polgároknak! kikben az emberek nem csak dicső tetteiket felejtik, hanem gonoszokat is gyanítanak. Azok a' vélekedések íme hamisak voltak: de minden bizonyal valóknak találtatnának, ha Mílo olly tettet követett volna el, mellyet nem védhetne becsülettel és igazán.

XXIV. 'S mivel terheltetett azután! mellyek, még azokat is össze zúzták volna, a' kik magokat kevés tekintetű botlásokkal vádolhatnák, mint 'túrte azokat? 'S, halhatatlan Istenek! túrte e? sőt ő azokat megvette, semminek tartotta; vádakát, mellyekkel a' nagy lelkű vétkes sem gondolhat keveset, mint az ártatlan nem, hanemha a' leglelkesebb férjfiu. Jelentés tétetett, hogy nagy sokaságát lehetne találni a' paizsoknak, kardoknak, láncsáknak, nyilaknak; hogy semmi úcza, semmi sikátor nincs a' városban, hol Míló házat nem bérlé-ki; hogy a' Tiberiszen Oericulum mellett fekvő jóságába sok fegyver szállítatott; hogy háza a' Capitólium' dombján tele van sisakokkal; hogy mindent eltöltött kanócokkal a' város' felperzselésére. Ezek nem csak bejelentettek, hanem már már igazaknak is vétet-

tek, 's nem elébb vettetének-meg, míg erántok vizsgálat tartatott. Dicsértem ugyan Cnéjus Pompéjusznak rend kívül való gondosságát: de kimondom a' mit érzek, Bírák. Kénytelenek sokat hallani, 's nem bánhatnak különben, a' kikre az egész haza' kormányzása bízott. Sőt egy áldozat-metszőnek is, egy nem tudom melly Licínusznak, a' nagy Circusz' tájékáról, ki kelle hallgattatnia, kinél a' Míló' megrészegedett szoljái, a' mint beszéltetett, azt vallották, hogy ők a' Cnéjus Pompéjus' halálára öszve esküdtek: őtet az egyyik osztán megsebesíté kardjával, hogy azt bé ne jelentse; ő a' dolgot Pompéjusznak beizente a' kertjeibe. Én a' legelsőbbek között előhívatatom; Pompéjus azt, barátjainak kívánságokra, a' Tanácsnak elébe terjeszti. Az én védemnek 's a' hazáénak illy veszedelmében nem lehete az ijedés miatt öszve nem rázkódnom: de csudáltam még is, hogy egy Áldozat-metszőnek hitel adatott, hogy a' szolgák' vallása kihallgattatott, hogy oldalának sebe, mellyet egy tű' szúrásának lehetett venni, egy Gladiátor' döfésének tekintetett. De a' mint íme látom, Pompéjus inkább csak megelőzni igyekezett, mint rettege, 's nem egyedül azokat a' miket rettegni illett, de általában mindent, hony nektek ne legyen mit retteghetnetek. Azt beszélgeték, hogy a' nagy nevű 's nagy lelkű Cájus Caesar' házáat az éjjelnek sok órája alatt megtámadták; 's azt, olly népes helyen, senki nem hallotta, senki nem tapasztalta; és még is beszélteték. Nem lehet a' nagy rettenhetetlenségű férjfiút, Cnéjus Pompéjust, félénknek gyanítanom, 's gondossága felől, minekutána az egész haza' védelmét felvállalta, azt hittem, hogy az soha nem lehet szer felett nagy. Minap a' Tanács' teljes Gyűlésében, a' Capitoliumon, találtatott egy Senator, a' ki azt állítá, hogy Míló törrel jelent meg. Felfedte magát a' Templom' szentségében, mint-

hogy az illy polgár 's az illy ember' élete a' gyanút el nem tilthatá, hogy ha ő hallgat is, a' dolog szólhasson.

XXV. Mind ezek a' hírek hamisaknak 's gyűlölségből költötteknek találtatának. De ha Mílót még most is rettegik, nem a' Clódiuszon elkövetett gonoszságot rettegjük, hanem Cnéjus Pompéjus, a' te (mert hozzád szólok, 's olly szózattal, hogy meghallhass), a' te, mondom, a' te gyanakodásidtól borzadozunk. Ha Mílótól félsz; ha azt hiszed hogy ő a' te életed ellen vagy most ólálkodik, vagy valaha forrala valamit; ha Italiának ezek a' felköltjei, a' hogy azt a' te katonaszedőid mondogatják, ha ezek a' fegyverek, ha a' Capitóliumi csapatok, ha az örök, ha az éjjeli strázsák, ha a' felültetett ifjúság, melly testedet 's házadat őrzi, a' Mílo' erőszakja ellen vagyon felfegyverkezettve, és mind ezek egyetemben az egy Mílo ellen rendeltettek, készítettek, érányoztattak: úgy valóban azt valljuk, hogy őbenne nagy erő, hihetetlen bátorság, és nem egy ember' ereje 's tehetsége fekszik, minthogy ezen egy ellen egy igen derék Vezér 's az egész haza fegyverkezett-fel. De ki nem látja, hogy a' köz társaságnak minden elgyengült elbetegesedett részei azért bízattak rád, hogy azokat e' fegyverek által gyógyítsad 's erősítsed? Ha Mílonak adott volna rá alkalom, ő téged bizonyosan meggyőzött volna az eránt, hogy ember embernek nem lehet kedvesebb, mint te neki; hogy ő a' te méltóságodért soha semmi veszélyt el nem került; hogy ő azzal az irtóztató fenevaddal a' te dicsőségedért gyakorta küzdött; hogy ő a' maga Tribunátusát, melly neked az én javam miatt annyira kedves volt, a' te tanácslásaid szerint viselte; hogy ő továbbad egy néki veszedelmes vádban általad védelmeztetett, a' Praetori méltóság' keresetében általad segéltetett; hogy ő a' hazában mindég két állhatatos baráttra tarta számot, rád a' te jótétedért, rám az övéért,

És ha téged ez eránt nem győzött volna meg; ha ez a' nem-hitel olly mélyen meggyökeredzett volna benned, hogy semmiképen ki nem tépethetnék; ha Italia a' katonaszédéstől, a' város a' fegyverzörgéstől nem előbb nyughatna-meg mint a' midőn Míló megbuktatik: bizony ő habzás nélkül ide hagyá vala a' hazát, ő, a' ki úgy született és úgy szokott; a' mellett azonban, te, Nagy, kérne, kényszerítene, gondold-meg a' mit cselekszel, 's azt íme teszi is.

XXVI. Tekintsd meg, melly változó az élet' sorsa, melly állhatatlan és forgó a' szerencse, bányszor találtnak hűségtelenségben a' barátok, mint tettetik az idő szerint magokat, a' veszedelmekben a' rokonok is mint szaladnak, mint bizonyítani félenkséget! Lesz, bizony lesz olly idő, 's fel fog jőni az a' nap, a' mélyben te, nem ugyan megcsökkent állapotodban a' mint reménylem, de talán az időknék valamelly közönséges megbomlása által elváltozottban, ('s nekünk tapasztalásból kell tudnunk, hogy az ollyan mély gyakran történik) leghívebb barátodnak jóakaróját, a' legtiszteletesebb ember' segédelmét, 's annak nagylelkűségét, a' kinél anya, a' miolta emberek születtek, nagyobbbat még nem szült, hujába fogod sohajtozni. Noha ki higgye, hogy Cnéjus Pompéjus, a' ki a' köz igazág' folyamatját, eleink' szokásaikat 's végre a' haza' igazgatásának mesterségét teljesen érti, midőn a' Tanács rá bízta, hogy lásson hozzá, **NEHOGY A' HAZA' ROMLÁST VALLJON**, melly kevés szókkal a' Consulok eléggé fel voltak fegyverkezve, még midőn nekik fegyver nem adatott is; hogy ez a' férjfiu, minekutána neki a' sereg 's a' felszólítás megengedették, bevárta volna a' Bírói ítéletet azon ember szándékinak megfenyítésében, a' ki a' törvényszékeket is felforgatni akarná? Elégge ítéle Pompejus, elégge, hogy az effélék-

kel hamisan vádoltatik Mílo, a' ki azért rendelé a' vizsgálatot, hogy néktek Mílot feloldozni, a' mint én hiszem, kötelességetek, a' mint mindenek vallják, szabad legyen. Hogy pedig körülömlve a' közönséges bátorság' seregétől, amottan ül, eléggé bizonyítja, hogy ő nem félelmet akar vonni rátok, (mert mi volna kevésbbé méltó öhozzá, mint kényszeríteni benneteket annak kárhoztatására, a' kit ő mind eleink' szokása mind a' maga hatalma szerint megfenyíthetne?) hanem ótalmazni őtet, hogy így általlássátok, hogy a' tegnapi gyűlés' végzése ellen, tetszésteken áll, úgy a' mint értetek, szabadon ítélni.

XXVII. Engemet, Bírák, nem rettegtem a' Clódius miatt ellenünk indított vád; nem vagyok én olly tompa, nem a' ti gondolkozásokban olly idegen és járatlan, hogy ne tudjam, mit ítélték ti a' Clódius' halála felől. Mert ha az ez eránt tett vádat nem akarnám is úgy eloszlatni, a' hogy eloszlatám, Mílonak büntetlenül 's hazug dicsekedéssel szabad volna nyilván ezt kiáltozni: Megöltem, megöltem, nem Spúrius Méliuszt, a' ki a' gabona' olcsóbbá tétele 's vagyonának elpazérlása által, mivel az alnépet kelletlenül inkább látszott ölelgetni, gyanúba jött, hogy királyságra vágy; nem Tiberius Gracchust, ki a' lázasztás által vetkezteté ki tisztársát hivatalából, noha ezeknek gyilkosai a' föld' kerekességét nevek' dicsőségével eltöltötték; hanem azt (neki szabad volna úgy szólni, minthogy a' hazát a' maga veszélyével szabadította volna meg), a' kinek istentelen paráznaságát a' legtiszteletesebb asszonyok a' Szentség' párnáján kapták-rajta; azt, a' kinek büntetései által a' Tanács a' megsértett isteni-tisztelet' rendtartásait sok ízben ítélte megengesztelni szükségesnek; azt, a' ki tulajdon testvérével úze fertelmeket, Lucius Lucillusznak esküvéssel tett be-

adása szerint, ki ezt győtrő vizsgálatok által tudta-meg; azt, a' ki azon polgárt, kit a' Tanács, kit a' Nép, kit minden nemzetek a' város és a' polgárok' élete' megtartójának ítélték, a' szolgák' kardjaikkal kergette-ki a' hazából; azt, a' ki országokat ajándékozgatott, elszedett; a' kerek földet, a' kivel neki tetszék, felosztotta; azt, a' ki a' piacon elkövetett sok gyilkosságai után, egy igen nagy érdemű 's dicsőségű polgárt erővel és fegyverrel a' maga házába űzött: azt, a' kinek semmi sem volt soha tilalmas, akár gonoszásaiban, akár gyönyörűségeiben; azt, a' ki a' Nymphák' templomát, hogy a' megrovatás köz táblákba vitt emlékezetét elolthassa, meggyújtá; azt végre, a' ki semmi törvénnyel, semmi polgári jussal, a' ki semmi birtokbeli határral nem gondolt; a' ki nem a' perek' fortélyai, nem igazságtalan keresetek 's eskek, hanem táborok, seregek, 's erőszakos megtámadások által ásítózott az idegen birtokokra; a' ki nem csak az Etruskusokat, mert azokat egészen semmiknek tartotta, hanem e' Quintus Váriuszt, a' lelkes jámbor férjfiút, a' mi Bíránkat, sergeivel fegyverével igyekezett birtokaiból kiforgatni; a' ki a' maga Építómestereivel 's ölláncaival sokaknak jószágait 's kertjeiket őszvejárta; a' ki a' Janiculus és a' Havasok által rekesztette-be birtokai' reménységét; a' ki meg nem nyerhetvén Titus Pacuvius fényes és lelkes Római Lovagtól, hogy neki a' Preliusi tó' szigetjét adná-el, egyszerre csolnakokon azon szigetbe fát, meszet, czémenetet, fegyvert vitete, 's a' túlsó parton álló urának szeme láttára nem kéteskedett az idegenben épületet emelni. A' ki ennek a' Títus Furfánusznak, 's melly férfiak, halhatatlan Istenek! (mert mi szükség Scantia felől szólnom, a' ki csak gyenge asszony, 's a' fiatal Apóniusz felől, kiknek mindenggyikét halállal fenyegeté, ha kertjek' birtokába nem eresztendik) a' ki, mondom Furfáni-

usznak ki merte mondani, kogy ha neki annyi pénzt nem adand, a' mennyit kívána tőle, egy holtat viszenbe házába, hogy ezt, az illy érdemű férjfit, az útálatos tett' gyanúja földig égesse; a' ki bátyját Appiuszt, egy hív barátsággal hozzám kötött férjfiút, távollétében telke' birtokából kitolt; a' ki úgy kezde falat vonni nénjének tornácán, 's úgy ásatni az épület' alapját, hogy nénjét nem csak a' tornácztól, hanem a' küszöbötől 's általjában a' házhöz-közelíthetéstől is egészen megfoszthassa.

XXVIII. De mind ezek könnyebben tűrhetőknak látszhatának, noha eggyeránt rohana a' hazára, magányosokra, a' távol, a' közel lakókra, az idegenekre, rokonaire: de a' megszokás, magam sem tudom megmondani miként, a' haza' hihetetlen türelmét elkeményítette, eltompította. De a' mik már közelítették, sőt előttetek voltak, miként lehetett volna azokat vagy elverni magatoktól, vagy elviselni, ha ő uraságra léphetett volna? Elhallgatom a' kül nemzeteket, a' királyokat, a' fejedelmekéket; mert nektek az Isteneket kellett volna kérni, hogy azoknak essék inkább mint a' ti birtokaitokra, a' ti házaitokra, pénzeitekre. Pénzeitekre e' Gyermekseitektől, gyermekeitektől, úgy áldjon-meg engem Isten! 's hitveseitektől nem fogta volna tartóztatni féketlen kívánságait. Költeményeknek nézitek a' mi szemeitek előtt áll? a' miket minden tud? a' miket kézzel tapinthatni? azt, hogy ő a' városbeli szolgálkból sereget állított volna, kiknek segédjekkel az egész hazát 's mindeneknek külön vagyionjaikat bírhasa. Minekokáért ha Títus Annius feltartva a' véres kardot, ezt kiáltaná: „Jertek-elő, kérlek, polgárok, 's hallgassátok szavaimat! megöltem Publius Clódiuszt; az ő dühét, melyet semmi törvényeink, semmi ítélő-székeink nem tudtak már fékezni, e' vassal e' karral toltam-el nyakaitok-

ról; nekem köszönhetitek egyedül, hogy a' városban igazság, törvény, szabadság, szemérem, tiszta erkölcs fog ezután ismét lakni!“ kellene e félni, hogy ezt a' szót mint venné a' haza? mert hol van most az, a' ki nem javallja, a' ki nem dicséri, a' ki nem vallja is, érzi is, hogy emberi emlékezet oltá a' hazának Títus Annius használt legtöbbet, a' Római Népet, az egész Italiát 's minden nemzeteket a' legnagyobb örvendezéssel ő töltötte-el? Millyen nagyok voltak légyen a' Római Nép' hajdani örömei a' nevezetesebb történetekben, megítélni nem tudom, de a' mi korunk már sok győzedelmes Vezéreink' fényes diadalmait látta, 's ezeknek egyike sem hozott a' hazának akár tartósbb örvendezést, akár nagyobbat. Jegyezzétek-fel ezt emlékeztetekbe, Bírák: Én úgy hiszem, hogy ti és a' ti gyermekeitek sok jót látandatok a' hazában, 's ezen jóknak mindenike mellett ezt kell mindig magatoknak mondanotok, hogy ha Clódius életben maradt volna, egyikét sem látnátok. Nagy és, a' mint ugyan én hiszem, bizonyos reménység éleszthet bennünket, hogy még ez az esztendő, a' legnagyobb férjfiu' Consulsága alatt embereink' zabolátlanságoknak elnyomása, esztelen kívánságaiknak megtörése 's törvényeink' 's ítélő-székeink' megállapítása után, a' hazára áldást vonand. De van e valaki közöttünk olly tompúlt lélekkel, a' ki azt higgye, hogy mind ezek, ha Clódius életben volna, megtörténhetnének. Hogyan? jószágotoknak, a' mit külön külön bírtok, melly törvénytől vehetne állandóságot, ha a' dühös ember uralkodnék?

XXIX. Nem rettegem én, Bírák, hogy azok a' miket itt ellene mondtam, úgy láttassanak, mintha szabadabban szórtam volna ki rá, mint igazságosan. Mert ha Clódius ellen az én győőlésemnek kelle is lenni a' legna-

gyobbnak: ő nekünk mindnyájunknak annyira ellensé-
günk volt, hogy a' közönséges gyűlésben az enyém
csaknem az egyenlőség közt marada. Nem mondhatni
eléggé, nem csak képzelni is, mennyi gonoszság volt ben-
ne, mennyi veszély! De figyelmezzetek, kérlek, Bírák;
a' vizsgálat' tárgya itt Publius Clódiusznak megöletteté-
se. Képzeljétek elmétekkel, (mert gondolataink szabad
kéjűek, 's a' miket akarnak, úgy tekintik, mint azokat
a' mik szemeink előtt állanak) képzeljétek tehát gon-
dolataitokkal az én sorsomnak azt a' képét, hogy Mílot
feloldoztathatnám a' vád alól általatok, de nem külöm-
ben, mintha Publius Clódius az életre visszajöhetne. Mi-
ért lepte-meg arczotokat félelem? miként hatna az élve
reátok, a' ki holtan, a' gondolat' üres képe által, már
megrázott? Többet mondok: Ha maga Cnéjus Pompéjus,
ő, a' ki nagy lelke 's nagy szerencséje által mindég
annyit tehete, a' mennyit soha semki nem még; ha ő
neki egyenlően lehetett volna akár vizsgálatot rendelni
Publius Clódiusznak megölettetése eránt, akár őtet a'
holtakból feltámasztani; mit gondoltok, mellyikét cse-
lekedte volna inkább? Bár fel akará vala szólítani ba-
rársága miatt a' holtak közzül, azt nem cselekvé vala a'
haza miatt. Ti annak halála' megbosszulása végett ültök
itt, kinek életét, ha vissza adhatnátok is, nem fogná-
tok; 's annak halála eránt rendeltetett a' vizsgálás, ki
ha e' rendelés által feleledhetne, a' vizsgálás soha nem
rendeltetett volna. Kellene e' tehát annak a' ki őtet meg-
ölte 's megvallaná tettét, azoktól rettegni büntetést, a'
kiket megszabadíta? A' Görögök isteni tisztelést enged-
nek olly férjfiaknak, kik a' tyranusokat előlték. Miket
láttam én is Athénben! miket Graeciának egyéb váro-
saiban! Az ilyenek' magasztalások végett melly templo-
mi rendtartások alkatának! melly énekek! melly versek!
nagy tetteik a' Halhatatlanok' tiszteléséiglen emeltettek-

fel. Ti pedig e' nagy nép' megtartóját, bosszúlóját annyi gonoszszágnak, nem csak semmi tisztelettel nem fogjátok e megjutalmazni, hanem azt is türitek hogy büntetésre hurczoltassék? Megvallaná, megvallaná, mondom, ha tette volna, hogy elszánt lélekkel is örvendve is tette, mindnyájunk' szabadságáért, mellyet nem valania kellene, hanem bizony dicsekedéssel hirdetni.

XXX. Mert, ha nem tagadja a' miért bocsánatnál egyebet semmit nem kíván, kéteskedhetnek e vallani, a' mi miatt dicsőség' jutalmait kívánhatná? Hanemha azt illik hinnie, hogy ti inkább köszönitek, hogy saját fejét tartá-meg mint benneteket, kivált midőn e' vallás által, ha hálások akarnátok lenni, a' legfényesebb jutalmakra tenne szert. Ha tette nem javaltatnék, 's miként ne javaltatnék mindenki által az a' mindenkinek megtartása? de még is ha a' legérdemesebb férjfiú' dicső cselekedetét polgárjaink a' hálára méltónak nem ítélnék: ő állhatatos 's elkészült szívvel hagyná ide a' hazát. Mert lehetne e valami hálátlanabb mint hogy mások vígadjanak, 's az maga szomorkodjék, a' ki által minden mások vígadnának? Bennünket a' hazaárulók' elnyomásában mindég az az érzés tölte-el, hogy mivel a' dicsőség miénk fogna lenni, a' veszélyt és gyűlölséget is miatta magunkénak tekintsük. Mert melly kevés dicséretnek kellene engem illetni, a' ki consúlságom alatt érttetek és maradékitokért annyit tevék, ha látám vala, hogy a' mit tenni szándékozáam, nagy küzdéseim nélkül merendhetem? Melly asszonyka nem bátorodnék-fel, megölni a' hűségtelen és gonosz polgárt, ha a' veszélyt nem rettegné? Ha ki gyűlölséget, büntetést, halált lát maga előtt, 's a' hazát még is ótalmazza, az érdemli ám igazán, hogy férjfinak tekintessék. A' hálás nép' tiszte az, hogy a' sokat-érdemlett polgárokat jutalmakkal illesse:

a' lelkes férjfiúé az, hogy a' nagy tett' megtevésétől a' halál' veszedelmei által se hagyja magát elrettentetni. Títus Annius tehát a' szerint tenne vallást, mint Ahala, mint Nasica, mint Opímius, mint Márius, mint mi önmagunk, 's örvendene ha hálás volna a' haza: ha hálátlan, úgy nehéz sorsa mellett lelkének javaltában találná támaszát.

De a' köszönetet e' jótétért, Bírák, a' Római Nép' Szerencséje 's a' ti boldogságotok, 's a' halhatatlan Istenek őket-illetőknek tekintik, 's különben senki nem is ítélné, hanemha semmi isteni valóságot 's felséget nem ismer, a' kit sem a' ti uralkodástok' nagysága, sem ott ama' Nap, sem az ég' és a' csillagok' forgása, sem a' dolgok' változása és rende meg nem hatnak, sem, a' mi leginkább érdemli a' figyelmet, eldődink' bölcsesége, kik az innepeket, szertartásokat, auspiciumokat magok is áhítatossággal tisztelték; nekünk is, az ő maradékaiknak, hogy azt tennénk, példában hagyták.

XXXI. Vagyon, bizonyára vagyon olly erő! Mert, ha ható és érző erő már a' mi hanyatlékony testeinkben is találtatik: miként ne legyen a' természetnek e' nagy és dicső mozgásában? Hanemha azért tagadnánk talán lételet, mert meg nem jelen 's magát nem láttatja. De mi tulajdon elménket sem látjuk, melly által most is cselekszünk és szólunk, 's millyen legyen és hol legyen, nem tapasztalhatjuk. Ez az erő, igen is maga, melly már gyakorta alig hihetőképén nyújtá segédet és szerencsét e' városnak, ez rontotta-össze, ez oltotta-el a' veszedelmes embert; ez önté belé legelőbb azt a' gondolatot, hogy a' legbátrabb férjfiút erőszakoskodásai által ingerelje, 's fegyvereivel megtámadni merje; ez engedé őtet az által meggyőzetni, kit ha ő győzött volna meg, most nem rettegne büntetést, 's most úzná örök kéjeit.

Nem emberi tanács, sem nem a' halhatatlan Istenek' közönséges gondviselése által ment véghez, Bírák, e' dolog. Bizonyára az Istenek' Szentségei, mellyek megkapadni láták ezt a' fenevadat, megrázkódni látszottak, 's megsértett igazokat fenntartani ellene. Mert benneteket szólítalak bizonyságúl, Albánusok' halmai és ligetei, 's titeket Albanusi feldöntött oltárok, egygykorú társai a' Róma' szent innepeinek, mellyeket ő, hanyatt homlok' rohanván őrjöngéseiben, 's a' szentelt ligeteket levagdalva, leverve, egymásra-tornyozott esztelen építményeivel öszvenyommasztott, ti oltárok, a' ti megsértett szentségetek voltanak akkor munkában, a' bennetek-lakozó erő hata akkor, mellyet ez istentelenségeinek minden nemeivel megfertéztete; és te a' te fennkölt hegyedről, Latiáris szent Jupiter, kinek ő tavait, ligeteit 's határát gyalázatos latorkodásai 's gazsága által megmócskolá, ti valaha megnyitátok szemeiteket az ő büntetésére; nektek lakolt ő meg valaha, 's a' ti tekinteteitek előtt, a' késő de igazságos büntetéssel. Vagy azt is csak vaktában mondjuk e történetnek, hogy épen a' Jó Isten-né' szentsége előtt, melly a' Títus Sextius Gallus igen nevezetes és nagy készületű ifjú férjfi' telkén áll, a' Jó Istenné előtt, mondom, mihelytt a' harczhoz bozzá fogott, legelébb kapta azt a' sebet, mellyben a' legundokabb halállal kimúlt, úgy hogy amaz igazságtalan ítélet által nem a' büntől feloldozottnak, hanem e' nevezetes büntetésre fenntartottnak látszhatik.

XXXII. 'S ugyan-ez az Istenek' haragja bocsátotta az ő poroszlójira azt a' bódulást, hogy elejinek képeik, hogy éneklések és játékok, hogy temetési-tisztelet, hogy sírás, hogy magasztalások, hogy kísérők nélkül, bekeverve vérrel és sárral, megfosztva azon végnap' pompájától, mellyet még ellenségeinknek is mega-

dunk, kivette pergeltessék-meg. Nem illett, úgy hiszem, hogy a' legnevezetesebb férjfiak' képei ennek a' gyalázatos hazagyilkosnak díszet adjanak, vagy hogy tetemei más helytt tépettessenek-széllyel, mint a' hol élete kárhoztatást szenvedde. Kemény volt, sőt kegyetlen, úgy áldjanak-meg az Istenek, a' Római Nép' sorsa, melly olly sok esztendők alatt vala kénytelen látni és tűrni, hogy ez a' hazán paczkázik. A' legszentebb helyet fajtalanul mocskolta-be, a' Tanács' tiszteletes végezéseit elerőtelenítette, nyilván vásárlotta-meg magát a' Bíraktól, mint Tribúnus a' Tanácsot bosszantásokkal illetve, minden Rendeknek a' haza' javára intézett végzéseiket felforgatta, engem a' hazából kiűzött, jószágomat megrablotta, házamat földig égette, feleségemet gyermekeimet elgyöttrötte, Cnéjus Pompéjus ellen gyalázatos hadra költ, hivatalviselőket és magányosokat öldösött, az öcsém' házáat meggyújtotta, Etrúriát feldúlta, sokakat lakjokból kiforgatott. Mindent zaklatott, mindent elgyöttrött; őrvjögéseinek kevés volt a' város, Italia, a' tartományok, az országok. Az ő házában már táblákba metszetének a' törvények, mellyek bennünket tulajdon szolgálaink' szolgáljikká tégyenek; senkinek nem volt valamije, a' mit ő, ha belé szeretett, még azon esztendőben magáévá tenni ne reménylett volna. Senki sem állta ellent szándékainak, mint Mílo. Magát azt, a' neki ellent állhatott volna, a' minapi megbékélés által mintegy lebilincseltnak tekintette; a' Caesar' erejét a' magáénak mondotta; a' Jók' bátorságát az én bukásomban semminek nem nézte: az eggy Mílo nyomta.

XXXIII. Ekkor adák, a' mint feljebb mondtam, a' halhatatlan Istenek a' veszett dühös embernek azt a' gondolatot, hogy Mílo ellen erőszakkal éljen. Külömben a' semmire-való nem veszhett-el; soha őt a' haza

igazságos büntetésre nem vonta volna. „A' Tanács, mint Praetort, korlátba fogta volna rekeszteni.“ Azt magányos állapotjában is hijában próbálgatta. „Nem voltak volna e eléggé erősek a' Consulok a' Praetor' megzabolázásában?“ Először is, a' Mílo' vesztével, neki kedvező Consuljai voltak volna; másodszor, melly Consul bánt volna az eránt maga-elszánásával, a' ki emlékezett volna, mint bána ez, mint Tribúnus, egy Consuláris-sal? Mindent elnyomott, mindent bírt volna, mindent magáévá tett volna azon új törvény által, melly az ő több törvényei között találtatott nála; a' mi szolgálkat a' maga szabadosaivá tette volna. Végre, ha neki azt az észet nem adták volna a' halhatatlan Istenek, hogy az egészen elasszonylott ember a' legerősb lelkű férjfit megölni igyekezzék, ma nem volna hazátok. Ő nem tett volna e mint Praetor, ő nem tett volna e mint Consul, ha tudnillik ezek a' templomok és ezek a' kerítések, életben lévén ő, fenn-állhattak és az ő Consulátusát bevárhatták volna, egy szóval ő nem tett volna e, élve közöttünk, rosszat, a' ki halva is, egyik porosz-lójának Sextus Clodiusznak vezérsége alatt, a' Cúriát felégette? 's láttunk e ennél szomorúbb, kínosabb, nyomorúságosabb történetet? A' szentség', a' magasság', az ész', a' köz tanács' temploma, a' város' feje, a' frígye-sek' oltára, a' minden nemzetek' révhelye, az egész Római Nép által egy Rendnek engedett szék lángok' zsákmánya leve, kipusztúlt, megpiszkoltatott! 'S ezt nem az oktan sokaság követte-el, noha már az is nyomorúságos volna, hanem egy! 's a' ki mint gyűjtogató ennyit teve a' megholtért, mit nem mert volna mint zászlóvivő az élőért? Mindenek-felett a' Cúriába vetette azt, hogy azt holtan gyűjtaná-meg, a' mellyet élve felforgatott. És még is vagynak, a' kik az Appia útát emlegetik, a' Cúria felől hallgatnak! a' kik azt hiszik, hogy a' léleg-

zó előtt a' Fórum megmenthetett volna, a' ki' tetemeinek a' Cúria ellent nem állhata? Költsétek-fel őtet, ha tudjátok, a' holtakból! Meg fogjátok e törni az élőnek dühét, holott a' temetetlennek Fúriáját sem tartóztathatjátok? Vagy meg tudátok e tartóztatni azokat, a' kik szövétnekekkel szaladának a' Cúria felé, szövétnekekkel a' Castor templomához, 's kardokkal futkosának az egész Fórumon. Leszabdaltatni látátok a' Római népet, a' gyűlést kardokkal verettetni-szélllyel, a' hol nyugalomban hallgattaték Marcus Coelius Nép-Tribunusa, az a' férjfi, a' ki a' haza' szolgálatjaiban nagy maga-elszánását, a' felvett ügy' védelmében állhatatos lelket, mind a' Jók' akarátja, mind a' Tanács' rendelkezései eránt teljes engedelmet, 's Mílonak ezen akár bajában akár különös történetében képzelhetetlen 's tiszteletet érdemlő hűséget bizonyít.

XXXIV. De már elég az ügy felől: az ügyön kívül is talán már igen sok. Mi volna egyéb hátra, mint hogy kérjelek, kényszerítselek, Bírák, hogy tekintsétek a' legérdemesbb férjfit szánakozással, mellyet maga nem kér, de a' mellyet én az ő ellenzése mellett is mind kérek, mind indulatosan óhajtok. Bár ti, a' midőn mi mindnyájan síránk, Mílonak szemeiből egy könnyűt sem láttatok omlani; ha arcját mindég egyenlőleg, ha hangját, ha beszédét elváltozás nélkül 's magával eggyezőnek tapasztaljátok, ne kéméljete meg azért kevésbbé, 's nem tudom, nem kell e nektek annál inkább segínetek. Mert ha a' Gladiatori játékokban 's a' legalsóbb rendű 's legszorúttabb sorsú emberek közt, a' félénkeket és alázatosokat, a' kik könyörögenek hogy hagyjuk tovább élni, még gyótlólni is szoktuk, a' bátrakat és lelkeseket, 's a' kik rettegés nélkül mennek halálra, megtarthatni óhajtjuk; ha inkább szánjuk a' kik száná-

sunkat nem keresik, mint a' kik azért rimánykodnak: mennyivel inkább kell azt nagylelkű polgárok éránt cselekednünk? Engem ugyan, Bírák, fojtogatnak, öldökelnek Mílonak azon szavai, mellyeket tőle naponként hallok: Virágozzanak, virágozzanak, úgy mond, az én polgárim! virágozzanak! maradjanak békében, épségben, boldogságban! álljon ez a' gyönyörű város, ez az én kedves hazám; akármit érdemlend tőlem; éljenek a' honn' nyugalomával az én polgárim, minthogy én azzal velek nem élhetek, ők nélkülüm^e de általam! én engedek 's eltávozom. Nem élhetek jó hazában, de nem lesznek rosszban, és mihelytt szabad honnt találandok 's jó erkölcsűt, abban megállapodom. Oh hijába kezdett fáradságaim! oh csalfa remények! oh haszontalan szándékok! Én, a' ki Nép'-Tribúnusa a' köz társaság' elnyomása alatt magamat egészen a' Tanácsnak ajánlottam kit élet nélkül találek, 's a' Római Lovagoknak, kiknek erejek elgyengült, 's a' jó embereknek, kik a' Clódius' fegyverei által mindenben gátolva voltak, én hihettem volna e, hogy valaha magamat a' Jók' védelme nélkül látandom-meg? Én, mert énvelem beszél leggyakrabban, a' ki téged a' hazába visszahoztalak, én hihetem e, hogy a' hazában egykor helyt nem lelendem? Hol most a' Tanács, mellynek engedelmeskedem? Hol vannak most azok, azok a' te Római Lovagjaid? Hol a' Municipiumok' hajlandósága? hol az Italia' javalásai? Hol végre, Marcus Tullius, az a' sokaknak segédjére volt szavad és védelmed? Nekem nem fog e az egyedül, a' ki magamat éretted olly sok ízekben kitevém, semmit használhatni?

XXXV. 'S ezeket, Bírák, ő nem sírva mint én most, hanem azon arcczal mondogatja, mellyet rajta láttok. Mert tagadja ő, hogy a' miket cselekedett, hálátalan polgároknak cselekedte volna: félénkeknek és min-

den veszedelmeket tekintőknek, azt nem tagadja. Az alnépet 's a' legalacsonyabb sokaságot, melly Publius Clodius által vezérelve birtokaitok után ásitózek, azt, hogy mindnyájunknak életét bátorságosbba teghesse, önkénytt beszéli hogy magáévá tette, 's nem csak feddtelessége 's bátorsága által hajtotta-meg, hanem három ősi-jószágai' feláldozása által meg is szelídítette, 's nem fél, hogy a' ki az alnépet ajándékaival megnyeré, benneteket ne nyerhessen-meg a' haza eránt bizonyított tetemes szolgálataival. A' Tanács' jó indulatjait maga eránt még ezen időkbén is gyakorta tapasztalá; a' ti, és a' ti Repedeitek' fáradozásainak, szeretetének, beszédeinek emlékezetét, akármelly folyamatot veend szerencséje, magával fogja, úgy mondja, elvinni. Nem felejtí azt is, hogy egyedül a' Praeco' szavát nem nyerte el, 's azt legkevesébbé óhajtotta, de hogy a' Népnék minden vok-sai által, 's azt vágyott egyedül bírni, Consulnak vala kinevezve; és ha végre most e' fegyveres csoportok öllene állíttattak volna ki, neki a' gonoszság' gyanúja, nem a' tett' vétke ártand. Ezekhez azt adja, melly valóban igaz, hogy a' bölcs és a' jó férjűnek nem a' szép cselekedetek' bérét tartják szemeik előtt, hanem magokat a' szép cselekedeteket; ő életében csak a' legdicséretesbb dolgokat tette, ha ugyan nincs felségesbb semmi, mint veszedelmünkkel szabadítani-meg a' hazát; 's ő boldogoknak nézi azokat, a' kik ezért tiszteltetnek polgárjaik közt; noha azokat sem nyomorultaknak, a' kik jótétek által győzik-meg polgárjaikat; azonban az érdemnek minden jutalmai között, ha a' jutalmat csakugyan kellene tekinteni, legbővebb a' dicsőség; ez az eggy az, melly az élet' rövid voltát a' maradék' emlékezete által vígasztalhatja, melly azt teheti, hogy távol lévén jelen legyünk, halva lévén éljünk; ez végre az, mellynek lépésőjin az emberek is az égbe látszanak hágdosni. Felő-

lém, úgy mondja, mindég fog a' Római Nép, mindég minden nemzetek szólani, 's soha nem fog némán lenni a' késő régiség. Sőt a' mostani időben is, midőn ellenségeim az ellenem támasztott gyűlölségnek minden szövétnekeiket alája vetik, minden gyülekezetekben köszönésekkel, örvendezésekkel, dicséretekkel magasztaltunk. Elhallgatom az Etrúria' innepeit, melyek ott már meg innepeltettek, és ezutánra rendeltettek; de ez a' nap, úgy vélem, a' százeggyedik, a' miolta Publius Clódius elveszett, és már valameddig a' Római Nép' hatalma kiterjed, annak nem csak híre, hanem öröme is mindenüvé elhatott. Miokáért hol legyen e' test, úgy mond, azon nem aggódok, mert nevem' dicsősége minden földön forog is már, fog is mindég lakozni.

XXXVI. Ezeket beszéled te nékem gyakran, ezeknek távollétekben: de ezeknek hallottokra én ezeket néked, Mílo. Téged ugyan e' gondolkozásod miatt nem dicsérhetlek eléggé: de minél istenibb ez a' te erzésed, annál nagyobb fájdalommal válok-el tőled. És ha elszakaszta tőlem, az a' panaszsom sem marad enyhülésemül, hogy haraghassam azokra, a' kiktől e' sebet vettem. Mert nem ellenségeim tépnek-el tőlem tégedet, hanem az én legkedvesebbjeim; nem a' kik valaha rosszul bántak velem, hanem a' kik mindenkor igen jól. Soha sem fogtok ti, Bírák, olly sebet sütni az én lelkembe, pedig melyik lehetne olly nagy mint ez? de még ezt is nem; hogy felednem lehessen, melly kedves valék én tinálatok: de ha azt ti feleditek, vagy ha én bántóttalak-meg benneteket: miért nem lakol azért az én főm inkább, mint Mílo? Mert én szerencsésen éltem, ha előbb érend valami, mint ezt a' rettenetes csapást látni kénytelen légyek. Most engem az az eggy vígasztalás támogat, hogy erántad, Títus Manlius, a' szeretetnek, a' szolgálatnak, a' leghálásbb

barátságna^k semmi kötelességét nem mulasztottam-el. Én magamat éretted a' Hatalmasok' gyűlölségének kitétettem, én testemet, életemet, gyakorta elébe állítottam üldözőidnek, én éretted sokak előtt alacsonyító kérések-re süllyedeztem, az én 's az én gyermekeim' birtokaikat veszedelmedben közös használásodra eresztettem, és ha végre ez nap' erőszak készítenék, 's azt kellene retteg-ni, hogy itt a' polgári jusok' megfosztása forog szóban, azt magamra is kívánom. Mi marad hátra a' mit tégyek? mit mondhatok még ezeken felül? mit cselekedhetem a' te sok érdemeidért erántam, mint hogy azt a' sorsot, a' melly téged érend, magaménak tekintsem? Nem kerűlöm, nem vonogatom-el alóla magamat, 's rimányko-dom előttetek, Bírák, hogy azon jótéteket, mellyekkel erántam viseltetetek, vagy ennek megtartása által öreg-bítsétek, vagy ennek megbuktatásában elenyészve lás-sátok.

XXXVII. E' könyűk által nem indítatik meg Mílo. Ő képzeltetetlen erejével bír a' léleknek. Azt a' helyet tekinti a' számkivettetésnek, a' hol az érdem nem talál lakást, a' halált az élet' végének nézi, nem büntetésnek. Maradjon e' magas gondolkozással, melly az ő nagy lelkéhez illik. De ti, Bírák, melly gondolkozással lesz-tek ti? Mílonak emlékezetét megtartjátok, 's magát ki-vetitek e? 's van e az egész földön méltóbb hely, melly illy érdemmel bírjon, mint a' melly azt szűlte? Titeket, titeket szólítalak-meg, erős lelkű férfiak, kik sok vért öntöttetek a' hazáért, titeket Századosok éz Vitézek szólítalak meg eggy soha meg nem győzött polgár' és férjfi' ve-szedelmében, ti, kik nem csak nézőji vagytok e' gyűlésnek, hanem fegyveresen azt véditek is, ti nézhetitek e hogy ez a' nagy ember a' városból kihajtassék, kikergettes-sék, kilökessék? Oh én szerencsétlen! oh én nyomorú! te,

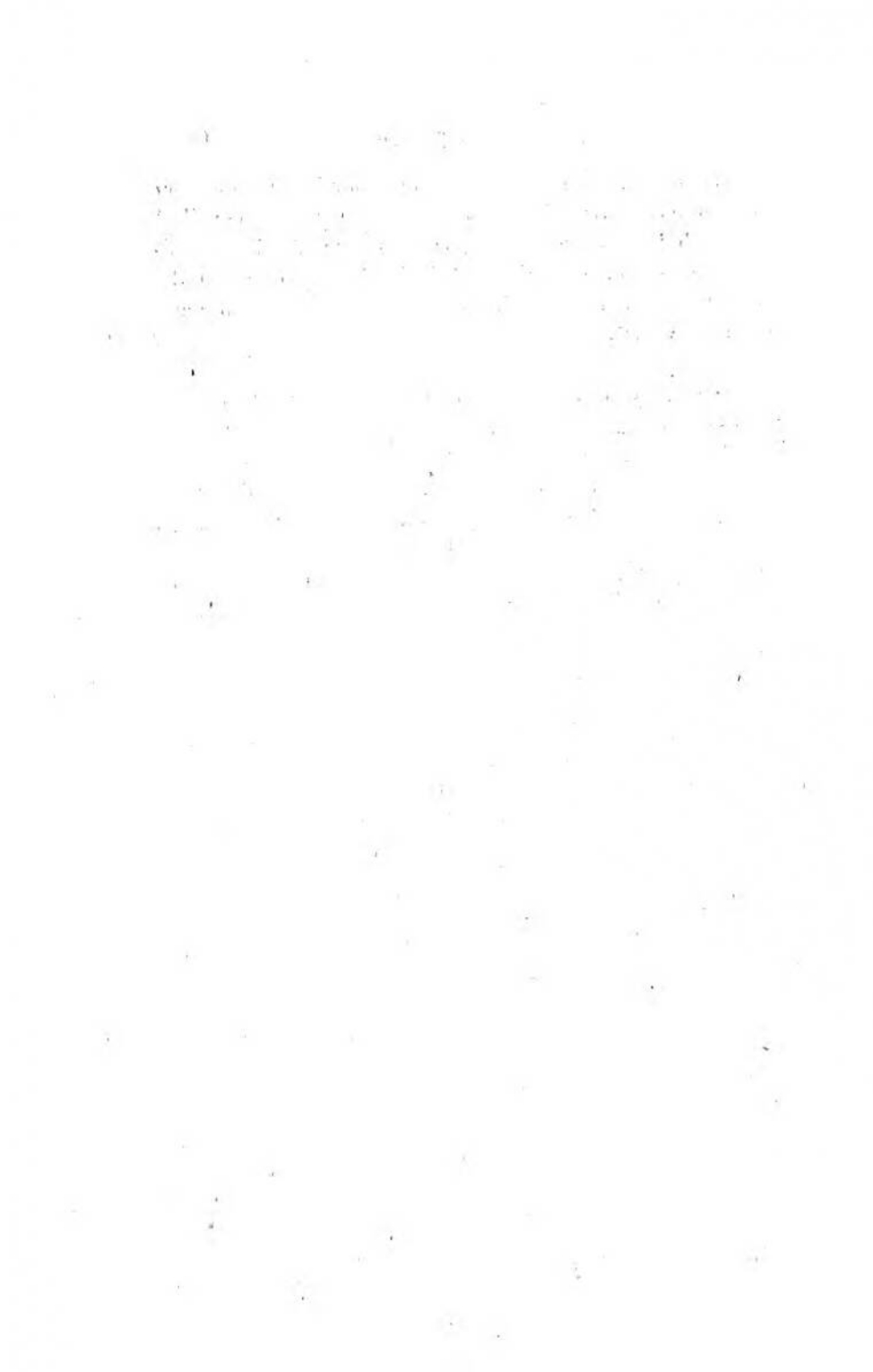
Mílo, engem ezek által visszahívatál a' hazába, én téged ezek által a' hazában vissza nem tartóztathatlak. Mit felelendek gyermekeimnek, kik téged második atyjoknak néznek? mit neked, Quintus öcsém, a' ki jelen nem vagy, szencsétlenségeim' osztályosának? Azt e, hogy Mílonak megtartását nem védhettem azok által, a' kik által ő szerzé meg az enyémet? 'S melly ügyben nem? melly minden nemzeteknek kedves. Kiktől nem nyerhetém-meg azt? a' kiket Publius Clódiusznak halála leginkább nyugtata-meg. 'S ki nem nyerhette-meg? én. Melly gonosz tettet követtem-el én, Bírák, melly istentelen gondolat szállott énbélém, midőn a' köz veszély' jelenségeit nyomoztam, felfedtem, előadtam, elnyomtam? minden fájdalom rám és az enyéimre e' forrásból áradoznak. Mit óhajtatok az én visszajöttemet? azért e, hogy szemeim előtt vettessenek-ki, a' kik által visszahozattatám? Kérlek benneteket, ne túrjátok hogy a' visszajövés nekem keserűbb legyen, mint az az eltávozás vala! Mert miként hihessem visszatéve magamat elvesztett jusaimba, ha azoktól tépettetem-el, a' kik által visszatéve vagyok.

XXXVIII. Vajha a' halhatatlan Istenek azt adták vala (bocsássd-meg e' szót nekem, hazám; mert félek, hogy istentelenül mondom rád nézve, a' mit, Mílóra, hűségből) vajha Publius Clodius ne csak élne, hanem Praetor, Consul, Dictátor is volna inkább, mint hogy én e' váratlan történetet látni kénytelenítsem! Oh halhatatlan Istenek! illy nagy ember, a' kit néktek, Bírák, megtartani illenék! Nem, nem! mond ő; sőt szenvedje Clódius a' mit érdemlett: én viseljem, ha kívánja a' szükség, a' mit nem érdemlettem. Ez a' hazának született férjfiú tehát máshol fog meghalni mint a' hazában, vagy ha talán, a' hazáért? Lelkének emlékjeit ti meg fogjá-

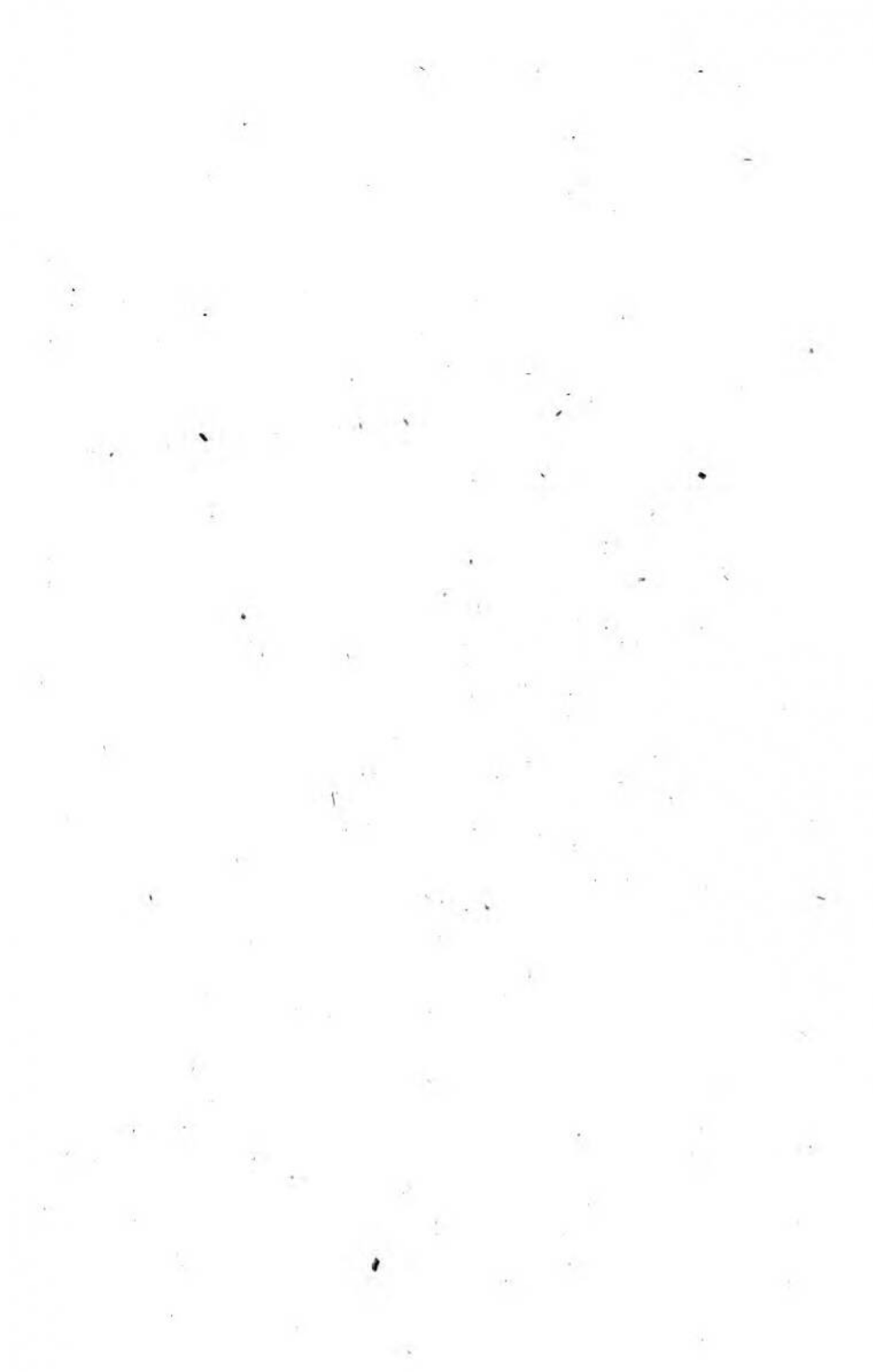
tok tartani, tetemeinek Italiában semmi temetőt nem engedendetek? Ezt el fogja kergetni a' maga voksa által e' városból eggy, a' kit, kivetve töletek, minden városok magokhoz hívandanak? Melly boldog föld, melly ezt a' férjfiút befogadandja! ez hálátlan, ha kiűzi, nyomorú, ha elveszti.

De legyen vége! Mert könnyeim miatt tovább nem szólhatok, 's Mílo magát nem engedi könnyek által védelmeztetni. Benneteket, Bírák, kérlek és kényszerítelek, hogy a' voksolásban, a' mit érzetek, merjétek. Lelketek' erejét, igazságotokat, tisztaságtokat, higgyetek nekem, az fogja leinkább javallani, a' ki, a' Bírák' választásában, a' legjobbat, a' legbölcsebbet, a' legbátrabbat választotta.

L E V E L E K.

ELSŐ KÖNYV.

I.

TÍTUS POMPÓNIUS ATTICUSHOZ.

Rómában, 685.

Melly nagy volt legyen fájdalomom Lúcius öcsémnek halálán, 's mit vesztek benne mind köz, mind házi dolgaimra nézve, szoros barátságunkhoz képest olly igen mint te senki nem értheti. Valami ember embernek szívesség, szolgálatok, 's társalkodási nyájasság által lehet, ő vala nekem. Nem kétlem tehát, az téged is megillete, nem csak mivel fájdalomomban részt veszsz, hanem azért eggyzersmind, mivel te is eggy igen érdeemes, és téged mind ön mozdultából mind érettem szívesen szerető társat és barátot veszítettél.

A' mit hugod eránt írsz, maga ő lesz bizonyágom, hogy Quintus öcsémet ollyá tenni eránta, a' milyennek lennie kellene, mindég igyekeztem. A' mint őket összeháborodtaknak lenni megsejtém, nem mulasztám-el megszóllítani levelem által, hogy elcsendesítsem mint testvért, megintsem mint ifjabbat, megfeddjem mint vétkest; 's azok szerint a' miket nekem több ízben íra, nagy okom van hinni, hogy a' dolgok úgy állanak a' mint illik, és a' mint óhajtjuk.

Ok nélkül feddesz hogy neked ritkán írok, mert nekem a' mi Pompóniánk soha sem ada hírt, hogy van valaki, ki által írhatnék, 's magam nem akadtam olyamra, a' ki Epírusba indult. Osztan nem is tudtuk még, hogy már Athénében vagy.

Acutíliussal a' dolog eránt szóllek, mihelytt elválásunk után Rómába visszatértem volt. Úgy találám, hogy az nehézségek nélkül meg fog eshetni, és minthogy téged annak nézhetlek, a' ki magát fel tudja találni, inkább akartam hogy Peducaeus írná-meg helyettem, mit kelljen tenned. Ha nem sajnáltam sok napokig elkínztatni füleimet Acutíliussal (ismered az ember' beszédességét), nyavalygásait sem restellém vala megírni, minekutána végig-hallgatni nem vonakodtam. Egyéberánt nem kellett volna feledned, hogy én, kit restségemért vádolsz, tőled egynél több levelet nem vevék, holott neked időd is több vagyon írni mint nekem, alkalmod is inkább, útnak ereszteti.

A' mit írsz, hogy ha ki ellened nem tudom melly igen neheztelné is, az olyat nekem illenék magába szállásra vezértenem, értem kire célzasz, 's azt én nem is mulasztottam-el: de az a' mi emberünk ellened csudálatosan fel vagyon indulva. A' mit melletted mondanom kelle, el nem hallgatám: de a' mit tennem kelle, úgy hittem, azt tőled magadtól kell elébb megértenem. Melly eránt mihelytt akaratomat velem tudatni fogod, meg fogod látni, hogy sem tolakodóbb nem akarok lenni mint te volnál, sem lassúbb nem, mint te kívánod.

A' Tádíus' dolga eránt maga Tádíus szólla velem. Úgy mondja, írál neki; nem szükség hogy egyéb lépések tétessenek, mert az örökség el van idősülve. Csudálkozánk, miként lehete néked nem tudnod, hogy a' törvényes gyámság alatt állók igazai, 's ilyen a' szóban forgó leányé, elidősülést nem szenvednek.

Örvendek hogy Epírusi vásárlásod kedved szerint van.

A' mi eránt írtam, és a' mit alkalmatosnak nézsz Tusculánomomnak ékesítésére, kérlek, szerezzd-meg nekem, a' mint leveled szerint már is cselekedted, hahogy az alkalmatlanságod nélkül eshetik. Mert én ennyi bajom és fáradság után ezen egy helytt óhajtok megpihenni.

Quintus öcsémet mindennap várom. Terentia nagy kínokat szenved köszvényében. Szíves szeretettel van magad, hitvesed, anyád eránt, 's köszönt teljes barátsággal. Ugyan-azt teszi az én örömem, a' mi kis Tulliánk. Elj szerencsésen, szeress engem, 's hitessd-el magaddal hogy viszont én is úgy szeretlek, mint testvéremet.

II.

A T T I C U S H O Z.

Rómában, azon-ézt.

Nem történik-meg rajtam többé, hogy leveleimnek ritkaságok miatt vádolhass. De lássd te is, kinek annyi üreséged van, hogy rosszab ne légy nálamnál.

A' Rabírius' házát, Nápolyban, mellyet te gondolatidban már kipeczkézel, újra építél, Márcus Fontéjus száz harmincz-ezer sesterciumokon (13000 forint) megvevé, 's ezt neked jelentenem kelle, ha igazán akarád megvételet.

Quintus öcsém, a' mint nekem látszik, úgy van Pompóniával, a' hogyan azt mind ketten óhajtjuk. Együtt

voltak Arpínumi jószágokban. Nálok múlata Décius Túránus, egy sokisméretű ember.

Atyánk Decemb. 23d. kimúlt.

Mintegy ebből áll, a' mit illő vala veled tudatnom.

Kérlek ha kaphatsz valami műveket, mellyek Gymnásiumomat ékesíthetik, 's az ismért helyre illenek, ne mulasszd-el számomra megvenni. Nekem olly kedves az a' Tusculánomom, hogy magamnak sohol inkább nem tetszem.

Hagyd tudnom, minél gyakrabban és minél nagyobb gonddal, mit csinálsz, 's csinálni mit szándékozol.

III.

A T T I C U S H O Z.

Rómában, 685. Decemb.

Anyádnál minden jól van, 's rá gondom van.

Megígértem Cinciusnak, hogy Február. 13d. neki húszezer négyszázsesterciumot (2040. for.) leteszek. Kérlek, légy rajta, hogy a' miket nekem vevél, és, a' mint írod, már összerakva tartasz, minél előbb vehessem, 's a' mit már megígérél, gondoskodjál, kérlek, mint gyűjtess számomra egy Bibliothécát. Gyönyörűségeim' reménye, mellyekkel élni fogok, ha majd elérem nyugalmomat, a' te barátságodban áll.

IV.

A T T I C U S H O Z.

Rómában, 686.

A' tieid úgy vagynak, a' hogyan mind ketten óhajtjuk. Anyád, húgod, előttem és Quintus öcsém előtt becsben vagynak.

Acutíliussal szóllék. Tagadja hogy neki írt valamit embere, 's csudálkozik, miként támadhata e' tévedés, és hogy az miként vonogathatá magát tégedet megnyugtani. Tőled kívántatni többé semmi nem fog.

A' mint a' Tádiusi dolognak végét vetéd, úgy látám azzal Tádius meg vala elégedve; sőt az neki igen kedves is vala.

Az a' mi emberünk (Luceéjus), valóban derék férj-fiu, 's nekem igen kedves barátom, nagyon neheztel el-
lened. Mihelytt tudni fogom, mennyinek tekiated azt, azt is fogom, mit cselekedjem.

Cinciusodnak, útasításod szerint, húszezer négy-száz sesterciumot a' Mégarai szobrokért kifizettettem. Pentelicusi márvány hermaidnak, az ércz fejekkel, melyeket említesz, előre örvendek. Kérlek, azokat, és még többeket, a' mik neked a' helyhez, az én szerelmimhez, 's a' te isméretes ízletedhez méltóknak lenni látszanak, küldd minél előbb és minél nagyobb számban; kívált a' mik a' Gymnásiumban és Xystusban kívánhatnak helyt. Mert e' részben annyira vágyok mindent bírni, hogy másoknak feddéseket, de néked segélyedet érdemlem. Ha ott Lentulusnak nem volna hajója, rakd a' hova jónak látod.

Az én Tulliám, az én minden édes gyönyörűségem, mindég kérdi, mikor jó már egyszer a' mit neki ígé-

rél, 's fenyeget, hogy engem idéz perbe, mert én vállalék kezességet. De én készebb vagyok azt elesküdni, mint hogy értted fizessek.

V.

A T T I C U S H O Z.

Rómában, 686.

Igen ritkán veszem leveledet, holott te könyekben is találsz embert, ki tőletek jó Rómába, mint én itt, a' ki innen Athénébe megyen; bizonyosabb is vagy, hogy leveleid engem Rómában lelnek, mint én; hogy téged ott az enyének. Maga mostani levelem is e' kétségem miatt rövidebb lesz; mert nem tudván hol mulatsz, nem örömet tészem ki magamat kockára, hogy az olly biztos levelek mint a' mieink, idegen kezekbe jussanak.

A' Megarai szobrokat és a' mely Hermák felől nekem írá, nyugtalan várom. Ha mire akadnál, a' mit méltónak fogsz ítélni hogy Academiában helyt fogjon, küldjed tartalék nélkül, 's bízzál erszényemhez. Most ez minden szenvedelmem, 's azon kapok, a' mi fényt adhat. Gymnásiumomnak. Lentulus hajót ígér. Légyen gondod hogy minél előbb jöhessenek.

Kér Chílius, és én is kérlek az ő kívánságára, küldj neki híreket az Eumolpidák' eleji felől 12).

VI.

A T T I C U S H O Z.

Tusculánumban, 686.

Midőn Tusculánumban vagyok — álljon ez ellenében annak; a' mit te olly kevély örömmel szoktál mondani: „midőn a' Ceramicusban“, húgod' egyik legénye Rómából érkezik, kezembe adja leveledet, 's jelenti, hogy még ma dél után onnan hozzád indul valaki. Ez nekem alkalmat nyújt, felelni leveledre; de kényszerít egyszersmind, hogy rövid lévén az idő, levelem is rövid legyen.

Legelőbb is azt, hogy barátunkat megengesztelem, 's talán az előbbi lábra is hozom veled. Azt én magamtól is cselekedtem már előbb, de látván, te azt mennyire óhajtod, tüzesebben is leszek rajta, indulatosabban is fogom tőle kívánni. Nem titkolhatom azonban, hogy ő szertelenül megbántottnak érzi magát; de mivel annak valamelly nagy okát nem látom, teljes reménnyel vagyok, hogy hatalmamban lesz, 's tisztjeihez fog hajthatni.

Szobrainkat és a' Hermeraclákat indítsd, kérek, a' mint ígéréd, első biztos alkalommal, és ha mi olyat találsz a' mi a' tudva való helyhez, 's kivált a' Palaestrához és Gymnasionhoz illik; mert ott fogtam ülést ezt írván neked, hogy maga a' hely is emlékeztessen a' kérésre. Valamelly domború táblákat is kérnék, hogy tornáczom' boltozatjába foglaltathassanak, és két kútfedőt, vésett munkával.

Bibliothécádat senkinek ne ígéréd, bár melly heves szeretője akadna; mert én minden szüreteskeimet arra tartogatom, hogy öreg napjaimnak e' vígasztalásokat megszerezhessem.

Öcsém felől reménylem, az lesz, a' mit mindég óhajtek, a' min mindég igyekeztem. Sok jelei vannak a' dolognak, 's nem a' legkisebb, hogy húgod várandó.

A' mi jelenlétedet a' Praetor-választáson illeti, úgy emlékezem, én téged az alól már felszabadítottalak, 's barátimnak, kik meglátni reménylenek, mondom, hogy nem lészesz itt. Nem csak nem hívlak rá, sőt inkább tiltalak hogy eljöjj; mert szükségesebb neked tenni a' mit azalatt csinálsz, mint nekem, hogy megjelenj. Maradj nyugodt elmével tehát a' hol vagy, mintha én küldélek vala oda. Engemet ugyan erántad annak fogsz vagy találni vagy hallani, mintha azt a' mit elérni óhajtok, nem a' te jelenlétedben, hanem a' te jelenléted által értem volna el.

Tulliácskám téged törvény elibe idéz; kezeseddel semmi dolga.

VII.

A T T I C U S H O Z.

Rómában, 686.

A' dolgot elébb magamtól is igyekeztem megtenni, de két leveleid, mellyek azt olly igen kötik szívemre, nagy mozgásba hoztanak. Ide járult hogy szüntelen tüzelgete Sallustius, szóllanék Luccéjussal, 's régi barátságokat állítanám helyre. De ámbár mindent elkövettem, nem csak egykori jó indulatját nem nyerhetém vissza neked, hanem azt sem lehete megtudnom, mi változtatta-el ennyire. Hánytorgatja ugyan azt a' te bíróságodat, és a' mik felől tudám hogy elnéjét már itt-

léted alatt elkésérítették; de valami egyébnek kell igen mélyen fekünni keblében, 's azt sem leveleid sem az én mentségeim nem törölhetik-le olly könnyen, mint a' te nem mondom, szavaid, hanem az a' te nyájás, az a' te hódoltató arczod; ha külömben a' dolgot e' fáradságra méltónak ítéled, a' mit fogsz, ha nekem 's szíved' nemes sugallatinak engedni kívánsz. Egyéberánt azon fel ne akadj, ámbár előbbeni levelem őtet egészen hatalmamban lenni mondotta, hogy azt többé nem reménylem; nem hiheted te mennyire makacsodott-el keserűsége, 's mint nem enged semmi okoknak. De mind ez vagy elenyészik, ha megjelenysz, vagy néki ugyan öröme válni nem fog, akár mellyítéké légyen a' hiba.

Úgy írod hogy engem már kijegyzett Praetornak tekintesz. Tudjad tehát hogy itt semmi sincs a' gonoszságok' minden fertelmei között annyira gyakorolva mint a' hivatalok' keresőji, és hogy még most csak azt nem tudhatni, mikor tartatnak a' Comítiumok. De a' többit elmondja Philadelphus.

A' mit Académiám' számára szerzél, küldd minél előbb. Engem annak a' helynek nem csak birtoka hanem csak az arról való gondolat is, kimondhatatlanul boldoggá teszen.

Könyveidet pedig meg ne merészeld másnak adni. Nekem tartsad, a' mint leveled ígéri. Azok nekem minden örömeim az szerint a' hogy most minden egyebet gyűlölök és utálok. Mert nem képzelheted te, azokat illy rövid idő alatt mennyivel találod rosszabbaknak, mint elhagyád.

VIII.

A T T I C U S H O Z.

Rómában, 686. az eszt. vége felé.

Nagyanyádat a' teutánad vágyás ölte-meg, 's egyszersmind az a' rettegés, hogy a' Latíni férfiak el fognak maradni, 's ő nem láthatja-meg a' szép hosszú búcsút az Albáni hegyre. Lúcius Sáufejus, gondolom, e' dologban már megírá vigasztaló-levelét.

Mi téged itt a' jövő Januáriusra várunk; vak hír után e, vagy mivel azt talán valakinek izented, nem tudom; mert nekem ugyan ez erántsemmit nem írál.

A' melly szobrokat nekem vásárlottál, azok Cajetához megérkeztek. Még nem láttam; nem távozhatek-el Rómától. De elküldöttem oda valakit, hogy a' hajóbert kifizesse. Szeretlek hogy azokat olly hamar és olly olcsón szerzed.

Gondom vala rá, hogy a' mi barátunkat neked, a' mint olly gyakran kívántad, megnyerjem, 's próbáltam mindent; de rettenetesen el vagyon idegenedve; melly gyanúk miatt, ámbár, gondolom, már hallottad, elmondom ha megjössz. Sallustius itt vala, és még sen tudám régi barátságába vissza állítani. Ezt azért mondom, mert ez mindég vádolt, hogy dologban nem járok-el egész tűzzel. Most maga magám tapasztalá, hogy azt meghajtani nem könnyű; én ugyan magamat sem éretted nem kíméltem, sem érette.

Tulliácskát Cájus Píso Frúginak, a' Lúcius Píso' fiának, eljegyezteténk.

IX.

A T T I C U S H O Z.

Rómában, 687.

Gyakorta csalogatod várásunkat. Minap azt gondolánk hogy már már itt leszesz, elhülénk midőn eggyeszerre Juliusig táasztál-el. De most, ha alkalmatlanságod nélkül történhetik, légy itt a' mikorára bízatsz. Épen Quintus öcsémnek Comitiumára fogsz megérkezni, minket olly hosszú köz után ismét meglátsz, 's áltesel bajodon Acutíliussal. Ezt általam Peducaeus is kéreti. Mind ketten úgy hisszük, ideje volna a' dolgot bevégezni. Közbenjárásom által én tenéked szolgálatodra kész is vagyok, kész is voltam.

Cájus Mácert a' Népnek szembe-tűnő, sőt példátalan javallásával megbuktatám. Szelíden bánék vele; és még is az ő kárhoztatása azon tekintet által, melybe az engem a' népnél juttata, nekem sokkal több nyereségre volt, mint a' mit köszönetétől lehetet volna várnom, ha ártatlannak találtatnék.

Felette kedves az nekem a' mit a' Hermathéna felől írsz, az igen illő dísze lesz Academiámnak, minthogy Hermes minden gyakorlás' helyein, Minerva pedig azon, helyeiken állanak. Óhajtom tehát hogy az mind azon egyéb portékákkal is ékesíttessék, melyek felől írsz. A' melly szobrokat eddig küldél, még nem láttam. Formiánomban *) vagynak, hova épen indulni akarék. Mind Tusculánombamba vitetem által. Cajetámat akkor czifrázom-fel majd, mikor majd elkezdek hízni.

---

*) Formiae, hol Cicerónak falusi-lakja vala, Cajeta és Tusculum között fekvék, mintegy középben.

Könyveidet megtarsd, 's ne eresszd-el reményedet hogy magaméivá tehetem. Ha elérem azt, gazdagabb lé-
szek mint Crassus, 's másoknak azokat az ő falujikat 's
síkjákat mosolygani fogom.

X.

A T T I C U S H O Z .

Rómában, 688. Júliusban.

Keresetem, melly neked bizonyosan szíveden fek-
szik, a' mint gyanítani még mostan lehet, illyformán áll:
Még egyedül Publius Galba szorítgatja a' kezeket. Min-
den tartalék nélkül kimondják neki, mint atyáink szok-
ták vala, hogy nem. Úgy hiszik, ez az ő hamar kol-
dulgatása segélli az én dolgaimat; mert sokan, elfordúl-
ván tőle, kimondják, hogy azzal nékem tartoznak. Nem
rossz az reám nézve, midőn tudatik, hogy nekem sok-
barátim vannak.

Én a magam kerülgetésimet akkor akarám kezdeni,
midőn szolgád e' levéllel indul, a' mint Cincius mondja,
a' Márs' mezején és a' Tribúnusok' választása végett Jú-
lius' 17d. rendelt Comítiumban. Még eddig csak Galba,
Antónius, Gornificius felől vagyon tudva, hogy keresni
fogják. Az utolsó' nevére, gondolom, vagy elkaczagád ma-
gadát, vagy nagyot sóhajtál. Hogy még homlokodhoz is
csapj, elmondom, némelyek Caesóniust is nevezgetik.
Hogy Aquillius is fogja, nem hihetem: ő tagadja, 's a'
kik buzdítják, gyengélkedő egészségét vetette elikbe, 's
sok pörös dolgait, mellyeket vagy vinnie kell, vagy

ítélnie. Catilína bizonyosan fellép, ha meg lesz mutatva, hogy délben nem világos az ég. Aufidius és Pálicánus felől hogy szólljak, várni nem fogod.

Azok közt, kik a Consulátust jövő évre keresik, kiki úgy hiszi, hogy Lúcius Caesar ugyan bizonyosan megjelen. Thermus, úgy foly a szó, Silánussal a második Consulság eránt fog vetélkedni; de ők mind ketten olly szegények mind barátokban mind köz tekintetben, hogy még azt sem látom lehetetlennek, hogy nekik még Cúrius is elikbe tétessék; az azonban a' kinek ez így látszik, én magam vagyok. Rám nézve az volna legjobb, ha Caesárral Thermus lenne Consullá; mert mind azok közt a' kik a' Consulságot most keresik, egygyet sem látok, ki inkább remélhessen, ha majd az én évembe esnék, mint Thermus: rá van bízva a' Flamínius útjának megigazítása, 's azt akkorára könnyen elkészítheti. Szeretném tehát, ha Caesar mellé ő adatnék.

A' keresők felől eddig-elé ez minden homályos, ködös képzeletem. Én magam keresetem' egész ideje alatt nagy szemességgel fogom magamat viselni, 's megtörténhetik, hogy mivel a' mi Galliai polgártársaink' voksa nem keveset tehet, ha majd a' Fórum' zaja elcsendesül, Septemberben valamelly dologban Písóhoz *) küldetem-ki magamat, 's csak Januáriusban fordúlok-elő.

Ha majd általnézhetem, mit akarnak első embereink, venni fogod tudósításomat. A' többivel, úgy gondolom, nem leszen sok nehézségem, legalább míg többen nem lépnek-fel a' keresők között, mint a' kik most vagynak Rómában. Légy rajta hogy azt a' csoportot,

---

*) Cájus Calpurnius Píso, a' Narbonnai Gallia' ekkori Proconsula.

minthogy te nem vagy messze tőlök, nékem megnyerhessd; a' Pompéjus' körül levőket értem. Magának neki mondd, hogy rá épen nem haragszom-meg, ha az én Comítiumomra elő nem jön. 'S ennyit mind ezekről!

De van valami, a' mi miatt bocsánatodat nagyon kell kérnem. Nagybátyád Caecílius, látván hogy Publius Várius őtet nagy summában akarja megcsalni, perbe idézé annak testvérét, a' ki ennek jószágát a' hitelezők' kárára, magáévá tévé. Az egyéb hitelezők egy követ fuvának vele, 's ezek között Lucullus, Publius Scípio, és az, a' kit ők a' birtok' intézőjének óhajtának, Lúcius Pontius. De ezen utolsó czikkelyt itt említeni talán épen nevetséges, mivel ide nem tartozik. Nagybátyád engem megszólított, hogy perét Satrius ellen vállalnám-fel. Már tudnod kell, hogy alig van nap, melyen ez az ember házamhoz ne jődögéljen; 's Lúcius Domítius után senkibe nem tapad inkább mint belém, 's mind nékem mind Quintus öcsémnek nagy hasznunkra vala keresetinkben. Képzeled mint akasztá-el megszólítása, mind azon tartozásaim miatt, mellyekkel Satrius eránt viseltetnem kell, mind Domítiusra nézve, kinek segedelmétől a' Consulátus' keresetében legtöbbet várok. Mind ezeket Caecíliusnak elébe terjesztettem, 's megmondtam neki, hogy ügyét, ha maga ő perlene övele, felvállaltam volna minden vonogatás nélkül: de midőn itt az ő minden hitelezőjinek ügye forog fenn, 's ezek között igen nagy tekintetű emberek is vagynak, kiknek nem lészen nehéz a' köz ügyet annak segédje nélkül is védeni, a' kit Caecílius óhajt: illő, hogy legyen valamelly tekintettel mind az én javam, mind az idők eránt. Kedvetlenebbül látszott venni feleletemet mint óhajtottam, és a' mint az illyet az olly nagyságú emberek szokták, 's nem sokkal előbb kezdődött ismeretségünket eggyszerre ketté szakasztá, 's most kerül

mindenfelé. Téged kérlek, azt nekem bocsássd meg, 's hidd, hogy engemet szívem' érzései tiltanak az ellen kelni-fel, kinek élete keservesbb állapotban soha nem volt; a' ki nekem áldozá minden erejét, minden tehetségeit. Ha keményke akarsz lenni erántam, mondd, hogy a' hívatal' keresete tartóztatott. Én úgy hiszem, ha csak az is, nekem még is meg kellene bocsátanod, mert ez nem történik:

Sem vagy az oltárok' barmáért, sem bikabőrért.

Iliás, XXII. 159.

Látod melly futásban vagyok, és mennyire van szükségem nem csak régibb barátimnak hajlandóságait megtartanom, hanem újakat is szerzenem. Reményilem, teljesen kimentém magamat; azt ugyan bizony igen óhajtánám.

Hermathénádon kimondhatatlan örömem van. Olly helyet adaték neki, hogy Gymnásiumom egyenesen ennek kedvéért épültnek látszhatik. Nagyon, nagyon szeretlek.

XI.

A T T I C U S H O Z.

Rómában, 688.

Halld a' hírt: Midőn Lúcius Július Caesar és Cájus Marcius Figulus Consulokká választatának, Terentia az én házi körömet egygy férfi gyermekkel szaporítá-meg. Maga nincs veszedelmesen.

Tőled, 's már régen, semmi levelem! de én neked állapotom felől mindent bőven megírtam. Most az a' gondolatom hogy Catilínát, ki egygyütt keresi velem a' Con-

sulátust, védeni fogom perében. Bíránk, a' millyeket óhajtunk, 's a' Felpörösnek teljes megelégedésével. Úgy hiszem, ha fel lesz általam szabadítva, tekintettel lesz erántam a' Consulátus' keresetében: ha külömben esik, úgy veszem, mint az emberi élet' megszokott viszontagságát.

Szükségem van hogy korán itt légy, mert a' köz vélekedés szerint, legelső embereink, kik neked barátid, ellenzeni fogják szerencsémét. Az ő kedvek' megnyerésében te nekem nagy hasznomra lehetsz. Azért a' mint szándékozá, a' jövő Januáriusban itt légy.

XII.

AZ IMPERÁTOR CNÉJUS POMPÉJUS MAGNUSHOZ.

Rómában, 691.

A' Tanácshoz írt leveled mint minden másoknak, nekem is, kimondhatatlan örömünkre volt; mert az a' reménye a' békének, mellyel bízatsz, teljesen igazolja, a' mit én, a' ki téged ismerlek, a' hazának ígértem. De nem titkolhatom, hogy azok a' terégi ellenségeid 's mostani barátid, leveled' foglalatlja által irtóztatóan meg vagynak rendítve; az őket nagy reményekről repítette alá.

A' nekem küldött levélre, ámbár az igen gyenge jelenségeit hozá szívességednek erántam, légy bizonyos, hogy nekem az is igen kedves volt. Mert nekem semmi sem csinál nagyobb örömet, mint annak érzése, hogy másokkal jót tettem. Ha azok nekem nem viszonzottnak méltólag, könnyeden tűröm hogy az én felelem álljon a' több. Az eránt nincs kétségem, hogy ha határtalan

készségeim szívességedet kisdéd mértékben nyerheti is meg, a' köz jó' szeretete bennünket egymás felé fog vonszani, 's barátokká teszen.

És hogy előtted titok ne legyen mit keresék de nem találék leveledben, világosan kimondom, a' hogyan azt egyenességem 's az a' mi kölcsönös barátságunk kívánja. Én olly dolgokat tevék, mellyek méltók valának, hogy leveled nékem azokért, akár barátságunkra akár a' hazára nézve jelentse valamelly javaltodat, 's te azt elmellőzéd, mivel féltél, a' mint ugyan vélem, nehogy azzal egyet vagy mást megbántsz. De tudjad, hogy a' mit én a' hon' megtartásáért tevék, az egész föld' ke-reksége javálja és dicséri. Ha majd itt léssesz, 's meghallod a' mik történtek, annyi szemességet és okosságot, annyi lélek' nagyságát találod benne, hogy nem léssen ellenedre, ámbár nagyobb vagy mint Africánus volt, ha egy nem sokkal kisebb mint Laelius, veled mind a' haza' szeretete' mind a' barátság' dolgaiban egygyé csatoltatik.

XIII.

A' PROCONSUL QUINTUS METELLUS CÉLER, QUINTUS' FIJA,
MÁRCUS TULLIUS CICERÓHOZ.

Az innenső Galliából, 691.

Viszont indulatink és a' közöttünk helyre-állott nyugalom azt várathaták velem, hogy engem, a' távollévőt, csintalankodásiddal megkimélsz, 's Metellus öcsémet egy szava miatt fejéért 's jószágaiért rettegnie nem hagyandod. Ezt ha nem eléggé óalmazá szemérme 's az a' tekintet, mellyel önmagának tartozik: bizony házunk' méltósága, és a' mit én tészek a' tiétekért és a' honért, segélheté vala e' bajaiban. 'S íme ötet mindenfelől kö-

rülfogva látom, magamat teljesen elhagyva, 's azok által, kiktől ezt legkevesbbé várhatám. Engem bánat és rettegés borít-el, ki tartományt, ki sereget igazgatok, ki hadat viselek. Te sem azt nem téved a' mit tartozásaid kívánnak, sem a' mire eleinknek bölcsesége példát adott, 's nem fogod csudálhatni, ha tetteidet bánás követi. Hogy erántam 's az enyéim eránt olly ingó indulattal légy, nem vártam. Azonban engem sem a' házi fájdalom, sem senkinek bántásai a' köz jó' felétől el nem vonnak. Éljen szerencsésen.

XIV.

A' PROCONSUL QUINTUS METELLUS CELERHEZ.

Rómában, 691.

Vízszont indulatink és a' közöttünk helyre-állott nyugalom azt váraták veled, úgy írod, hogy tégedet csintalanságaim' tárgyává tenni nem foglak. Nem értem vádodat; gyanítom azonban, eggy valaki megírá neked, mi történt legyen a' Tanácsban, hol sokakat mondék lenni, kiknek fáj hogy én tartottam-meg a' hont, és hogy legközelebbi rokonid, kiknek kérése elől magadat elvonnod nem lehete, elhallgattaták veled a' mi dicséretet felőlem a' Tanácsban mondani készültél vala. 'S midőn ezt mondám, azt is vetém szavaimhoz, hogy kettőnk között úgy valának felosztva a' haza' védelmének gondjai, hogy a' várost a' belső incselkedések és gonosz tettek ellen én ótalmaznám, Italiát a' fegyveres ellenség és a' zendülés' kilobbanásai ellen te. 'S e' dicső, e' gyönyörű összeköttetés' lánczát a' te rokonaid megbontották, mert attól tartottanak, látván melly fényes dicséretekkal

költem ki mindég a' te magasztalásodra, hogy te tartozni érezhetnéd magadat erántam jó indulatod' visszozásával. Ezen előadásomban mindön emliteném mit vártam Beszédedből, és hogy nékem mennyire fájt, megcsalva látnom magamat, egyenességem némellyeket a' Tanácsban mulatni látszék, melyet osztán egygy lassú nevetés követe, nem tefeletted, hanem az én panaszom felett inkább, és azon, hogy jámborságom nem titkolá, melly igen szereték vala tóled dicsértetni. Már az, hogy én életemnek e' csillogó, sűgárzó szakában is, óhajtottam venni szívességednek valamelly bizonyítását, mutatja, én tégedet melly becsben tartalak.

De midön te vizsont indulatinkat emlited, nem értem te ilyennek barátok között mit nézsz. Én azt tartom szükségesnek, hogy a' két fél ugyan-azon szívességet végye is adja is. Ha azt állítanám hogy én a' te kedvedért mondtam-le a' nékem kilépett Consulnak tartozott provinciáról, mosolyoghatnád hiuságomat. Azt én önmagamért cselekedtem, 's napról napra több okot találok örvendeni azon a' mit tettem. Azt azonban állítanom szabad, hogy mingyárt akkor a' midön arról a' Nép előtt lemondottam, azon is igyekeztem légyen mint tessesem tiédde. Semmit nem szóllok arról a' mi sorsolgatásoknál történt, de akarnám, gyanítsd, hogy ott tisztársam az én hírem nélkül semmit nem csinála. A' többire, hogy a' sorsolat' napján a' Tanácsot melly hamar gyűjtém-össze, hogy érdemeid felől melly sokat és melly sokáig beszéllettem, emlékezhétel; magad úgy mondad, hogy téged magasztalásom tisztele, de tisztársaidat meg is bántotta. Ollyformán szóll a' Tanács-végezet is, melly ekkor nap hozatott, hogy indulataim erántad nem lehetnek kétségesek, valamíg az fenn maradand, Azután pedig hogy elmenél, kérlek juttassd eszedbe, mit tettem erántad a' Tanácsban, mit mondtam a' Nép

előtt, mit írtam mindég magadnak. És midőn magadnak mind ezeket elmondád, ítéld-meg, úgy bánál e utolsó ittlétedben, hogy nekem azt az én tetteim' méltó visszállása gyanánt kelljen tekintenem.

A' mit a' köztünk helyre-állott nyugalom felől irsz, ismét nem értem; mert mint lehet ott helyre-állás, a' hol meg hasonlítás nem vala?

A' mit irsz, hogy testvéredet Metellust nem illék egy szava miatt annyira zaklatnom, mindeneknek előtte engedd mondanom, hogy én szívednek e' szép érzését nagyon tisztелеm, festi testvéri indulatodat, hárségedet; ez után osztán azt, hogy ha neki magamat valamiben a' köz jó' tekintetéből vetém ellenébe, nekem bocsáss-meg; mert a' köz jót ugyan nálamnál senki inkább nem szeretheti. Ha pedig az ő mérges rám rohanásával a' magam megtartása miatt vívtam-meg, nézzd elégnek, hogy én téged az ő vádlásával 's bántásinak felpanaszolásával megkéméltelek.

A' mint megtudám, hogy ő Tribúnusi hivatalának minden hatalmát az én vesztémre akará fordítani, hitvesét Clódiát 's testvéreteket Múciát, kinek jó indulatját erántam Cnéjus Pompéjusznak barátságára nézve, gyakor esetekben tapasztaltam volt, megkérém, hogy őt bántásimtól tartóztatnák. Ő azonban, a' mit hallál, tudom bizonyosan: midőn az esztendő' utolsó napján hivatalomból kiléptem, engem, a' hont megtartott Consult, olly gyalázattal illete, mellyet tisztségében a' leggonoszabb polgár sem szenvedett, 's hogy a' viselt méltóságot a' Népek egy Beszéddel adjam-vissza, eltiltott. Ez az ő meggyalázása azonban nekem nagy dicsőségemé vált. Mert midőn csak azt engedé hogy megesküdjem, csengő szózáttal esküvém a' legigazabb, a' legdicsőbb esküvést, melly hasonló esetben valaha mondva volt, 's örömem vala látni, hogy a' sokaság, 's ez is

harsogva, eskemet igaznak esküdte. Mind a' mellett hogy ő ellenem ezen iszonyú bántást követte-el, én közös barátinkat még az nap' hozzá küldém, hogy kérnék, állana-el visszasz feltevéltől. Azoknak azt felelé, hogy nem áll hatalmában, minekutána kevésselebb a' Nép előtt úgy monda, hogy a' ki másokat ki nem hallgatva ítél halálra, maga sem kívánhatja kihallgattatását. A' tiszteletes ember! a' honszerető polgár! íme ő, a' melly büntetésre a' Tanács, minden jóknak javaltával, azokat kárhóztatá, a' kik a' Városet felpörzsölnei, a' Tisztviselőket és a' Tanácsot megölnei, a' legrettenetesebb hadat támasztani akarák, ugyan-arra azt kiáltá méltónak, ki a' Cúriát vérontástól, a' Városet elégetéstől, Italiát a' belháborútól megszabadította.

Ezek történeven fel kelle kelne ön megtartásomra, 'S Metellus testvérednek magamat ellene vetettem. Arra ő mnygárt a' következő nap', Januáriusnak elsőjén a' Tanácsban alkalmat ada, hol úgy szóllék vele a' hon' állapotja felől, hogy értheté ha meg rettenni nem tudó, 's magához bízó emberrel vagyon e dolga. Midőn kevés napok múlva azután Beszédet tarta a' Néphez, minden harmadik szava az én nevem vala, fenyegetésekre fakedozott ellenem, 's látni vala, hogy egyenesen arra törekszik, mint veszthessen-el, nem törvény és igazság szerint, hanem erőszak és elnyomás által. Ha én ennek az ő vakmerő megtámadásának magamat lelkemnek egész erejében nem vetém vala ellenébe, nem azt kelle e hinni mindennek, hogy bátorságom, mellyet hívatalom' viseletében mutaték, inkább vala történet' munkája mint lelkemé?

Öcsédnek ezen rossz indulatja felől ha semmit nem tudál, láthatd hogy ő a' legnagyobb dolgokat is titkolgatja előtted: ha pedig talán közlötte volna valamelly részét, úgy szerény voltomat és kémelésemet nem lehet

meg nem vallanod, ki ezek miatt téged vádjaimmal nem terhellek.

És midőn így érted hogy engem Metellus ellen nem egy kirepent szava, a' mint leveled nevezi, hanem eltökélt bánása 's egészen ellenséges indulatai gyúlasztottak-fel, reményilem, jámborságomat meg fogod ismer-ni, ha különben a' legkeservesebb ingerlések' eltűrését o' szelíd névvel, és nem erőtlenségnek és tompaságnak kell neveznünk. Soha sem esett szó az öcséd felől a' Tanácsban, hogy az én szavam neki ellene volt volna, sőt én vesztég maradék ülésemben mindég, 's azokhoz csapám magamat, kik legszelídebben ítéltének. Ehhez még azt adom, hogy valamikor őtet a' Tanácsnak valamelly kedvező végezése boldogította, ámbár én arra bízvást hallgathattam volna, nem csak kedvetlenséggel nem vettem, hanem hogy az meglegyen, mivel nekem ellenségem ugyan, de neked testvéred, még toldítottam is.

En tehát nem megtámadám öcsédet, hanem az ő megtámadásának csak ellene költem, 's erántad is nem változó indulattal valék, a' mint írod, hanem olly állhatatossal inkább, hogy szívességemben erántad megmaradék, ámbár magamat általad elhagyva láttam. 'S még mostan is, midőn leveled szinte fenyeget, bizonyossá tészlek, hogy fájdalomnak nem csak megbocsátok, hanem azt igen nagyon dicsérem is; tulajdon érzésem sugja, testvéri szeretet mit tehet. De viszont kérlek, légy te is igaz bírúja az én panaszimnak, és ha a' tied által keservesen, ha kegyetlenül, ha ok nélkül bántatám, érezzed, hogy nekem nem csak engednem nem kelle, sőt illy dolgok között azt is kívánhatám vala, hogy segéded 's hadaidnak segédje által támogattassam. Ohajtottam mindég hogy barátom légy, 's azon voltam mindég, hogy barátodnak higyj. Megmaradok ezen akaratomban, 's mind addig maradok-meg, még te akard;

's hamarább szűnök meg gyűlölni miattad az öcsédet, mint azt engedni hogy az ő gyűlölése erántad legkisebben meghűthessen.

XV.

AZ IMPERÁTOR CÁJUS ANTÓNIOUSHOZ,

Rómában, 691.

Ámbár feltettem volt magamban, hogy hozzád egyéb leveleket mint ajánlókat írni nem fogok; nem, mintha okaim volnának úgy hinni, hogy előtted nagy tekintetek van, hanem hogy a' kik tőlem illyeket kívánnak, egyességünk' fogyatkozását meg ne sejtthessék: de még is most, midőn Titus Pomponius Atticus, ki az én szívességemet teerántad igen jól ismeri, téged megnyerni óhajt, nekem pedig szeretett barátom, a' te tartományodba indul, nem akarám levél nélkül útnak ereszteni, kiált hogy azt tőlem ő maga nagyon kívánta.

Ha én a' te szívességednek legnagyobb bizonyosságait várnám is, azon senki nem álmélkodhatnék; mert én soha semmit el nem mulasztottam, a' miyel javadat, becsületedet, méltóságodat nevelnem lehet. Mind azért hogy semmi köszönetedet nem vevém, arra nekem te vagy a' legjobb tanúm; hogy azzal ellenkezőleg is bántál, sokaktól halottam; mert hogy *hitelesen esett értéssemre*, mondani nem merem, nehogy egy szóllással éljek, mellyet te szoktál, a' mint mondják, ellenem szüroosan említgetni. De a' mik felől tudósíttam, halld Pomponiustól inkább, ki azt szint úgy kedvetlenséggel vevé, mint az én leveleimből. Én teerántad melly különös hajlandósággal voltam légyen, a' Római Tanács

és Nép bizonyságom. Te azért mennyi halálával valál erántam, azt te vessd-fel magadban; mennyivel tartozhatsz nékem, mondják-meg mások. A' mit éretted eddig tevék, arra engem szívem vitt, 's továbbad lelkem' állandósága; a' mit ezután tehetnék, az nekem küszködéseembe kerülne magammal, több áldozatba, kedvetlenségbe. Ha remélhetem hogy azokat nem pazarlom-el hiába, megteszem a' mi tőlem kitelik; de ha hidegen látandom vétetni, nem leszen okod azt hinned, hogy eszem eltávozott.

Itt mire czélozzak, megértheted Pomponiustól, kit neked úgy ajánlok, hogy ámbár nem kétlem, te az ő javára mindent el fogsz követni önmagáért is mind azt a' mi hatalmadban áll, mindazáltal kérlek, hogy ha szívedben szeretetednek erántam vagyon még valamelly maradványa, mind azt e' barátom' dolgában bizonyítsd-meg, Ennél nekem semmi kedvesebbet nem tethatsz. Éljen szerencsésen,

---

XVI,

A T T I C U S H O Z,

Rómában, 691. Január' elsőjén.

Az a' mi Teucrisünk lomha munkát ad; Cornélius legalább feleségemnél többé meg nem jelene. Ellátam Confidiushoz, Axiushoz, Seliciushoz kell folyamodnunk; mert Caeciliustól legközelebb rokonai sem csikarhatnak-kí pénzt másként, mint tizenkettőt száztól.

De hogy a' Teucrisra visszatérjek, szemtelenebb, ravaszabb, húzósabb portékát nem láttál. „Megyen emberem“ — „meghagytam Títusnak“, merő kopasz kifo-

gások! merő vonakodás! Azonban talán inkább fog rajtunk a' történet segíteni mint magunk; mert a' kik Pompéjustól megérkezének, úgy beszéllek, ez világosan fogja kívánni, hogy Antónius' helyébe más valaki küldésék, 's ugyan ezt fogja eggyzersmind a' Praetor is sürgetni a' Nép előtt. A' dolog olyan, hogy ha koczkára nem akarom vetni tekintetemet mind a' jóknál a' Tanácsban, mind a' Nép előtt, én az embert védelmem alá nem vehetem; 's a' legfőbb ok az, hogy nem is akarom: valami adta-elő magát, mit neked bővebben kell elbeszéllenem, hogy érthessed mi van a' dologban. Eggy szabadosom van, rossz ember; Hilarust értem, ki eggykor számvevőm vala; neked cliensedet. Valérius az Antónius' tolmácsa izeni, 's úgy értette, a' mint írja, Clúlius is, hogy ez az ember Antónius körül van, 's midőn ez pénzt zsarol a' tartományban, azt szokta mondani, hogy annak fele enyém, 's ő az én felem' őrzésére küldetett általam oda. Nem kevéssé haragíta-fel a' hír, és még sem tudom elhinni; azonban bizonyosan suttogának illyformát. Járj végére minél nagyobb gonddal, 's a' gazembert, akár-mint tehet'd, onnan kergessd-el. Valérius a' hirt Cnéjus Planciustól vevé. Azért írok felőle bővebben, hogy inkább tudhassd-meg, mi való a' dologban.

Hogy Pompéjus nekem valóban jóakaróm, nem szenved kérdést. Elválása Múciától közönségesen javaltatik.

Úgy hiszem, hallád eddig, hogy Publius Clódiust asszonyi ruhában kapták-meg a' Gájus Caesar' házánál midőn abban, a' Római Nép boldogságáért, a' Jó-Istenné' titkai innepeltetésnek. Eggy fiatal szolgáléány vitte-ki a' bajból. Gaz és borzasztó tett; tudom te is bosszankodva vetted.

Egyebem nincs a' mit írnom kellene, 's hogy igazat mondjak, elmém arra nem is eléggé csendes, mert a' na-

pokban Sositheos Olvasómat elvesztém, egy szeretetre méltó fiatal-embert, kinek halála engem inkább hata- meg, mint talán egy szolgáménak illene.

Írj gyakrabban, kérlek; ha nem lesz mit, írd a' mi eszedbe jut. Januáriusnak Kalendáján, Marcus Messála és Marcus Píso Consulok alatt.

XVII.

4' PROQUAESTOR PUBLIUS SESTIUSHOZ.

692.

Midőn számtartód Décius megjelené nálam, 's kért, lennék rajta, hogy te követőt ne kapj, ambár tudtam hogy ő jó ember és néked igazán híved, de emlékezvén hogy elébb nekem miket írogatál, alig tudtam elhinni, hogy akaratod így elváltozhatott. De minekutána Cornéliád is szólla Terentiával, Cornélius is velem, gondom volt hogy el ne maradjak, valamikor a' Tanács össze- gyüle, 's kényszerítém a' Nép' Tribunusát Quintus Fúfi- ust és a' többieket, kikhez ugyan-így írák vala, hogy inkább nekem higgyenek mint leveleidnek. Az egész do- log Januáriusra halasztatott-el, de nehézségek nélkül ére véget.

Te nekem sok szerencsét kívánál azon házhoz, mel- lyet Crassustól vevék. Ez a' te örvendésed olly hatást teve rám, hogy a' házat nem sok idő múlva negyedfél millio sesterciumokon (350,000 forint) valóban megve- vém. Tudjad tehát, olly nagy adósságba verém magamat, hogy kedvem volna pártot ütni a' haza ellen, csak fo- gadnának magokhoz. De nagy bajom az, hogy az illy forma becsületes emberek nem akarnak feltenni velem;

némellysike, mivel a' zendítések' ismeretes büntetőjét gyűlölik: némellyike, mert szavamnak nem hisznek, 's úgy gondolják, hogy nekik csak kelepczéket hányok; és talán azért is, mert nem hiszik hogy pénz nélkül lehetesen, ki a' Róma' sok uzsorásait házok' felverésétől, ki-prédálásától megmentette. És valóban száztól hatért itt elég pénzt kaphatni, 's én az által a' mit tevék, legalább azt nyerém, hogy jó embernek tartatom.

Házadat, építményidet megtekintettem, 's nagyon kedvem szerint valónak találtam.

Antóniust, ámbár magát erántam nem a' szerint viselé a' mint érdemlém, a' Tanácsban egész hűséggel és teljes erőm szerint védelmeztem, 's ott neki beszédem, tekintetem, sok barátokat szerze.

Kérek, küld gyakrabban leveleidet. Éljen szerencsésen.

XVIII.

A T T I C U S H O Z.

Rómában, 692. Január' 25d.

Már három levelet vevék tőled; egyiket Marcus Cornélius által, a' mit, gondolom, Tres-tabernaeben adál neki; a' másikat vendéglőd Canusínus által, és harmadikát, melyet hajódon írtál, a' mint mondod, már mi-nekútána vasmacskáidat felvonták. Gyönyörűek mind; akár-melly Rhétor irigyelhetné, 's beszéded tiszta; ellepték széplelked' érzéseinek savai, barátságod' kedves bizony-ságai. Engem ugyan a' gyakrabbi levelezésre semmivel nem ingerelhetél vala inkább, 's hogy későcskén felelek, egyedül az az oka, hogy biztos vívót nem lelek. Mert nem könnyű dolog valakit találni, ki a' nagyocskább le-

velet felvállalá, hogy magát az elvitel' fáradságáért annak megolvasása által ne fizettesse-meg. Ide járúl, hogy nem igen tudom, ki mikor indul Epírusba. Osztán én úgy hiszem, te a' te Amaltheádban sokáig mulatni nem fogsz, hanem áltésvén az áldozaton, sietsz ostrom alá venni Sicyont. Magát azt sem tudom, mikor indulsz Antoniushoz, 's Epírusban meddig fogsz mulatni. Szabadban írt leveleimet tehát azokra, kik Achajába vagy Epírusba indulnak, bízni nem igen merem.

Pedig elmeneteled olta itten sok holmi történt, a' mi érdemli a' megírást, de a' mit nem tanácsos veszedelemre kitenni, hogy a' levél vagy elveszhessen, vagy elfogják, felbontsák.

Hadd mondjam-el tehát mingyárt, hogy első ülésünkben ez idén nem én szállítatám-fel légelsőben a' voksolásra; előmbe téteték az Allobroxok' híres elcsendesítője. A' Tanácsban zsibongás hallatá magát; én vele sokat nem gondolék. Így fel vagyok szabadítva azon kedvetlenség alól, hogy a' felfordúlt embert (a' Consul Písót), 's méltóságomat a' hon' dolgai körül néki ellenére is inkább fogom védhetni. Osztán a' második voks csaknem olly tiszteletes mint az első, 's abban az a' jó van felül, hogy a' Consulnak érette nincsen mit köszönnünk. A' harmadik voksoló Catulus, a' negyedik, ha azt is vágyysz tudni, Hortensius.

Maga a' Consul eggy' kisfejd ember, csúfolkodó mindég, 's azon poshadtak' neméből, kiken nevetünk, ha semmi elmést nem mondtak is, 's inkább támasztanak kacaját arcok által mint karcok által; neki a' köz jóra semmi gondja, a' Jobbakkal nem tart; kitől jót nem várhatsz, mert nem akarja: rosszat nem várhatsz, mert nem meri. Társa velem mindég tekintettel bánik, kedvez a' jóknak 's ótalmazza; köztte és ama' másik közt már most is látni az egyenetlenségek' némelly előjeleit.

Itt valami esett, a' minek, úgy látom, nagy farka csavarodik. Fogtad hallani, hogy a' Bóna Dea' szentségén, melly a' Caesar' házánál tartaték, valami férjfi-ember csúszá-be, asszonnyá öltözve, hogy a' Vesta' Szűzei az inneplést akkor félbe szakaszták, 's más napra tevék-által. A' történetet a' Tanácsban Quintus Cornificius hozá-fel (azért mondom ezt, hogy egyikünket vagy másikunkat ne gondold), 's a' Tanács' végezése azt Pontifexeink' ítéletek alá eresztette, kik azt gonoszságnak ismerték. Erre a' Tanács meghagyá a' Consuloknak, a' dolgot vinnék a' Nép' elibe, Caesar pedig való-levelet küldé feleségének. A' Consul Píso most, Publius Clódiusnak barátsága által indítva, azon van, hogy a' dolog' vizsgálata, mellyet maga hozá szóba, 's a' Tanács parancsolt, 's a' Vallás' megsértése miatt parancsolt, a' Nép által vettessék-meg. Messála egész tűzzel nyomja még mindég. A' mi híres jó embereinket Clódius' kéréseivel nyeri-meg, a' markos napszámosokat pénzén vásárolja. Én magam, ki a' dolgot eleinte Lycurgusi keménységgel fogtam volt, napról napra inkább érzem gyengülni magamat: egyedül Cató úzi tántoríthatatlanúl. Mit mondjak? Tartok tőle, hogy ez a' jóktól elhagyott, rosszak-tól mentett csín nagy veszélyt fog vonni a' honra.

Az a' te barátod pedig, érted kire célzok (Pompéjus), ki, a' mint írád, midőn látá hogy engem nem lesz tanácsos gyalázní, dicsérni kezde, tapadozik színre belém, engem szeret, ölelget; nyilván magasztal: titkon gyűlöl, de mesterségét keresztül nézni nem nehéz. Benne általában semmi igaz, semmi egyenes, semmi nyájas; ha úgy tekintjük mint a' hon' emberét, cselekedetiben semmi vonása a' hűségnek, nyíltságnak, erőnek, tiszta léleknek. De máskor világosabban, bővebben; mert részint nem ismerem még eléggé a' dolgokat, részint

illy föld' gombájára, mint a' ki neked ezt viszi, illy sullyú levelet bízni nem merek.

Praetoraink *) a' tartományok felett még nem sorso-lának. A' dolog úgy van, a' hogyan hagytad.

Misénum és Puteoli felől Beszédembe szövöm a' mit kívánsz **).

Hogy hibásan írtam vala Decemb. 3dikát, magam is megsejtém.

Beszédemnek helyeivel, mellyeket dicsérsz, magam is nagyon meg valék elégedve; csak hogy nem bátorko-dám elébb kimondani. Most, minekutána javalásoddal dicsekedhetnek, még eggy-szor attikaibbaknak látszanak.

A' Metellus ellen mondotthoz adtam még valamit. Megküldöm, minthogy hozzám vonzásod olly nagy Philorhétorrá teve.

'S mi újságot írhatnak? Mit? De igen! van valamim: hogy új Consúlunk Messála az Autrónius' palotáját három millio és hatszáz ezer sesterciumokon (370,00.) for.) megvette. Kérdeni fogod, ahhoz nekem mi közöm? Nem egyéb mint az, hogy így kiki jó vásárlásnak mondja az én vételemet. Az emberek kezdik érteni, hogy e-félékben szabad barátink' pénzével segédjére kelni méltoságunknak.

Dolgom azzal a' híres Teucrissal még sem akar vé-get érni, de fenn marad a' remény, hogy valaha eléri. Te nyomd, úzzd. Kevés idő múlva szabadabb levelemet veszed. Januárius' 25d. Marcus Messála és Marcus Piso Consulok alatt.

---

*) A' tavalyiak, 's ezek közt Cicerónak Quintus öccse is.

**) Nem tudatik, mellyikbe? és miért?

XIX.

A T T I C U S H O Z.

Rómában; 692. Február' 13d.

Tartok tőle, megitélsz ha mondom, mennyi dolog van fejemem. És még is annyira el vagyok foglalva, hogy e' nem nagy levélre is alig vala időm, 's azt is legnyomósabb dolgaimtól kellett ellopnom.

Millyen vala a' Pompéjus' első Beszéde, melyet megérkezése után a' Tanácsban tartott, már megíráma: a' szegényeket nem vigasztalta, a' rosszakat nem rettentette, a' gazdagokat nem mulatta, a' jókat még nem hatotta. Fagy volt:

A' Consul Píso' indításából ötet az a' haszontalan Nép-Tribúnusa Fúfius a' Flaminiusi Circusba vezeték-i, hol épen nagy vásár volt. Ott szállítá-fel, mondanák-i nyilván, akarja e hogy a' Clódius' ügyében Praetor válasszon bírákat? Mert a' Tanács ezt rendelte vala, a' Vallás' megfertéztetése eránt. Erre Pompéjus; a' hogy igazi Aristocratahoz illett; 's czifra és sok beszédben, azt felelé; hogy neki a' Tanács' tekintete mindenben fő dolognak tetszett, és azt mindég fő dolognak tekintete. És midőn később a' Consul Messála kérdést tevénála a' Tanácsban, hogy a' Clódius' dolgának a' Nép elébe vitele eránt mit ítél, általjában javallá, magasztalá; a' mit ez a' Rend végez. A' mint ismét ülést fogott, azt sugá nekem, hogy ő magát, a' mint gondolja, e' tárgy eránt is eléggé világosan kimagyarázá.

Crassus, látván hogy a' Pompéjus' szavai javallást találának; mert a' kik azt hallák, úgy hitték, hogy ő az én Consulátusomeránt meglegedését nyilatkoztatta-kí, felállá, 's nagy magasztalásokkal szólott az felől. Addig ment hogy nem tartózkodék kimondani, hogy ő nekem

köszöni hogy Senátor még, hogy még polgár, hogy még szabad ember, hogy még él; hogy valamikor feleségét, házat, hazáját látja, az én jótétemet látja. Nagy melegséggel terjeszkedik ki Beszédimnek (azoknak te vagy Aristarchusok) azon helyeik felett, mellyeket én olly sok eleven színekkel szoktam festegetni, 's szavait tűzzel, lánggal 's ismeretes hangbúborékival cifrázta ki, hogy őket hallgatni nagy mulatság vala. Én Pompéjus mellett ültem. Láttam hogy az ember elsüllyede, 's azt kérdezgeté magától, ha itt Crassus azért monda e felőlem annyi kedvezőt, mivel azt ő múlászította el; vagy azért talán, mivel az én tetteim valóban olly igen nagyok, hogy azokat a Tanács is gyönyörködve hallja magasztaltatni, 's az magasztalhatja, a' ki nekem ezzel annál inkább nem tartozék, mivel én Pompéjust minden leveleimben az ő homályosításaival ragyogtatám.

E' nap engem különösen leköteleze Crassus eránt; és még is olly meglegedettnék mutattam magam' azzal, a' mit az a' másik (Pompéjus) felőlem elfedve monda kedvezőleg, mintha azt világosan és nyilván mondotta volna. 'S midőn a' sor a' szöllásban engemet ért, nagy Istenek! mint fitogtatám magamat új hallgatóm Pompéjus előtt. Soha sem folyt ajakomról illy áradásban a' beszéd. Mit mondjak? Hangosan ment; mert azt mutogattam, melly bölcseséget és erőt mutata a' Tanács, annak végzéseit melly hűséggel segíté a' Lovag Rend, melly javalását bizonyítá az egész Itália, az összeküvésnek egész maradványa mint veszett belé, 's melly bővség leve következése, melly nyugalom. Ismered mennydörgéseimet, mikor e' tárgy kap-elő; azok olly nagyok valának, hogy rólok annál kevésbbé lesz szükség szöllanom, mivel, a' mint ugyan hiszem, hozzátok is elhatottak.

Magok a' dolgok nálunk így állanak: a' Tanács igazi Arcopagus: több erőt, tántoríthatatlanságot, böl-

csebb sanyarúságot nem képzelhetsz. Mert feljövén a' nap, mellyben a' Clódius' dolgának a' Nép' elibe kelle vitetni, a' sok pelyhes-állú fiucskák, a' Catilínai hadnak minden maradványa, összefuta, vezetve Cúrionak attól a' kisasszonykájától, 's kérte a' Népet, ne engedné a' vizsgálatot. Píso, a' Consul, ki ezt maga tanácslotta volt, most annak eltiltását tanácslotta. A' Clódius' bérbe-fogadott csürhéje tele tömte a' hídkat. A' Népnek kiosztatának a' czédulák, de úgy, hogy egyyiken sem álla az. **A' MINT KÉRDED.** De imhol Cáo feláll a' rostrumba, megtámadja Píso Consult, ha különben megtámadásnak neveztetetik az a' Beszéd, melly tele vala erővel, méltósággal, 's egyedül a' hon' javát erányozá. A' mi Hortensiusunk támogaták 's ezenfelül sok egyéb jók. Különösen kitündöklött a' Favónius' hűsége is.

Ennyi Nagyjainknak egyyező akaratja azt cselekvé hogy a' Comitium szélytt ereszteték. A' Tanács egygye gyűjtetett, 's a' Senátorok nagy számban megjelenének. Voksolásra jövén a' dolog, Píso egész erejével kele-ki a' többséggel, melly azt kíváná hogy a' Consulok a' Népet intsek a' vizsgálat' elfogadására; 's Clódius egyyik Senátor után a' másiknak lábaihoz borúla! Curio (az atya) ki a' Tanács' végzése ellen perle, alig marada tizenötöd magával, holott a' más felen többen valának négyszáznál; 's a' Végezés megállapítatott. A' Tribúnus. Fúfius felkölt, és elment. Clódius nyavalygó Beszédet tartta a' Néphez, 's heves panaszokra fakadozott Lucillus, Hortensius, Cájus Píso és a' Consul Messála ellen. Nekem csak azt veté szememre, hogy nekem hitelesen esett értésemre. A' Tanács végezést hozza, hogy még a' vizsgálaton által nem esnek, sem a' Praetori tartományok, sem az elindítandó Követségek, sem semmi egyéb tárgy felől szó ne légyen.

Ebből áll a' mit neked a' hon' állapítja felől most írhatok. De halld azt is, a' mit nem reménylék. Mes-sála lelkes, állhatatos, munkás Consul, engem szeret, engem örömet magasztal, 's engem tevé előképévé, kit kövessen. Az a' másik a' leggonoszabb ember volna, ha szerencsére egyéb vétkei mellett az is nem volna meg benne, hogy álmos, tunya, mindenre alkalmatlan. Indulatja olly gonosz, hogy miolta Pompéjus a' Tanácsot a' Nép előtt tartott Beszédében magasztalá, elkezdette gyűlölni. Ellenben azt sem képzelheted, mint idegenített-el magától minden jót. Clódius mellett nem azért fog mint-ha szeretetné őtet, hanem azért, mert neki az minden öröme, ha zavarhat, ha ronthat, ha kárt tehet. Szerencsénkre tisztviselőink között hozzá senki sem hasonlít. Tribúnusaink, az egy Fúfiuson kívül, mind jó emberek. Cornútus nagyon szeretne második Cátónak tartatni. — 'S most már magányos dolgainra.

Teucrisünk megtevé a' mit ígére. Te láss ahhoz a' mire kértelek.

Quintus öcsém az Argilétumi épület' hátra maradt harmadát hétszáz huszonöt ezer sesterciumokon megvévé (60,000 for.), 's vevőt keres Tusculumi jószágá-ra, hogy a' Pucílius' házat megvásárolhassa.

Luccéjussal meg kellene békélned; látom, hogy maga is nagyon viszket barátságod után. Én igyekezni fogok a' dolgot elsütöni. Engedd tudnom mint vagy, hol vagy, 's dolgaid miként mennek. Február. 13d.

XX.

A T T I C U S H O Z.

Rómában, 692. Mártz. 15d. ¹

Hogy Quintus kedves öcsémnek tartományúl Ásia jutott, már fogtad hallani; mert nincs kétségem, ezt hozzád hamarabb vitte-el a' köz hír, mint egyikünknek vagy másikunknak levele. Most, mivel tudod, melly hevésen vágytam mindég dicsértetni, és hogy én minden mások felett Görögök' barátja vagyok 's annak tartatom is; mivel tudod, hogy én a' hon miatt mennyinek haragját, gyűlölségét vontam magamra: szedd-össze minden erődet, 's tedd, valamit tehetsz, hogy magamat ott (Asiában) mindenektől szeretve, dicsértetve láthassam. De erről majd bővebben azon levelemben, mellyet az öcsém viszen-meg neked. Tudósíts, mennyire haladál-el az én dolgaiban, mennyire a' magadéban is; mert a' miolta Brundisiumból elmenél, én leveledet nem vettem. Nagyon óhajtom tudni mint vagy. — Martzius' 15d

XXI.

A T T I C U S H O Z.

Rómában, 692. Júliusban.

Tudni akarod tőlem, miként esheték, hogy a' Clódius' dolga olly kimenetelt lele, mellyet senki nem várt, és hogy én e' tárgyban mint harczolék kevésbb tüzzel mint szoktam; 's e' kérdésidre úgy felelek, hogy, a' Homérus' példájaként, a' második kérdést előbb veszem-elő mint az első. Halljad tehát: Én, míg a' Tanács' tekin-

tetének kelle őriztetni, olly nyersen, olly tűzzel csatázék, hogy visítgató javalásokkal térének részemre mindenek. Bizony ha te engem valaha bátor küzdőnek nézel a' haza' javaért, e' harczom alatt csudálottál volna. Mert midőn az (Clódius) magán nem tudá másként segíteni mint úgy, hogy valahol egy csoport hallgatókra talált, Beszédet tartá, 's ellenem dühíté az alnépet, melly ütközeteket tarték! mint szórtam, mint döntögetém-össze ellenségeimet! miként törék Písóra, Cúrióra, 's arra az ő egész hadára! mint estem öregink' gyengeségének, ifjaink' pajzánságának! Úgy áldjanak-meg Isteneink, sok ízben óhajtám, hogy te, ki javallod érzésimet, láthassd e' hős tetteimet.

De midőn Hortensius azon szerencsétlen gondolatra tévede, hogy e' tárgyban Fúfius által akara törvényt hozatni — ő csak annyiban különbözék a' Tanács' Végezésétől, 's épen ettől függge minden, hogy a' bírákat ne a' Praetor, hanem sorsolat válassza-meg; 's midőn ő egész erővel harczola az mellett hogy ez légyen, mert magával és másokkal elhiteté, hogy Clódius ki nem síkolhat, bár kik légyenek bírái: összevonám viatorláimat, mert előre látám, melly nyomorú bírák jönnek majd elő; 's tanúnak szállítván-fel, egy szóval sem mondék többet, mint a' mi mindenek előtt tudva vala, és a' mit nem leheté nem vallanom. Ha tehát már, hogy az első kérdésre térjek, tudni óhajtod, mint szabadított-fel? nem felelhetek egyebet mint ezt: azt bírájának lelketlensége, gazsága cselekedte. Ez pedig a' Hortensius' gondolatlanságából eredett, ki, attól tartván, hogy a' Nép' Tribúnusa Fufius a' Tanács' Végezését elakasztja a' maga Vétója által, nem látá, hogy Clódiust jobb lesz egy gyalázatos tett' mocská alatt hagyni, mint gyenge bírák alá eresztetni. De Hortensius, elkapva gyűlölsége által, sieté elítéltetni a' vádat, mert erős hittel hitte,

hogy illy galád bűnöst, a' mint monda, az ólom kard is megölheti.

De te bővebben akarnád tudni, mi húzhata maga után illy váratlan kimenetelt: a' mit, midőn a' dolog megtörtént, mindenek Hortensiusra tolnak, de én elejétől fogva megjövendöltem. A' bíró választás lármásan méne véghez, mert a' Vádló, mint egy tiszteletes Censorhoz illett, aztaz undok söpredéket megvetette, a' Vádlott pedig, mint egy szelíd mézszárló, a' jókat igyekezék félre tolni. A' mint a' bírák helyt fogának, egyszerre elcsüggedének a' jó fél' barátjai. Soha ember ocsmányabb csoportot egy koczkázó-asztal körül nem látott: piszkos-nevű Senátorok, elszegényedet Lovagok, Hadi-számtartók, nem pénzörzők, hanem pénzorozók. Számokban mindazáltal voltanak némelly jók is, kiket az elkergetni nem mere, kik búsan, lesütött fővel ültek a' magokhoz nem hasonlók között, 's attól látszának tartani, hogy társaiknak bélpoklossága rájuk ragad. Midőn a' legelső kérdések vétetének ítélet alá, alig hihetni, melly igazságosak, melly kemények voltak voksaik, egy sem vála külön a' többtől, a' Vádlott bukék mindeniknél, a' Vádlónak több adaték mint kívánt. Hortensius kevély örömben tekintte széllyel, hogy ő látta-el igazán; nem volt csak egy is, a' ki azt olly bűnösnek nem nézé, mintha már ezer kárhooztatás mondatott volna ki reá. Midőn pedig én szóllítattam-fel a' vallásra, akkor kellett volna hallanod, melly zajjal rohanának nékem a' Clódjus' fogadottjai, akkor látnod, mint kelének-fel egész soronként a' bírák, mint vevének körül, 's nyakaikat mint nyujták-ki Clódjus felé, mint egy ótalmára az enyémnek! 'S ez ugyan nekem dicsőbbnek látszott, mint az vala, midőn azok a' te mastani polgártársaid (az Athéniek) nem engedék Xenocratesnek hogy vallását eskével erősítse, vagy mi

dőn a' Metellus Numidicus' bírái számadásait, a' mint azok kézről kézre menének, meg sem akarák tekinteni; valóban a' mi itten történt még nagyobb, és sokkal nagyobb vala, mint ezek. 'S a' bírának e' nagy összeegyeztetésére, kik bennem a' háza' megszabadítóját, fenntartóját, védék, az a' Clódius' taréja lelapúla, 's pártfogóji véle együtt egészen oda lettenek. Az én köszöntésemre pedig más nap' nem gyülekezék-fel kevesebb sokaság, mint az vala melly akkor nap' kísére házamhoz midőn hivatalomból kiléptem.

A' nemes Areopagíták felkiáltának, hogy nem gyűlnek-össze többé, hanemha örök állítatnak az ő védelmekre. Voksok szedetnek a' dolog eránt, és csak egy találtaték, a' ki ezt nem kíváná. Az most Tanács elébe vitetett, 's az végzést hoz, a' mint bölcseségéhez 's méltóságához illet: dicsérte a' bírakat, 's kimént a' rendelés a' tisztviselőkhöz; senki sem hitte többé, hogy az ember szóllani merjen. De —

Szólljatok, o Músák, a' tűz mint gyúlt-meg előszer!

Iliász XVI. 112.

Ismered Calvust, azt a' Nannejánusit, nekem nagy magasztalómat, kinek engem dicsérő Beszéde felől néked minap írtam; ez két napocska alatt, egy szolgál segédjével, még pedig azok' számából, kiket a' maga kardalójának páhójában hízlal, a' dolgot végre hajtotta: hív mindent, alkuszik, ígér, pengve fizet. Némelly bírák magokat — nagy Istenek! hova jutánk! — egy vagy más asszony' éjszakája, némelly nemes házak' ifjainak hozzájuk vitele által hagyják megvásároltatni. És még is, ámbár a' jók magokat a' voksolás alatt nagyobb részben egészen vissza vonák, 's a' Fórum tömve vala szolgálkkal, huszonötnek elég bátorsága volt, mind a' mellett hogy tudák mint játszanak fejeikkel, inkább veszni mint mindent veszni hagyni. Csak harminczeggyen talál-

koztak, kiknél az éhenlétel elfojtá a' becsület' sugallatát. Catulus előtalálván ezeknek egyikét: 'S minek kívánatok ti, úgy mond, tőlünk öröket? attól tartátok e, hogy pénzeteket elszedi valaki? Elmondám, 's olly röviden a' mint lehete, mint ment véghez ez a' bírálás, 's Clódius mint eresztetek szabadon.

Kérdeed továbbá, mint áll most a' hon, és mint én. Tudjad tehát, hogy a' honnak az az állapotja, a' mit mi ketten, te az én gondjaim, vigyázásom által, de én az istenek' gondviselése által, örökre megerősítve gondolánk, melly a' minden jók' egyyessége 's az én Consulátusom' példája által megállapítottnak tetszhetett, ezen egygy ítélet által, ha ránk valamelly Isten kegyelmesen nem pillant, örökre össze van omolva; ha külömben ítéletnek mondathatik, midőn a' Római Nép' legistentelebb, leggazabb harmincz embere, egygy nyomorult zsold' kedvéért, minden szentet és igazt összetapos, 's egy Talna, egy Plantus, egy Spongia 's egyéb efféle söprédék, azt vallják, hogy az a' tett, mellyet ég föld megtehtnek tud, nincs megtéve.

Azonban valamelly vigasztalásúl el kell neked mondanom, hogy a' gonoszság, honunknak ezen irtóztató sebe mellett is, nem örvend diadalmán azonként, a' hogy a' gonoszok reménylék. Mert ezek valóban úgy képzelék, hogy össze rogyanván vallás, erkölcsök, az ítélet' szentsége, a' Tanács' méltósága, fejet emel a' győzelmes kajánság, 's nyilván fog bosszút állhatni minden jokon azon szenvedésért, mellyet minden istentelennek homlokára az én Consulátusom süttött. De épen az a' Consul (mert úgy hiszem, hogy dicsekedésem itt nem szemtelen gőg, midőn veled szóllok szabadon, 's olly levelemben, mellyet kivüled az én akaratommal más olvasni nem fog) de én, mondom, megvigasztalám a' jókat, egygyikét másika után, fájdalmában felvidítottam,

felbízattam; zaklatván, úzóbe vévén azokat a' pénzen-vett bírákat, ennek a' gyalázatos diadalom' minden barátjainak szájokat bezártam; a' Consult semmi igyekezetében nem hagytam boldogúlni, a' neki megígért Syriát kezéről leütöttem, a' Tanácsot egykori bölcs keménységéhez vissza vezettem, megfogyatkozott bátorságát felelevenítettem, Clódiust a' Tanács előtt, egy hosszú tüzes Beszédben is, egy szabad megtámadásomban is, úgy összerontottam, hogy többé meg sem tudamocczanni. 'S ebből valamit láttatnom kell veled, mert a' többi elveszti minden erejét 's kedvességét, midőn nem magában az összekapásban halljuk,

A' mint Májusnak 15d. felszóllítatám hallatni véleményemet, elejéntén általjánál fogva szóllék a' hon' állapotja felől, 's úgy szóllék mint egy meglelkesült; hogy a' Senátorok ezen egy csapás által ne engedjék magokat elcsüggedni; a' sebet én ollyaténnek nézem, melyet eltitkolni ugyan nem kell, de nem kell rettegéssel is tekinteni, mert amaz bölcsességünk ellen szóllana, ez gondatlansággal vádolna. Kétszer eresztetett szabadon Lentulus, kétszer Catilína, Clódius a' harmadik kit bírja a' haza' feldúlására küldöttek-ki. De te, Clódius, mondám, nagyon csalatkozol, ha azt hiszed hogy köszönettel tartozol bíráidnak, ők téged egyedül azért nem tiltának-ki a' városból, mert néked a' város tömlöczöd; nem azt akarák, hogy a' honnak egy polgárt tartsanak-meg, hanem hogy a' számkivetés' szerenoséjével ne élhess. Éledjetek-fel tehát, egyebet-írt Atyák, 's tegyétek a' mire méltóságtok int! Még mindég fenn áll a' jóknak a' közre nézve az a' régi egyyességek; új okok akadott bánkódni a' hon' állapotján, de az ő lelkek' ereje semmi fogyatkozást nem szenved. Nem szenvedtünk új kárt, de eljutánk annak ismeretére, a' mi megvolt. Egy veszett

ember' megítélésében kivilágosodék kik a' hozzája hasonlók.

De mit kezdek? csaknem az egész Beszédet akarám neked elmondani. Tehát arra az összekapásomra Clódiussal. Az a' gyönyörű szép gyermekcse azt veté szememre, hogy Bájában valék. Nem való! mondám; de mit akarsz e' szavadal? az annyi mintha azt mondanád, hogy a' Bona-Dea' kárpitjai alatt valék. Minek Arpínumi szülöttnek a' hő víz? úgy monda. Kérdd azt a' hűgódttól, felelek, kinek nagy kedve érkezék Arpínumi vízhez, te, a' ki nagyon ismered a' tengerit. Meddig fogjuk még ennek a' Királynak jármát viselni? mondá ő. Csudálom, ez vala feleletem, hogy te a' Rex szót ki mered eresztetni szádon, holott Rex a' maga testamentomában a' tiédről hallgata. Most azt veté szememre, hogy házat vevék. De nem bírakat! mondám neki. Az enyéim a' te vallásodnak nem hittek, noha azt esküvés alatt mondtad, ez vala most szava. Nekem, mondám, huszonöt bíró hitt; hozzád a' te harminczeggyed olly kevés hiedelemmel voltak, hogy kénytelen valál őket előre megfizetned. 'S erre olly nagy zaj és zsi bongástámadá, hogy egészen elnémúlt, összerogyott.

A' magam állapotom pedig ime ez: a' jók hozzám olyanok a' millyennek elmeneteledkor tapasztalád; a' Város' mocska, söpredéke előtt még jobb mint midőn elmenél; mert még az sincsen káromra, hogy vallástétem Clódius ellen olly keyeset látszott nyomni a' bíránál: az egy kis érvágás vala, melly ellenségimnek jól esett, nekem nem fájt nagyon, kivált hogy magok ők, annak a' gazságnak azok a' segélőji, azt a' bíraktól pénzen-vásárlottnak vallják. Ide járúl, hogy a' Nép éhen-holt és rongyos része, melly azért jelen-meg gyűlésinken, hogy a' pénztárt nadály módjára megszopja, elhitéte magával, hogy a' mi Nagyunk (Pompéjus, a'

Magnus melléknévvel) senkit úgy mint engem nem szeret. És valóban olly gyakran is vagyunk együtt, olly kedves és barátságos lábon is állunk egymással, hogy ezek a' mi pelyhes-állú, dorbézolni szerető Catilinácskáink, őtet a' magok tivornyázásaikban csak Cnéus Cicerónak nevezik. Ezek szerint minden eddig adott köz játékaiknál csattogó tapsokkal fogadtatám, a' nélkül hogy a' zajt egyetlen egy síp' füttyje is szakasztotta volna meg.

Most várjuk a' Consul-választó Comítiumokat, 's Magnus azon van, hogy mind a' világ' ellenére az Aulus' fiját tétethesse-meg. 'S ezt nem szándékozik elérni tekintete, kedvessége, hanem inkább azon egy szer által, melly felől Philippus, a' Macedo, úgy hitte, hogy el kell dőlni általa a' legerősbbr várnak is, ha hozzá egy arannyal megmálhált szamarat elvezettetni lehet. Ez a' mi bohókás Consulunk, való mása Dotérionnak, úgy mondják, magára váHalá a' dolog' elsütését, 's hogy házánál vagynak a' Divisorok, kik a' pénzt osztogatják, de a' mit én nem hihetek. Azonban a' Tanács már két végezést hoza, melly nehezteléssel véteték, mert kiki úgy tekinti, hogy a' Consul ellen van érányozva, 's Cato és Domítius által: egyyike, hogy a' Tisztviselők' házaikban is tétethessenek vizsgálatok; másika, hogy mind az, a' kinél Divisorok találatnak, a' hon' ellensége gyanánt tekintethessék.

Lurco pedig, Nép' Tribúnusa, mihelytt belépe hivatalába, feloldoztaték a' Tanács által az Aelia és Fúsia törvény alól, hogy egy újat hozathasson azok ellen, kik voksokat pénzen vásárlanak; 's ő azt, minden sán-asága mellett, szerencsés vala kihirdethetni. Ennek ereje mellett a' Comítiumok Augustus' 27dikére halasztatának. Az az új van benne, hogy a' ki egyyik vagy másik tribusnak pénzt ígértet, ha meg nem adja, büntetlen ma-

radjon; de ha megadja, valamíg él, minden tribusnak esztendőnként háromezer sestertiummal tartozzék*). Felköltem, 's azt mondtam, hogy e' törvényt, még mi- nekelőtte hozva volt, Clódius mindég megtartotta; mert ő mindég ígért, de soha meg nem adta.

De nem látod e te is, hogy az a' mi dicső Consulátusunk, mellyet Cúrio egykor Apotheosisnak (istenesedés) szokott vala nevezni, ha Afrániusok lesznek Consulaink, valóságos komediákká változnak-el? Nem bánhatunk tehát okosabban mintha félre vonjuk 's a' tudományoknak adjuk magunkat, a' mit te már regolta cselekszel, 's azt az egész Consulatust egy babnál sem becsüljük feljebb.

Íród hogy nem mégy Ásiába az öcsémmel; akarnám ugyan hogy mentél volna; mert félek, ezen feltéted holmi kedvetlent vonhat maga után. És még is azt nem kárhoztathatom, mivel tartományt vállalni magamnak sem vala soha kedvem.

Felülírásiddal mellyeket nekem Amaltheonodban tétetél, kénytelen leszek megelégedettnék vallani magamat; kivált hogy Chílius is elhagyott, Archiás is felőlem még eddig semmit nem írt; 's tartok tőle, most, midőn kész már görög költeményével a' Lucullusok felől, tárgyanak a' Caeciliusokat választja.

Antoniusnak képedben megíram a' köszönetet, 's a' levél' megvivését Manliusra bízam. Igen dicsértelek neki. Az vala egész oka hogy neked ritkán írtam, mert nem találtam biztos vivőt, 's nem is tudtam eléggé mit írjak.

Mindent nagy örömmel tészek-meg a' mit képedben Cincius fog tőlem kívánni, de most inkább fárad a' magáiban; azokban sincs panasza rám.

---

*) Máí pénzben 300 for; 's minthogy akkor 35 tribus vala, egyetemben esztendőnként 10500 forintot.

Várd gyakrabban leveleimet, ha valahol letelepedel, de írd többet nekem te is.

Beszéld-elő csak, milyen az a' te Amaltheonod? mint van felékesítve? mint fekszik? és ha verset, történetet, Amaltheára tartozót, gyűjtöttél, küldd-meg nekem mind. Kedvem volna valami hasonlót teremteni Arpinumomban. Annak helyébe én is küldök neked valamit íróványimból; de ez úttal semmi sincs készen.

XXII.

A T T I C U S H O Z.

Rómában, 692. Decemb. 5d.

Leveled és az e' mellé tett mása azoknak, melyeket hozzád Quintus öcsém íra, világos bizonyságait láttatják velem, hogy neki mind érzései mind ítélte igen nagyon elváltozának erántad. A' mi nagy a' kedvetlenség, melyet, azon határtalan szeretet szerint, mellyel mind kettőtök eránt viseltetem, e' történeteken érzek: színt úgy igen nagy álmélkodásom is, hogy az öcsém' szívét erántad mi tudta ennyire elkésériteni, hogy indulatját tőled ennyire mi fordíthatá-el. Sejtettem én azt alkalmas idő oltá, 's láttam elmeneteledkor, azt te is mint gyanítgatód, hogy itt nem tudom melly visszaállás van munkában, hogy megsebhedett elméjét nem tudom melly gyűlöletes tartalékok ülték-meg. Ezt én annakelőtte is sok ízben, de kivált a' miolta neki tartományúl Ásia jutott, 's most még hevesebben, el akartam oltani, meggyógyítani igyekeztem: de sem annyira elkéséritve nem lelém mint e' levelek mutatják, sem a' mint óhajtottam, vele nem boldogulhaték. Az vala minden vígasztalásom, hogy ő veled Dyrrachi-

unban vagy azon tájnak valamely más helyén össze akad. Ezen esetben úgy reménytettem, elhitettem magamat teljesen, hogy a' dolog köztetek el fog simulni, nem a' szóllás, nem a' magyarázatok, hanem csak egymásnak megpillantása, az eggy eggyüttléte által is. Mert mennyi hűség van Quintus öcsémben, mennyi nyájasság, 's szíve mennyire lágy mind felkapni mind letenni a' bántást, azt neked, ki őt ismered, nem szükség mondanom. S íme szerencsétlenségtekre, nem akadtatok eggyüvé! Mert így történt, hegy a' melly visszást némelly boldogtalan ember megszűnés nélkül tömögete belé, meggyőző mind azt, a' mit neki kötelesség, vérség és atyafiság, 's szívének régi hajlandóságai parancsolhatának.

Mi legyen ezen minden ízetlenségek' kútfeje, könnyebb gyanítanom mint megírnom. Mert tartok tőle, hogy midőn a' magaméikat mentegetem, megsértem a' tiedet. Az én vélekedésem ez: ha háza' tagjai rajta semmi sebet nem fakasztottak is, illett volna, hogy a' mik estek, gyógyítgassák. Hol igazán a' fene, melly olykor szélesebbre is elterjed mint várhatni, majd ha eggyütt leszünk, könnyebb lesz elmondanom.

A' mi Thessalonicából hozzád írt levelét és beszédit illeti, mellyeket, a' mint hiszed, barátid előtt Rómában, és az úton is mondogatott, kénytelen vagyok választ tenni, nem értem, mindazokra melly okai lehettenek. Azonban én mind e' kedvetlenségek' eloszlatását a' te lelked' nemességétől bizonyosan várom. Ha meggondolod hogy a' legjobb emberek gyakorta leginkább ingerelhetők, de hogy őket osztán igen könnyű meg is engesztelni; hogy ez az ő természeteknek, hogy úgy nevezem, lágy és ingó volta annak jóságára is mutat; és végre, a' mi itt fő dolog, hogy nekünk, a' mi összeköttetésinkben erőtlenséginket, hibáinkat, sőt bántásinkat is túrnunk

kell; úgy, reménylem, hogy a' dolog szelídebb képet vészen magára. Mert nékem, ki téged mindenek felett szeretlek, kimondhatatlanul sok függ attól, hogy az enyéimek közt senki ne találtassék, a' ki téged ne szeressen 's tőled ne szeretetessék.

Azon czikkelyére levelednek leginkább nem vala szükség, mellyben említéd, hány alkalmakat eresztél-ki kezeidből mind kiűn a' tartományokban, mind a' Városban benn, 's egyébkor is ugyan, de kivált az én Consulatúsom alatt, hogy hasznos alkukötéseket csinálj. Mert a' te lelked' tisztaságát, egyenességét, nagyságát én ugyan teljesen ismerem. Egyéb különbözést én tekőzöt-
ted és magam között nem tapasztalék soha, mint a' melly életünk' neme' megválasztásában mutatá-ki magát, midőn engem az a' vágy, hogy magamat előbbre vihessem, a' hivatalok pályája felé, téged egy szint úgy igen dicseretes a' leggyönyörűbb, legnemesbb nyugaloméra, vont. Abban ugyan, a' mi az ember' igaz becsét teszi, a' jámborságban, munkásságban, szennyetlen lelkiisméretben, én sem magamat, sem senkit mást elődbe nem teszek; az én szeretésemben pedig mingyárt az öcsém és házam' tagjai után az első helyt néked adom. Mert láttam én, sokszor láttam, 's teljesen érzettem életem' különböző sorsai közt, mint örültél velem, és mint szenvedtél. Javalásod nevelé örömit, vigasztalásod vissza adá lelkem' nyugodalmit. Most is, hogy távol vagy, mennyire érzem hijányát nem egyedül tanácsodnak, mellyben minden mást felűlmuksz, de társaságod' édességének is, gondolatink', érzésink' biztos cseréjinek! Ezt mondhatom mind a' hön' dolgaira nézve, mellyek eránt nekem gondatlannak lenni nem szabad; mind Forúmi foglaltosságimra, mellyeknek magamat eggykor dicsőség' szeretetéből áldozám, 's most kénytelen vagyok folytatni hogy méltóságomat megtarthassam; mind házi gondja'

imra 's örömimre nézve, mellyek tanácsaidat, ha valaha, igazán most kívánnák, kívált hogy az öcsém sincs itt. 'S hogy mindent összefogjak, én sem dolgozásom, sem pihenésem, sem bajaim, sem örömöm, sem házi, sem hivatali; sem törvénybeli foglalatosságim között nem lehetek-el tovább egygy ennyire szeretett, egygy engem ennyire szerető barátom' tanácsai, vígasztalásai nélkül.

Eddig mind kettőnket egygy bizonyos nemes átállás tartóztata, ezeket egymásnak elmondanunk; de az most szükségessé lőn, levelednek azon szakasza miatt, hol előttem magadat és gondolkozásodat mentegeted. Az öcsém' indulatjának ezen elhajlásában, elkeseredésében az még is igen jól esik, hogy előttem 's egyéb barátid előtt közönségesen tudva van, mennyire idegenkedél te mindég hivatalt viselni a' tartományban, 's most, hogy egygyütt nem vagytok, az nem elhűléstek', hanem szabad választok' munkájának tetszhetik. Így az a' másik is, a' mi az öcsémnél, fel van tágúlva, ismét helyre állhat, ez a' miénk pedig, a' mi soha semmi sérelmet nem szenvedé, gyarapodást vészen majd szentségében.

Mi itt gyengélkedő, szerencsétlen, mindég változó állapotban lengünk. Hallád, hiszem, hogy a' mi Lovagrendünk csaknem külön vála a' Tanácstól. Legelsőben azt vevék igen nehezen, hogy egygy Végzet vizsgálat alá veteté azon bírákat, kik a' Clódius' pörében pénzt vevének. Történethől én jelen nem valék midőn e' Végzés hozatott, de látván hogy a' Lovag-rend ez által megsértve érzi magát de nyilván ki nem mondja: kikelék a' Tanács ellen, és azt, a' mint ugyan nekem látszik, keményen megfeddém, 's a' dísztelen ügyben komoly valék és bőv. 'S íme a' Lovag-rend most egygy új kötődéssel jöve-elő, mellyet, ámbár nehéz csak hallani is, én nem csak tűrttem, hanem nekik fel is piperéztem. Arendásaink, kik Ásiai adóinkat 's egyéb köz jövedelmeinket a' Censorok-

tól felvették, panaszt tettek a' Tanács előtt, hogy őket tűzők elragadta, nagyarendát ígértenek, 's esedeztek hogy kötelezések vétessék-vissza. Én első valék, ki kéréseket támogatám, igazán ugyan csak második, mert hogy ezt kérni merjék, arra őket Crassus buzdította. Kedvetlen volt a' tárgy, a' kérés alacsony, 's gondolatlanságok' megvallása által gyalázatos. Nagy volt a' veszély; hogy ha semmit nem nyernek, egészen külön szakasztják magokat. E' dologban is leginkább én segítettem, 's oda vívém-ki a' dolgot, hogy a' Tanács December' elsőjén és másodikán nagy számban gyűle egygyüvé, 's nagy készséget mutatott kéréseik eránt. Hosszasan szóllék a' két Rend' méltósága 's azon szerencsés következesek eránt, mellyek az ő egyyességekből a' honra hárámolhatnak. A' dolog nem ére véget, de a' Tanács kimutatta hogy hajlandó. Egyedül a' kijegyzett Consul Metellus szóllott ellenére. Szóllott volna, ha a' nap' kurtasága miatt őtet is érhetne volna sor, az a' mi hősünk Cáto.

Látod hogy én állandóul megmaradok régi szokásomban, 's mindent elkövetek a' mit lehet, hogy az az általam összezsírízlett egyyesség fenn maradhasson. De mivel azt magunknak csak félve ígérhetjük, egyy út készűl, 's mint látom, egyy eléggé bíztos, melly befolyásomat őrizze. Levélben arról világosan nem szóllhatok, és így csak egyy két szóval: Nagy barátságban állok Pompéjussal. Értem mit mondasz rá. Szemes leszek, 's egyy más levelemben bővebben megírom, mint szándékozom a' hont veszélyei közzűl kiragadni.

Még egyyet kell jelentenem: hogy Luccéjus eltökélé magát minden haladék nélkül sürgetni a' Consulátust. Mert csak két társa lesz, a' mint mondják, keresetében. Caesar Arrius által szándékozik egyyet érteni vele, Bibulus Píso által Caesárral. Nevetsz? higyj nekem, itt nincs min nevetni.

Még sok van a' mit neked írhatnék; de majd másszor!
 Moddig akarsz várani, kérlek, tudassd velem. Szerényen
 kérem a' mit igen hevesen áhítok, légy itt minél előbb.—
 Decemb. 5dikén.

XXIII.

A T T I C U S H O Z.

Rómában, 693. Február. elsőjén.

Higgy nekem, semminek nem vagyok annyira hijá-
 val, mint olly embernek, kivel mind azt, a' mi nekem
 gondot csinál, közölhetném; ki engem szeretne, ki-meg-
 értene, kivel szólhatnék, a' nélkül hogy szükségem lenne
 tettetni magamat, vagy valamit elfedni, elhallgatni. Az
 öcsém, a' legtisztább, leghűbb lélek, távol van; 's te, ki
 gondjaimat, rettegetésimet, tanácsod, vigasztalásaid által
 eloszlatád, megkönnyítéd; te, kitén minden köz, minden
 személyes dolgaiban társamnak nézni megszoktam, ki
 minden bajaimat ismered, kivel minden szándékim felől
 szólhatok, felelj, hol vagy te nekem! Annyira el vagyok
 hagyva mindentől, hogy csak az a' rövid idő minden meg-
 nyugtom és pihenésem, mellyet feleségem, leányom, és
 a' kis édes Cicerócska körül tölthetek. Mert azok az én
 kevély mázos barátságaim (ismered mellyekre célzok)
 vakító csillámot vetnek ugyan a' Fórumon, de hasznok
 ide haza semmi nincs. Így történik, hogy midőn reggelen-
 ként, udvarlókkal megtömött házamból, körülfogva ba-
 rátimnak csoportjaik által, a' Fórumra lemegyek, ezen
 egész nagy seregben egyet sem talállok, kivel szabadon
 dévajkodni, vagy biztosan sóhajtani merészeltetnék.

Hogyan lehetne tehát nékem tegedet nem várnom, nekem utánad nem epednem, visszajövedet nyughatatlanúl nem kívánnom? Mert engem ezer meg ezer dolgok gyötrennek, rettetgetnek, a' miken, ha eltölthetném veled füleidet, egy sétálás alatt könyvedén általeshetném. Nem szóllok házi kínjaim felől, mert azokat levélre 's isméretlen vivőre nem bízhatom; 's azok nem is olyanok hogy el nem viselhetném; el kelle ezt mondanom hogy haszontalan gondokkal ne terheljelek, noha tövis és fülánk, melly mindég mélyebben sebhed, nem lévén barátom, kinek tanácsa, vigasztalásai bajomat emyhíthetnék. De midőn honunk' állapotját forgatom, még mindég érzem ugyan keblemben azt a' régi tüzet, de valóban a' haza olly nehezen beteg, hogy annak meggyógyítását csak akarni is alig merem. Annyira menénk, hogy ha mind azt a' mi itt elmented olta történt, röviden akarnám egybe fogni, fel kiáltanád, hogy Rómának tovább fennállani lehetetlen.

Az előjáték, azután hogy bennünket elhagyál, Clódiusnak az a' gaz csínja volt. Jó alkalomnak tekintém az ifjúság' délczeg vakmerőségét megsujtani, 's lelkemnek minden erejét elpazarlám, nem mivel ezt vagy amazt gyűlöltem, hanem mivel úgy reménylém, hogy a' haza' bajain igazíthatok 's meggyógyíthatom gyilkoló mirígyét. Egy megvásárlott, undok ítélet feldönté minden igyekezetimet. Lásd, mi követte.

Egy Consult tolának ránk, kit kívülünk Bölcselkedőkön kívül senki sem láthat hogy mélyen fel ne sóhajtszon. Melly seb! A' Tanács végezést hozza azon hibák ellen, a' mik a' választásokban, a' mik az ítéletekben tapasztaltattak; az nem vitetett a' Nép elibe. A' Tanács tiszteletlenségeket szenvedé, a' Lovagok elidegenítettek tőle. Így forgatá-fel egy esztendő a' hon' két-legerősebb oszlopait, mellyet én állítottam vala fel: a' Tanács' tekintetét, 's a' két Rend' egyyességét.

Következik az a' híres másik esztendő. Az vala kezdete hogy az a' fényes áldozat, melyet az esztendő' elején a' Juventának kellett volna bemutatni, nem mehele véghez, mert Memmius a' Marcus Lucullus' feleségének egy másfelét nyújtá. Ezt az új Menelaus rossz neven vevé, 's feleségének váló-levelet küldé. Az a' régi Páris az elsőseget kénytelen ennek az újnak engedni, mert az csak az egy Menelaust piszkolta-meg; ez az új pedig mind Menelausnak mind Agamemnonnak bosszúságot csinála.

Tribúnusaink között vagyon egy Cájus Herennius is, kit te taltán nem is ismersz, noha nem volna lehetetlen hogy ismerd, mert egy tribusban áll veled, 's atyja Sextus osztogatta a' pénzeket tribustokban. Ez az ember most azon fárad, hogy Clódiust az áltfogadás által egy plebėjusi familiába vihesse, 's úgy kívánja, hogy az egész Nép voksoljon eránta a' Mars' mezején. Én ezért Clódiust úgy vevém-elő a' Tanácsban, a' mint nekem szokásom: de nem képzelhetsz fásabb portékát mint az az ember.

Metellus derék Consul 's engem szeret, de árt tekintetnek, midőn nem sokat gondol vele, a' Clódius' áltfogadtatása akármelly úton vitessék a' Nép' elébe. De az Aulus' fíja *), nagy Istenek, melly szívtelen nyavalyás egy katonácska! 's mint érdemli hogy azt a' mocskot hallja, a' mivel füleit Palicánus mindennap tölti-el!

A' Nép' Tribúnusa Flávius Nép' elébe vivé a' maga holdakat-osztó [Agraria] törvényt; gondolatlan dolog, és csaknem az, a' melly a' Plótiusé vala. Azonban én csak egyet sem ismerek, a' ki álmában is arról gondolkoznék, hogy a' hon' segédjére felkeljen. Az, a' ki ezt tehetné, az az én batátom — igen is így van; mondom azt hogy tudd! — Pompéjus, hallgat mindenre, 's gyönyörködik

*) A' második Consul Afránus.

hímes diadalmi-tógácskájában. Crassus nem ejt oly szót, melly valamelly hatalmast megsérthetne. A' többiek — ismered őket! — oly tompák, hogy még akkor is birto-
kában reménylenek halas-tavaiknak maradhatni, mikor nem lesz hazájok. Eggy marada fenn, a' ki ezeket érzi, a' ki ezeken töprönkedik, 's inkább lelkének tisztasága's állhatatossága miatt mint okosan és a' hogy az idő kívánja, nékem legalább úgy látszik, Cato, midőn a' szegény Arendásokat, kik őtet annyira szerették vala, már harmadik holnapra elgyötri, 's a' Tanácsnak épen nem engedi-meg, hogy erántok végzést hozzon. Míg az Arendások' dolga el nem dől, kénytelenek vagyunk mindent egyebet függőben hagyni, 's nem kétlem, még az idegen követek is, kik előbocsátás után várakoznak, akkorára halasztatnak.

Látod melly hullámok közt hányattatunk, és ha abból a' mit megírtam azokra is tudsz vetni, tudsz pedig igen is, a' miket nem írtam-meg: jer valahára hozzánk. Ha a' hely a' hova hívlak olyan is, hogy onnan szaladna a' ki ott van, csak szaladhatna, nézzed annyinak, kérlek, szeretetemet, hogy abban e' kedvetlenségek között is vágyhass örömedet találni. Czédulákat ragasztatok-fel a' Városnak minden szegletire, hogy a' Censorok téged, míg távol vagy, laistromokba ne írjanak.

XXIV.

A T T I C U S H O Z.

Rómában, 693. Martzius' 15 d.

Bár annyi ürességem volna mint néked van, 's bár olly rövid levelkéket szeretnék néked küldözgetni mint te

szoktál, még is enyém volna az az elsőség, hogy én gyakrabban írok mint te, és hogy én, foglalatosságimnak ezen hihetetlen sokaságában is, egyet sem ereszték-el hozzád tárgy és sully nélkül.

Mindeneknek előtte, azt mondom-el neked hazáját szerető polgárnak, mint vannak a' hon' dolgai; úgy osztán, minthogy te a' haza után semmit úgy mint engemet nem szeretsz, szóllok a' magam dolgaimról is a' mi felől gondolhatom hogy tudni azokat nem lesz terhedre.

A' hon most leginkább egy háború' rettegése által hányattatik. Az Aeduusok, nekünk rokonink, már harcolnak; a' Sequánusok *) már egy csapást szenvedtek; a' Helvétziusok minden kétségen kívül fegyvert ragadtak, 's száguldoznak tartományunkban. A' Tanács végzést hoza, hogy a' Consulok a' két Gallia felett sorsoljanak, hogy katona szedessék, hogy a' kiváltásokra tekintet ne légyen, hogy teljes hatalmú Követek küldessenek-ki, a' Gallus tartományokat a' Helvetziaiak' szövetségétől elvonják. A' Követek Quintus Metellus Créticus és Lucius Flaccus, és — hogy a' lencse tepertőt kapjon — Lentulus, a' Clodiánus' fja.

'S itt nem lehet elhallgatnom, hogy midőn köveink' dolgában sorsolás esék, 's a' Consularisok közt elsőben az én sorsom méne ki, a' Tanács, melly igen nagy számban gyűlt vala fel, egy szájjal úgy akará, hogy én a' városban tartassam-meg. Ugyan-ez történt énutánam Pompejusra nézve is. Ugy látszik, hogy kettőnket a' hon' zálogaként tekintenek, kiknek annak bátorságára benn

---

*) Aeduusok a' későbbi Burgundia'; Sequánusok a' későbbi Franche Comté' lakói. Az elsőbbeket Róma nagy időkip bizonyított hűségek miatt a' rokonjok' nevezetével tisztelte-meg.

kell maradni. Mi szükségem nekem így idegenek által magasztaltatni, midőn az efféle nekem honn is terem?

A' városban pedig ím ezek esnek: A' holdosztási törvény, Pompéjusnak gondolatja, mellyben a' Gondolója' nevén kívül nincsen semmi népnek-kedvező, nagy tűzzel vítattatott a' Tribúnus Flávius által. Az én véleményem, melly a' Nép' gyülekezetében nagy javalással fogadtaték, az vala, hogy e' törvényből mind el kell szeletnie a' mi a' mostani birtokosoknak károokra lenne; hogy az a' tájék, melly a' Publius Múcius Scaevola' és Lúcius Calpurnius Piso' Consulátusa alatt (a' Város 620. eszt.) a' honé volt, hagyattassék a' mint van; a' melly birtokosok a' magok jószágait Sullától vevék, abban erősítessenek-meg; így a' Volaterra' és Arretium' lakóji is, kiknek javaikat Sulla elszedte ugyan, de ki nem osztotta; egy szóval az egész törvényben csak azt hagytam-meg, hogy a' melly földnek most a' szegény polgárok és a' Pompéjus' katonái közt kell vala elosztatni, az vétessék-meg azon pénzen, melly a' most nyert tartományok' adójából öt esztendő alatt fogna bejönni. A' Tanács ezen egész holdosztási dolognak ellene költ, attól tartván nehogy ez által Pompéjus hatalma' nevekedését keresse, ez pedig feltette minden erejét, hogy a' törvényt kiviszi. Én viszont a' birtokosok' nagy megelégedésére, bátorságossá tevém a' személyes vagyont, mert az én hadi-seregem, a' mint tudod, a' vagyonosokból áll, 's a' Népnek és Pompéjusnak is kedvét tettem, mert azt is akarám, a' megvétetéssel, mellyet ha értelemmel fognak vinni, ki lesz szárazsztatva a' város' pöczéje 's a' kipusztult Italia vissza veszi egykori színét. De a' Galliában kilobbant háború az egész dolgot elakasztotta.

Metellus valóban derék Consul, és engem igen szeret. Az a' másik annyira semmi, hogy még azt sem tudja mit veve.

Ebből áll mind, a' mit neked a' hon' felől írhatok;

hanemha talán úgy hinnéd, az is ide tartozik, hogy egy Herennius nevű Tribúnus, neked tribúlisod, rossz és szegény ember, már többször igyekezett Publius Clódiust a Nép közzé általvinni; de társai hevesen költék ellene.

Én pedig azon nevezetes December' ötödike oltá, mely rám azt a szokatlan, azt az örök fényt voná, de nehéz haragot és sok ellenséget is hozott, nem szüntem meg magamat hivatalomban ugyan azon rettenthetetlenséggel viselni, 's nyert dicsőségemben lelkem' állandósága által magamat megtartani igyekeztem. De minekutána a Clódius' szabadon-eresztése láttatá velem törvényszékeink' erőtlenségét, hiuságát; midőn látám, mely könnyű dolog vala a' mi arendáló Lovagjainkat a' Tanácstól elvonni, noha ők magokat éntőlem el nem szakasztaták; midőn végre látám, hogy ezek a' Szerencse' fiai (a' balas-tók' uraitértem, a' té jó barátidat) épen nem csinálnak titkot belőle, hogy engem gyűlölnék: úgy hittem, ideje, hogy új segélyeket 's tartósabb támaszokat keressek.

E' szerint mindeneknek előtte Pompéjust, a' ki, igen is sokáig, soha ki nem jelentette gondolkozását az én Consulátusom felől, oda bírtam, hogy ő a' Tanácsban, 's nem egyszer, hanem sokszor, és czifra beszédben, enyémnek vallá azon érdemet, hogy a' hont, 's az egész föld' kerektségét, megtartottam. 'S erre nem énreám nézve vala szükség; mert a' mit tettem nem olly ismeretlen, hogy az ő bizonyítását, 's nem olly kétséges, hogy az ő magasztalását kívánja, hanem a' hazára nézve. Mert voltak némelly kajánok, kik bíztaták magokat hogy ezen dolgoknak nem egyenlő tekintése engemet Pompéjussal összeháboríthatna. Én pedig övele olly szorosan fonám-össze magamat; hogy most egyikünk és másikunk épen ez által mind magányos mind köz dolgainkra nézve annál erősebben, bátorságosabban állunk. Magát azt az elkényeztetett pajkos ifjúság' hidegségét 's haragját is, melyet mások

támasztgatának ezekben, nyájas bánásaim által annyira megszelídítettem, hogy ők most senkit inkább, mint engem nem tisztelnek. Nem bánok senkivel durván, de nem is keresem a' sokaságnál azt a' nagy kedvességet, melly eddig bizonyított gondolkozásommal ellenkezésben volna, sőt úgy közlöm a' két végszélet, hogy a' honra nézve ugyan épen az vagyok a' ki mindég valék, de tudván melly kevésbé bízakodhatom a' jókra, 's mit várhatok irigyeim' kajánságától 's a' rosszak' gyűlölségétől, magányos dolgainra több szemességet és figyelmet fordítok. 'S ezen új barátságaim között, mellyekbe magamat belé gömbölygetém, aza' ravasz Siculus [Epicharmus] gyakran hallatja vélem énekét:

Vigyázz, 's őrizkedjél könnyen hinni!

A' lélek' idegeit ez erősíti leginkább.

'S így neked elmondottam volna; a' mire szükséged vagyon, hogy azon mód felől, melly szerint élek, magadnak igazi képet csinálj.

Azon dolgokban, mellyek felől nekem olly gyakran írsz, most semmi sikerest nem tehetek. A' tudva levő Tanácsi-végzést a' sokaság azon hevességnek köszönheti, mellyel a' Pedáriusok a' dolgot kivitték, a' nélkül hogy közölünk csak egy is abban részt veve. Mert hogy az én nevemet is az azokéik között találod, a' kik jelen voltak midőn az a' Jegyző-könyvbe bévitetett, az, a' mint magából a' Végzésből láthat'd, egy más ugyan-ott említett tárgyra tartozik. A' mit ott a' szabad Népek felől találsz, azt Publius Servílius az ifjabb minden szükség nélkül veté hozzá, ki a' legutolsók között adá véleményét; de azon most nem lehet változtatni, és épen ezért azok a' kiket a' dolog illete, a' magok' gyűléseiket, mellyek eleintén igen sűrűk valának, régen abba hagyák. Te azonban ha azzal a' te nyájas bánásiddal a' Sicyon'

lakosaitól valami pénzecskét kicsikarhatsz, add tudtomra, kérek.

Consulátusomnak görögül írt Történeteit küldém-meg neked. Hahogy abban olyanra találsz, a' mit egy Atticai ember, mint te vagy, nem ismerhet vagy görögnek vagy eléggé tudósnak, nem fogom azt mondani a' mit neked Lucillus monda, a' mint gondolom, Panormumban, a' maga hisztóriáji felől: hogy akarva hagyta benne némelly barbarismust és soloecismust; hadd mutassák azok hogy a' munka Római emberé. Ha ilyen az én dolgozásomba csúszott volna be; az nékem hírem és akaratom nélkül történt volna. Venni fogod a' latínt is, ha vele elkészülök. És még egy harmadikat is várhatsz tőlem, versekben, hogy minekutána magam akarom elhíresztelni magamat, dicséreteimnek semmi nemében ne legyen fogyatkozás. Azt ne kérdd a' mit a' görög példabeszéd: „Ki fogja atyját magasztalni?“ Ha a' világ mutathat valami nagyobbát, úgy magasztaltassék az, én pedig gáncsoltassam, hogy egyebet nem választék dicséretem'tárgyává. De hiszen a' mit én itt írtam nem magasztalás, hanem a' történeteknek hív előbeszélése.

Quintus öcsém a' maga hozzám írt levelében nagy gonddal menti magát, 's bizonyossá téssen, hogy felőled kedvetlent senkinek nem monda. De hogy illy csiklandós tárgyon kívánt vigyázással eshessünk-által, arra az szükség, hogy együtt legyünk; tedd tehát, hogy valaha megláthassunk megint.

Cossinius, ki e' levelemet viszi, nekem igen jó embernek látszik, megérettnek, 's hozzád hívnék, 's egészen annak, a' kit leveled hagyta várnom. — Martz. 15 d.

XXV.

A T T I C U S H O Z.

Rómában, 693. Májusban.

A' mint Május' 12dikén Pompejánumból Rómába vissza térek, a' mi barátunk Cincius kezembe adá Februarius' 13 d. írott leveledet. Itt erre válaszolok.

Azon örülők legelsőben hogy érted ítéletemet erántad; továbbá azon, 's e' részben az elragadtatásig, hogy a' melly dolgokban én és az enyémek olly hevesen bánánk, te lelkednek nemes nyugalmat megtartád, a' mi nekem ugyan mind nagy szeretetedet bizonyítja, mind elméd' erejét és bölcseségedet. És minthogy te olly nyájassággal, olly nagy gondnal és bővségben magyarázod érzéseidet, hogy én nem csak semmit nem kívánhatok még többet, de sem tőled sem senkitől nem ennyi szelídséget és engedelkenységet: illőnek látom hogy e' dolgokról leveleimben többé ne is emlékezzem. Ha majd együtt leszünk, akkor osztán szóval fogunk végezhetni.

A' mit a' hon' állapotja felől írsz, mind szeretetedet bizonyítja erántam, mind nagy elmédet, 's a' te gondolkozásod és az enyém itt egymásba találkoznak. A' mit tettem, nem kívánja hogy méltóságomból feláldozzak valamit, sem azt nem, hogy magamat másnak ajánljam ótalmába, a' nélkül hogy saját erőmet is számba vegyem. Osztan abban a' kiről írsz [Pompéjus], nincs semmi nagyság, semmi nemesség; kicsiny benne minden, és közönséges. És még is az az osztályrész mellyet választék, nekem az én állapotomban nem vala talán haszontalan; 's valóban a' hazának még hasznosbb vala mint magamnak, az által akasztani-el a' kajánok' agyarkodását ellenem, hogy az ember' tekintete és nagy gazdagsága, 's azon kedvesség

által, mellyben ő a' Nép előtt áll, azt a' habzó köz vélekedést megállapítám, 's midőn őtet az én magasztalómmá tevém, a' gonoszok' reménységeit felforgattam. Ha ez tőlem valamelly alacsony lépést várt volna, higyj nekem, arra, a' dolgot soha sem néztem volna érdemesnek; de én úgy vivék mindent, hogy ne én láttassam nevetségessnek, mivel magamat hozzá csaptam, hanem ő tiszteletesebbnek, mivel az én felemre tért.

Egyebekben úgy bánok, és úgy fogok bánni, hogy a' mit tevék, senki se nevezhesse szerencsés történet' munkájának. Én azon derék férjfiakat kikre czélzasz [talán a' Lovag-Rend], és azt a' mit az én Spártámnak mondasz, nem csak soha el nem hagyom, hanem ha az hagyna is el engemet, gondolkozásimban mindég megmaradok. Óhajtom mindazáltal, gondold-meg, hogy én, Catulusnak halála olta magam vagyok az, a' ki ezt a' mi Nagyjaink' útját, minden védelem és követők nélkül, járom; mert a' hogy azt, ha jól emlékezem Rhinton *) mondja:

Az egyik fél semmi, a' másika

Nem gondol semmivel —

Melly kevésbé barátim nekem ezek a' mi Halnevelőink, más alkalommal írom-meg, vagy elhalasztom összejöttömig. A' Tanácstól engem soha semmi nem fog elszakasztani; részint mivel úgy kell; részint mivel saját javam is úgy kívánja; részint mert nekem nem eshetik nehezem, hogy az engem valaminek tekint.

A' mi a' Sicyóniakat illeti, már másszor is megírtam, ezeránt a' Tanácstól sokat várni nem lehet, mert már senki nincs, a' ki a' Végezés ellen panaszkodjék. Ha tehát azt várod, sokáig kell várakoznod; jobb lesz, ha más utat próbálsz. Midőn a' dolog elő vala véve, senki nem

---

*) Egy Tarentumi régi Cómicus azon időkből, midőn ez a' Város még független szabad társaság vala.

vigyáza-fel hogy az kikre tartozik, 's a' Pedáriusok sietteték eldöntését. A' végzést felforgatni, még korán vagyon; senki sem jelenté békétlenségét vele, 's sokan, vagy mivel azt jónak 's igazságosnak tekintik, vagy gonosz indulatjokból, annak még örülnek is.

A' te barátod Metellus igen derék Consul. Eggyet nem hagyhatok benne 'gáncs nélkül: nem örömet hallja hogy Gallia elcsendesedett. Gondolnám, triumphálni szeretne. Akarnám nézné azt hidegebb vérrel; eggyébben a' millyenek lennie kell. Az Aulus' fija ellenben úgy viseli magát hogy Consulátusa nem Consulátus, hanem eggy csúf var a' Magnus' arczán. *)

Dolgozásaim közzül neked Cossínus által küldém-meg Consulátusomnak görögül írt historióját. Úgy hiszem hogy te az én latín munkáimat nem olvasod egészen gyönyörködés nélkül: de nem kellene olly igen görögnek lenned mint vagy, ha görög írásimat nem irígylenéd. Ha valaki lesz a' ki e' tárgyról valamit ír, megküldöm azt is: de magam sem tudom mint esik, mihelytt az emberek megolvassák a' mit én írok, elmúlt minden kedvek folytatni a' magokét.

Kevés idő előtt, hogy még említsek valamit dolgaim felől, Lúcius Papírius Paetus, eggy jeles ferjfiu, 's nekem nagy barátom, megajándékozott azon könyvekkel, mellyeket Servius Claudius hagyta. Cincius barátod bizonyossá tévén hogy a' Cinciusi törvény annak elfogadását megengedi, megmondám neki hogy elveszem ha elhozza. Ha tehát szeretsz 's tudod én téged mennyire szeretlek, légy rajta barátid, védettjeid, vendégeid, szabadosaid és szolgálaid által, hogy azokból csak eggy levelecske is el ne hulljon; mert igen nagy szükségem van görög munkájira is, mellyeket gyanítok, a' latínokra is, mellyek felől tu-

---

*) A' Pompéjúsén, ki ötöt, ezt az Autróniust, Consullá téteté.

dom hogy hagyott; mert én minden időmet a' mit Fórumi foglalatosságim üresen hagynak, mind inkább arra fordítom, hogy ezen olvasásim közt megpihenhessek. Nagy kedvemet fogod tenni, 's igen nagy kedvemet, ha e' dolgan olly hűséggel jársz-el, a' mint mind azokban szoktál, a' mik felől tudod, hogy azok nekem szívemen fekszenek. Ajánlom neked egyszersmind ennek a' Paetusnak dolgait is, mellyek eránt ő magát neked már is igen nagyon lekötelezettnek vallja. Hogy végre bennünket ismét meglátogass, azt nem csak kérem, hanem tanácslom is.

XXVI.

A T T I C U S H O Z.

Rómában, 693. Júniusban.

Midőn Június' elsőjén Antiumba fordulék-ki, hogy a' Consul Metellus gladiátori játékait nézni kénytelen nelegyek, cseléded előtalála, 's kezembe adá leveledet, 's Consulátusomnak általad görög nyelven dolgozott historiáját. Örülék hogy kevéssel elébb néked a' magam görögül ugyan-azon tárgyról írt munkámat Cossinius által megküldöttem; ha a' tiedet elébb olvastam volna, azt mondhatnád, hogy tőled loptam-által az enyémet. Így látszék ugyan, a' mint azt gyönyörűséggel olvastam-meg, hogy a' munka borzaska, 's nincs felcsínosítva eléggé; de ismét épen az által tetszett felékesítve lenni, mivel megveté az ékesítéseket, a' hogyan az asszonyok felől mondják, hogy azért van jó szagok, mert semmi szagok nincs. Én pedig a' magaméra Isocratesnek egész balzsamládáját, 's tanítványainak minden szelenczéjit és skatu-

lyáit, sőt Aristotelesnek is némely festécsuprait, fel-
dolgoztam. Te azon, a' mint egy más leveledben emlí-
ted, Corcyrában sietve keresztül futottál, 's azolta Cossi-
nius által vevéd egy példányát, melyet neked nem mer-
tem volna megküldeni, hanemha elébb a' legnagyobb
gonddal addig igazítottam volna, míg vele teljesen meg-
elégedhetém. És még is Posidónius nekem azt írá vis-
sza Rhódusból, hogy midőn ezt az én Emlékirásomat ol-
vasá, melyet én neki azért küldöttem vala, hogy azt a'
tárgyat írná-meg ékebben, őtet az nem csak fel nem
ingerlette az írásra, de az által az írástól el is rettenté-
tett. Fogod e hinni? megzavarám az egész görög nemze-
tet, 's azok, a' kik eddig körülfogtak, hogy adnék nekik
valami kidolgozni valót, egyszerre leráztam nyakamról.
Ha a' könyv megnyerné javalásodat, légy rajta, hogy azt
Athénben és Hellásznak egyéb Városaiban találni lehes-
sen; mert úgy tetszik, az a' mi dolgainkat szép fénybe
állíthatja.

Azon kised Szóllnoki gyakorlásaink, melyeket az
ifjak' kedvéért dolgoztatánk, minthogy az afféle apró-
ságokon is leled örömidet, néked meg lesznek küldve,
és nem csak a' melyeket kívánsz, hanem többek is. Tu-
dod hogy az a' te hontársad Demosthenes legelébb a' maga
úgy nevezett Philippicáji által szerze fényt, és az által,
hogy arról a' törvény előtt tartani szokott, ellenkezni
szerető nemről egészen lemondott; 's így jutott azon te-
kintetbe, hogy egy országos nagy férjfinak tekintessék.
Az ő példája szerint nekem is illőnek tetszék az eránt
gondoskodni, hogy nekem is légyenek némely Beszédim,
mellyek Consularisoknak nevezetthessenek. A' legelsők
ezek között az a' kettő, melyet én a' Holdosztási törvény
felett, az egyiket Januárius' elsőjén a' Tanácsban, a'
másikat a' Nép előtt tartottam; a' harmadikat Otho Tri-
búnus mellett; a' negyediket Rabírius mellet; az ötödi-

ket a' Sulla által számkiűzöttek' gyermekeik ellen a' hatodikát, midőn a' nekem sors által jutott tartományról a' Nép előtt lemondottam; a' hetediket, mellyel Catilínát a' Városból kikergetém; a' nyolczadikat, mellyet az ő megfutasát követő reggel a' Néphez tartottam; a' kilenczediket ismét a' Néphez melly nap az Allobrox Követek a' Tanács előtt vallást tevének; a' tizediket a' Tanácsban December' 5dikén. Van ezeken kívül két rövid, mintegy toldalékjai az Agráriai törvény ellen mondottaknak. Ezen egész Gyűjteményt, gondom lesz, hogy nem sokára vehessd; 's minthogy neked, a' mint látom, írásaim úgy nyerek-meg javalásodat mint tetteim, e' könyvekben feltalálsz mind a' mit cselekedtem, mind a' mit mondottam. Ha ebben megcsalt volna önszeretetem, nem kellett volna a' Gyűjteményt kívánnod; én magamat nem toltam rád.

Kérdésedre hogy miért hívlak, 's ígéretedre hogy ám-bár tartóztatnak dolgaidd, sietni fogsz hozzám, 's nem mivel a' szükség fogná kívánni, hanem már csak azért is, mivel akarom, íme a' válasz: az nem épen szükséges; úgy hiszem azonban hogy idődet a' külföldön jobban lehetett vala' használnod. Felette sokáig vagy oda, kívált hogy azok a' helyek a' hol forgasz, olly közel vannak: én társalkodásod' örömeitől, hasznaitól, vagyok megfosztva, te pedig érzed hogy engem nem bírsz. Most ugyan csendben vagyok; de ha a' mi Szépecskénk' dühe eggy kis fellobbanásba jöhetne *), nagyon sürgetném jövéseidet. Metellus fékben tartja, 's fogja ezután is, 's erős karral. Az honját igazán szerető Consul, és, a' minek mindég nézém, a' természet is jónak szülte.

*) Clódius az Appius Claudius Pulcher' maradéka volt, és mivel tetszett magának abban, hogy szép is volt, a' döfdősést és szójátékot annyira szerető Cicero a' Pulcher famíliai praedicatumot pulchellussá változtatá.

'S az a Clódius épen nem titkolja hogy Nép' Tribuna akar lenni, hanem azon világosan igyekszik. A' mint erről szó vala a' Tanácsban, a' derék emberkét össze törém, 's szemére lobbantám gondolatlanságát, hogy a' ki Siciliában *) az Aedilisi méltósággal biztatgatá magát, Rómában Tribúnussá lenni nem átal. Mellyen azonban, mondám, igen nagyon törődnünk épen nem szükség, minthogy neki, ha Plebéjussá leszen is, nem lesz inkább szabad elveszteni a' hazát, mint azoknak az óforma Patriciusoknak az én Consulátusom alatt volt.

Midőn visszatért vala Siciliából, nagy dicsekedésekkel mondá-el az egyik Nép'-gyűlésében, melly szerencsésen tuda a' tenger' szorosától hét nap alatt Romáig úgy jönni, hogy ötet senki elő ne találja, 's a' Városba éjjel csúsza-be. Azt jegyzettem-meg szavára, hogy ott rajta semmi újság nem történt. Siciliából hét nap alatt jönni Rómába annak a' lának Rómából Interánnába menni csak három óra kelle, igen könnyű dolgocska, 's éjjel már elébb is csúsza-be, a' nélkül hogy neki ellenébe ment volna valaki, noha ott az szükségesebb volt volna. Én ezt a' pajzán embert mind komoly Beszédeim által a' Tanácsban, mind az e' nemű karczolgatásimmal szerénnyé akarnám tenni. Ez annyira mégyen, hogy közönséges társalkodásinkban sem mulasztok-el semmi alkalmat, hogy neki mosolygó képpel igen mély sebeket ne adjak. Midőn a' minap egy Candidátust haza kísérénk, azt kérdé tőlem, szoktam e a' szabdalkozók' játékiban az itt megjelent Sicíliaiaknak helyt szerzeni? 's feleltem ez vala: Nem. Úgy szerzek én, mondá, noha csak kevés idő olta vagyok patrónusok; de a' húgom, ki, mint Consul' nője, olly sokat rendelhet az Amphitheátrum-

---

*) Ott Quaestor vala.

ban, nekem nem ad eggynél több lábat. Nincs mit panaszkodnod, mondtam, a' hűgödnak csak egy lába eránt, holott csak magadtól függ, mind a' kettejét felemelni. Nem consularis szó! ezt fogod mondani, 's megadom a' mit mondasz; de nincs is semmi a' mit annyira gyűlöljek, mint ezt a' rosszul Consularis asszonyt. Valóságos sárkány a' maga házában, 's örökös harcza van férjével, 's nem csak férjével, de még kedvesével is, 's azért így, mert nem tűrheti hogy ezek nekem barátim.

Az az Agráriai törvény, mely eránt tudakozódot, úgy tetszik egészen elhűlt.

Feddesz, noha igen szelíden, hogy Pompéjussal barátságos lábon állok. Sajnálám ha ezt úgy vennéd, mintha ez azért esnék, hogy benne magamnak szerezzek támaszt; de úgy voltanak a' dolgok, hogy ha kétónk közt legkissebb egyenetlenség támadna, az szörnyű szakadásokat csinált volna a' hon' dolgaiban. Én e' veszélyt az által igyekeztem kikerülni, hogy ne én térjek-el eddig üzött útamtól, hanem hogy ő légyen jobbá, 's arról a' hozzánk nem illő néppel tartásától valamenyire térjen-el. Tudnod kell, hogy ő, kit olly sokan igyekeztek feltüzelni ellenem, az én tetteim felől sokkal dicséretesebben szűll mint a' magái felől. Azt mondja hogy ő tett valamelly szolgálatokat a' honnak, de azt a' maga elsűllyedéséből én kaptam-ki. Ezen ő szavából háramlik e rám haszon, nem tudom, de hogy a' haza nyer, tudom. És ha Caesárt is jobb gondolkozásra hozhatom, őtet, ki most igen kedvező szelekkel evez, kis szolgálatokat teszek e honunknak?

Ha semmi ellenségem nem volna is, ha, a' mit érdemlettem, minden akarná is javamat, még is inkább kellene dicsérni azt az Orvost, a' ki a' hon' beteg tagjait nem kimetszeni, hanem meggyógyítani szándékozik.

De ím, midőn az a' Lovagság *), mellynek én a' te zászlód és vezérlésed alatt, a' Capitóliumon mutatám ki álló helyét, eltérek a' Tanácstól; midőn a' hon' első emberei úgy hiszik hogy ujjok eléri az eget 's semmi egyéb-ről gondoskodniok nem kell, ha tavaikban olly halaik vannak, mellyek kezeikből veszik-el az eledelt; nem gondolod e hogy eleget használok, ha oda viszem a' dolgot, hogy ne akarhasson ártani a' ki árthat. Azt a' mi Cátónkat, higgy nekem, te szerethet'd inkább mint én. És még is megtörténik, hogy ő a' legszentebb akarás mellett, árt. Mert ő úgy adja véleményeit mintha a' Plátó' ideális országában élne, 's nem a' Romulus' söpredékiben. Mi lehet igazságosabb mint hogy azok idéztessenek törvény-be a' kik pénzen adják-el voksaikat? Cátó ezt tanácslá, 's a' Senátus javallá véleményét. A' Lovagok tüstént hadat izentek a' Tanácsnak; nekem nem, mert én azt nem javallám. Mi lehet szemtelenebb mint az Asiai publicánusok, kik lemondottak Contractusaikról? De hogy a' LovagRendet egygyességben lehessen megtartani, szenvednünk illék a' kis kárt. Cátó nem engedé, 's győzött. 'S így midőn minap egy Consul fogva tartatott, 's ezen néhány rendbeli háborgásaiban a' Népek, meg sem mozdula egy is azok közzül, a' kiknek segélyekkel én és a' kik engem követtek a' Consulátusban, a' hazát védénk. Azt fogod kérdeni, hogy őket fizetnünk kell e mivel tisztjeiket teszik? 'S mit teszünk, ha egyebet nem lehet? Szabadosainknak, sklávjainknak adjuk e bérbe magunkat? De hagyjuk ezt!

Favónius az én tríbusom előtt több kedvet talál a' magáé előtt; de a' Luccéjusé előtt nem talált. Hogy Násica ellen vádló-beszédet tart a' azzal ugyan becsületet nem vallott, noha külömben eléggé szerényen,

---

*) Dévajkodva ez helyett: a' Lovag-Rend.

hogy Rhódusban inkább látszott malomban mint Molo körül forogni. Ellenem, hogy amaz védém, neheztelt, de szelídkén. Most, a' hon' javára bizonyosan, a' Tribunátust fogja keresni.

Luccéjus miként boldogúl, megírom neked, mihelytt meglátom Caesárt, ki kétnap alatt itt leszen.

Hogy a' Sicyoniaknál kárt vallasz; köszönd Cátónak 's az ő vetélkedőjének Servíliusnak. E' csapás sok polgárt éri. Te tessék, ha úgy akaránk. Ha majd baj lesz, viszont mi is elhagyva látjuk-meg (a' Tanács) magunkat.

Amaltheám vár, 's szüksége vagyon rád. Tusculánumom és Pompéjánomom nekem nagy gyönyörűségeket ad; az a' baj, hogy engem, kinek ezek a' mi sok gazdagaink a' magok' gazdaságok' megmaradását köszönhetik, nyakig löktek adósságba.

Úgy hisszük, Galliában a' csend helyre áll.

Az Arátus' munkája után dolgozott fordításom; az időváltozások' jelenségeiről kisedebb Beszédimmal együtt nem sokára kezdedben lesz.

Tudassd velem, mikorára szándékozol, visszajöni. Pomponia azt ízené, hogy Augusztusban léssz itt. Az nem egyezik azzal a' mit nekem indulásod felől utolsó leveledben írsz.

Hogy Paetus nekem ajándékozta minden könyveit, a' mik rá maradának a' bátyjáról, veled már tudattam.

Örüljek e adományának, az most terajta áll. Ha szeretsz, légyen gondod, hogy kár ne essék rajtok, és küldjed minél előbb lehet. Ennél nekem kedvesebbet nem tehetsz. Még egyszer kérlek, vigyázz, hogy mind a' görögök mind kivált a' latínok a' magok' épségeiben juthassanak hozzám. Úgy fogom nézni, mintha ezt a' kis adományt egyenesen neked köszönhetném.

Octaviusnak írtam. Hogy szóval nem ajánlottam neki, onnan jött, mert nem hittem, hogy lehetnének dol-

gaid az ő megyéjében, és hogy illynemű dolgaid lehetnének. De levelem olly meleg volt, a' mint lennie kellett.

XXVII.

A T T I C U S H O Z.

Tusculánumban, 693. Decemb. elején.

Légyen gondod, kérlek, a' kis-öcsém Ciceróra; úgy tetszik, mintha vele magam is beteg volnék. Én itt a' Dicaearchus' Pellenaeusaival mulatám magamat; írásai-ból valóban nagy halmot raktam magam körül. Melly nagy ember! 's mennyivel többet lehet őtőle tanulni mint Procliusból. Az ő Corinthusi 's Athénei embreit Rómában is fellelhetjük. Olvassd-meg, kérlek, annyi időd lévén hozzá; csudálást érdemlő férfi. Heródes, ha tudná mit csinál, inkább őtet olvasná, mint, hogy maga csak egy betűt is ír. Ez az ember engem egy leve-lével győtrött-el: feléd, a' mint látom, még közelebből kerüle. Inkább akarnék annak nézetni, a' ki össze esküdtem a' haza ellen, mint hogy ellenekbe vetettem ma-gamat az össze esküdteknek, ha az állana, a' mit az a' jámbor csacsog.

Hagyj békét, kérlek, azzal a' te Lolliusoddal. Vini-us eránt javallom a' tettet.

De mit mondasz arra, hogy Januárius' elsője már itt van, 's Antónius még sincs itt, holott bírái már össze gyűjtet-nek? Nigídius, a' mint hallom, kimondá a' Nép' gyűlésében, hogy a' melly bíró meg nem jelen, ő azt majd rendbe

szedi. Ha Antóniusznak érkezése felől valamit hallál, kérek, írd-meg nekem; és minthogy ide jönni nem akarsz, vacsorálj velem Rómában December' utolsóján. De hogy bizonyosan ott légy.

XXVIII.

A T T I C U S H O Z.

Rómában, 693. Decemberben.

Mindeneknek előtte hát a' postabért, úgy e, a' te szép híreid' helyébe? Imhol az: Valériust Hortensius őtalmazá, 's a' bírák vétlennek ismerték! Előre lehete látni, hogy e' kedvét megteszik az Aulus' fijának; de gyanítom, az a' Mindenható is részt veve benne; 's a' mint írod, merő délczegségből. Nékem ugyan az az ő bokkancsai 's az a' krétás pántlika soha sem tettsettek felette nagyon. Mi van' a' dologban, megtudjuk majd, ha itt léssesz.

Midőn ablakaim' keskenységek ellen mersz szóllani, tudjad, hogy a' Cyropaediát gáncsolod. Mert midőn én is épen azt tevém-ki hibául Cyrus Mesternek, így felele: A' kinézés kertekre széles szabású ablakokból kevésbbé kedves mint ha azok keskenyen hagyattak. Ugyanis, ezek az ő szavai, tégyük-fel, a' szem A, a' látás' tárgya B, C, a' sugárok D, E; a' többit érted. Igen is, ha a' képek, mellyek a' dolgokból folynak-ki, a' hogy ti Epicuraeusok vélitek, okai volnának a' látásnak, nehezen férhetnének által a' keskeny nyílásokon: de a' sugárok kifolyása olly könnyen 's olly kedvesen esik, hogy az csupa gyönyörűség. Ha még egyéb gáncsod is volna,

nem fogjuk felelet nélkül hagyni; hanemha az olly valamitilletne, a' mit nagy költség nélkül változtathatunk meg.

'S most már Januáriusnak arra az elsőjére, 's a' hon' mostani állapotjára, melly felől a' Socrates' iskolája szokása szerint elébb egyik és másik oldalra fogjuk meghányi a' dolgot; de osztán, épen úgy mint ők, azt is kimondjuk, a' mit jónak találunk.

Az az Agráriai törvény nagy meggondolást kívánó dolog. Mert vagy egész erővel ellene kell szögzöznem magamat, 's az munkát ad, de nagy dicsőséget is; vagy semmit nem szólanom, a' mi annyi volna mint Soloniumba 's Antiumba küldetni-el magamat; vagy elősegélnem, a' mit Caesar tőlem bizonyos gyanánt vár, a' mint hallom. Mert Cornélius Balbus egyike az ő meghittjeinek, volt nálam, 's bizonyossá tevé, hogy Caesar az én és a' Pompéjus' jóvá-hagyásaink nélkül tenni semmit nem akar, és azon van, hogy Pompéjust és Crassust barátokká tegesse. 'S ha engedek szédítéseiknek, mi lesz következése? Pompéjussal már szorosan össze vagyok szöve, és ha így leszek Caesárral is, ellenségeim meg lesznek engesztelve, az alnéptől nem retteghetek, 's csendem lesz öreg napjaimban. Nem volna rossz: de fülemben mindég cseng az, a' III. Énekből *):

Interea cursus, quos prima a parte juventae,
Quosque adeo consul virtute animoque petisti,
Hos retine, atque auge famam laudesque bonorum.

Minthogy azon könyvben, melly tele van a' Tanács' tekintetét tisztelő érzésekkel, maga Calliope parancsolá ez utat járnom: bizonyos vagyok benne, hogy én mind végig azt fogom hinni, a' mit Hektor mond Homérnál:

---

*) A' consulatusáról irt költeményt érti, mellyben e' felkiáltás Calliope' szájába tétetik.

Εἰς αἰώνος ἀπείροτος, ἀμύνεσθαι περὶ μέτρος *).

De tartsuk ezeket Compitáliai sétálásinkra.

Te az innepet megelőző nap bizonyosan megjelenj. Ferdő-vized melegen fog várni. Terentia magához hívatja Pompóniát, 's megkérjük anyádat is. Hozzd-el Theophrastust, a' Becsület' szeretete felől, a' Quintus öcsém' könyvei közzül.

A' HARMADIK KÖNYVBŐL.

I.

A T T I C U S H O Z.

695. Martz. végén.

Bár lássam-meg a' napot, midőn köszönni fogom, hogy engem élni kényszerítél; mert eddig ugyan bánom azt. Azonban kérek, jer mingyárt hozzám Vībóba, hova okokra nézve intézém útam. Csak ha majd ott szöllok veled, fogom meghatározhatni, merre tartsak bujdosásomban. Csudálkoznám ha meg nem tennéd a' mire kérek; de meg fogod, úgy hiszem azt.

II.

A T T I C U S H O Z.

Azért jövék Víbónak, mivel semmi más helytt nem látám úgy bátorságban magamat, mint Sícának mezei

*) Iliás, XII. 243.

lakjában; kíváltk hogy Clódius a' maga Rogatiojával még nem ott áll, a' hol lenni vágy. Egy másik oka az volt, hogy onnan, ha te lennél késérőm, nem leend nehéz Brundisiumba vissza térnem; holott nálad nélkül, Autroniustól tartva, Achájának venni utamat nem bátorkodhatom. Ha hát eljössz, a' mire téged utolsó levelemben kértelek, az egész dolgot meghányjuk vetjük. Tudom ez az út bajos lesz; de az illy inségben semmi bajjal nem kell gondolnunk. Annyira le vagyok verve, 's lelkem olly igen zavart, hogy többbet nem írhatok. Elj szerencsésen! April. 1jén, a' Lucániai széleken.

III.

A T T I C U S H O Z.

Tulajdonítsd nyomorú állapotomnak, inkább mint változó elmémnek, hogy Vibóról, hova szóllítottalak, olly hirtelen eljöttem. Vevém tudnillik a' hírt, hogy az engem öszverontó Rogatio meg van szelídítve 's Italiától négyszáz mértföldnyire tartózkodnom szabad léssen. Minthogy így sem Siciliában sem Malthában nem lehet, a' mint elejénte akarám, lennem, mind ez mind az közelebb fekvén; legottan útnak eredék, hogy a' törvény-szabás' napja előtt Brundúsiumban lehessen, nehogy Sícát bajba keverjem szállásolásom miatt. Siess utólézni, ha ugyan találok elfogadást. Még eddig barátságosan hívnak mindenfelé; de az nem tarthat sokáig. Oh barátom, melly igen bánom hogy élek! De ki bíra erre inkább mint te, én Pomponiusom? De ezekről szóval. Csak hogy jöjj!

IV.

A T T I C U S H O Z.

Hogy együtt légy velem, azt magamra nézve annakelőtte is nagyon óhajtottam nézém: mióta a' Rogátiót olvasám, látom, hogy vélem semmi örvedetesebb nem történhetnék, mint hogy minél előbb lehet utól érj; hogy ha útamat Epirusnak kell vennem, te és a' tied védhessetek, vagy, ha hogy másfelé kellene ténnem, követhessem tanácsodat. Kövess-el tehát mindent, hogy minél előbb utánam jöhess. Ez neked most annál könnyebb lesz, mert a' Proconsul Macedoniában ki vagyon nevezve. Bővebben ereszkedném-ki, ha az illy barátnál, mint a' milyen nekem te vagy, maga a' dolog eléggé nem szállana.

V.

A T T I C U S H O Z.

Terentia gyakor leveleiben írja, 's leghálásbb kifejezésekben, mennyi köszönettel tartozik neked. Szívesen köszönöm én is, de olly szerencsétlennek érzem magamat, 's úgy le vagyok verve szenvedésim által, hogy mit kelljen neked írnom, nem tudom. Ha Rómában vagy még, engem többé utól nem érhetsz: ha már útban vagy, úgy majd együtt fontolgatjuk, mit kell tennünk. Egyedül arra kérlek, hogy mivel mindég magamat szeretél, e' szeretetedet nékem tartsd-meg továbbá is; mert hiszen én még mindég az vagyok. Irígyeim engemet csak az enyémetől, nem magamtól fosztának-meg. Élj szerencsésen. Thúriumban, April. 10dikén.

VI.

A T T I C U S H O Z.

Semmi kétségem nem vala hogy Tarentumban vagy Brundusiumban meglátandlak; 's ezt sok okokból óhajtam, elebb hogy Epirusban mulathassak egy ideig, osztán, hogy veled egyéb dolgaim felől értekezhessem. Az meg nem leve, 's ez a' történet új toldalékja nagy számarra nevededett bajaimnak. Én innen Asiának megyek, még pedig egyenesen Cyzicumnak. Ajánlom enyéimet. Én csak nagy munkával 's még így is alig tartom talpon magamat. April. 17dikén, Tarentum' táján.

VII.

AZ ÉN TERENTIÁMNAK, AZ ÉN TULLIOLÁMNAK, CICERÓMNAK.

Ritkábban írok hozzátok mint lehetne, 's nem más okból, mint azért hogy ámbár mindég igen szerencsétlennek érzem magamat, de kivált mikor vagy hozzátok írom leveleimet, vagy a' tiéteket olvasom, annyira elfoglal a' sírás, hogy oda leszek belé. Bár ne szerettem volna ennyire az életet, úgy életemet semmi vagy kevés veszély éré vala! Hahogy engem a' szerencse azért tartafel, hogy egykori állapotom' visszanyerését valamelly részben reménylhetem valaha, úgy megtévedésem nem volna olly igen nagy: de ha sorsom az marad mindég a' mi most, oh úgy nem kívánok egyebet, édes életem, mint hogy minél elebb láthassalak, 's kardjaid között halhassak-meg, mivel azért a' mit tevénk, sem Isteneknél sem embereknél, — azoknál, a' kiket te olly tisztán tisztelél, neked; ezeknél, a' kikért én tettem ennyit, nekem — nincs köszönet.

Brundisiumban tizenhárom napot töltök Marcus Lénius Flaccusnál, a' ki az én megtartásomért vagyonát és életét ritka nemeslelkűséggel kockára eresztette, s a' legigazságtalanabb végzés' ijesztései által magát elrettentetni nem engedé, erántam mind azt tenni, a' mit a' barátság's vendéglés' törvényei kívántanak. Bár valaha vissza szolgálhatnám neki a' mit éfettem tevé! Feledni ugyan soha nem fogom, mennyivel tevé adóssává.

Brundisiumot April. 25d. hagytam oda, hogy Macedonián által Cyzicumba érhessek. — Oh én szerencsétlen, oh mélyen megalázott ember! Miként lehetne nekem kérni tégedet, hogy jér utánam? téged, eggy gondok és bánat által lélekben testben elgyengített asszonyt! És még is, ne kerjelek e' tehát! Nélküled legyek e? S lehetek e én így? — Halljad tehát: Ha van remény visszatérésemhez, maradj vesztég, segéld azt, támogassd. Ha minden oda van, úgy kövess-el mindent, hogy utánam jöhess. Nem mondok egyebet mint ez eggyet: ha velem léssesz, nem fogom magamt elveszve érzeni.

De mi lesz az én kedves kis Tulliómból? Ez az a' mit tudni szeretnék; mert itt magam magamnak nem tudok adni tanácsot. Azt az eggyet látom, hogy legyen a' mint akar, neki házassága, neki neve híre miatt, vesztég kell maradni. S mit csináljunk az én kedves Cicerómmal? Oh neki ezután szívemről, karjaim között nem lesz szabad elszakadni! — Nem írhatok tovább — szívem meghasad.

Te mint vagy, arról épen semmit nem tudok; megmaradott e' valamid, vagy a' mint rettegem, egészen kirablottak. Píso felől, a' mint írod is, hiszem is, ő örökké miénk marad.

Emberek' felszabadulások eránt légy gondok nélkül. A' tieidnek az ígértetett, hogy mindenikével érde-me szerint fogsz bánni. Az enyéimék között még Orpheus teszi a' mit kell, a' többiek között eggyet sem lehet

valami nagyon magasztalnom. Erántok az szándékom, hogy ők, ha jószágom elvételik, és ők ezt megnyerhetnék, általam szabadítassanak fel: de ha birtokomat meg-hagyják, kevés' híján ők is enyéimek maradjanak. De ezek apróságok.

Intesz legyek csüggedhetetlen lélekkel, 's remél-jem helyreállításomat. Melly igen óhajtanám, volnának úgy a' dolgok, hogy azt okokkal lehetne reményleni! Boldogtalan ember, mikor vehetem e' környülmé-nyek közt leveleidet? ki hozza utánam? Brundusium-ban örömet váraкоztam volna utánok, ha a' hajós nép, melly a' kedvező szeleket nem akará elmulasztani, en-gedték volna.

En viszont, én Terentiám, téged kérlek, bátorítsd magad a' mint lehet. Nagy fényben éltem, nagy ragyo-gásban. Nem vétkem, hanem érdemeim vonták rám a' csapást. Nincs mit szégyellenem egyebet mint azt, hogy életemtől nem váltam-meg fényemmel együtt. És még is, ha gyermekeinknek jobb hogy élek, úgy a' mit nem kellene is túrnóm, túrni fogom örömet. 'S íme látod mint igyekszem téged bátorítani, a' ki magam roskadozom.

Claudius Philetaerust, szemei' fájdalma miatt, vis-szaküldöm, noha benne hív szolgát vesztek. Ugy látszik, Sallustius minden társait felül fogja hűségében haladni. Pescennius nagy maga elszánásával viseltetik erántam, 's úgy hiszem, erántad is a' legszívesebb tisztelet' bi-zonyságait fogja adni. Sica megígéré hogy velem jó, de Brundusiumban elmarada. Legyen gondod, igen nagyon kérlek, egésségedre, 's hitessd-el magaddal, hogy a' te szenvedésid engem inkább gyötrenék, mint a' magaméi. Te én Terentiám, jó és hű társam, te kedves lányom Tullia, 's te egy reményem Cicero, éljeteك szerencsésen. Brun-dusiumban, April. 30dikán.

S C Í P I O ' Á L M A .

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

I. Midőn Africába értem, Ezredese Mánius Manlius Consulnak, a' mint tudjátok, a' Negyedik Seregnél, semmit nem óhajtétek inkább, mint megláthatni Massinissa Királyt, igen lekötelezett barátját házunknak. A' jó Öreg, mingyárt a' hogy hozzá beléptem, megölele engemet, sírásra fakadt 's valamivel tovább, égre emelvén szemeit, Oh hála tenéked, nagy Nap, és tinéktek, menyeyi társai! úgy mond, hogy minekelőtte ez életből kiköltözöm, látom országomban 's e' fedelek alatt Publius Cornélius Scípiót, kinek engem már neve is gyönyörködtet; annyira nem tér-el soha elmémről ama' nagy és jó embernek emlékezete. Azután én őtől az ő országa, ő éntőlem a' mi hazánk felől értekezett, 's így a' sok kérdészködés és felelgetés közben elfogyott napunk. Ezt királyi vacsora követé, 's a' beszélgetést késő éjig folytatánk, mert az Öregmindég csak Africánus felől szóla, 's nem egyedül tetteit, de szavait is tudta még. Végre fekünni menvén, engem, kit mind az út, mint a' késő éjig fennlétel meglankasztott vala, szokatlanul mély álmom szálla-meg. Itt nekem (a' mint ugyan hiszem, onnan, mivel felőle szólánk; mert többére megtörténik, hogy gondolatink 's beszéléseink afformát szűljenek álmunkban, a' mit Homér felől ír Ennius, kiről ébren gyakorta szokott vala gondolkozni 's szólni) Africánus

azon alakban jelene meg, mely előttem ismeretesebb vala melyképéről, mint magáról. Kire rá-ismervén, megvallom, megrezzenék. De ő, térj magadhoz, úgy mond, 's ereszd a' félelmet, és a' miket mondani fogok, tartsd emlékezetben.

II. Látod e te ím e' várost, mely általam kényszerítetek hódolni a' Római népnek, megújítja régi hadait, 's nem tud vesztegleni? 's egy valamely fennt, csillagokkal-teljes, fényes és ragyogó helyről mutatá Carthágót. Te annak vívására most csaknem közember jössz. Ezt, e' két évek alatt Consul, tövéből kidöntöd, 's a' mely melléknevet örökségben vettél tőlem, érde-med által is tulajdonod gyanánt fogod bírni. 'S ha majd eltörlend Carthágót, diadalt tartandasz, Censor leendesz, 's Követ megjárandod Aegyptuszt, Syriát, Ázsiát, Graeciát, távollétedben ismét Consulnak választatol, egy igen terhes hadakozást elvégzesz, Numantiát kiirtod. De szekerem vitetvén-fel a' Capitóliumba, a' hont öszvezarva fogod találni unokám' törekedései által. Ott mutassd-ki, Africánus, a' hazának, lelked', elméd', ügyességed' nagyságát. De az örök végzések' útjait azon időkre kétes homályban látom. Mert mikor majd életed bejárandja a' napnak hétszer nyolcz eltértét és visszafordultát, 's e' két szám, mellyeknek mindegyike külön okokból teljesnek tartatik, természetes kerengések által a' neked gyászos summára érend, tehozzád és a' te nevedhez folyamodik az egész haza, rád fogja a' Tanács, rád minden jók, rád a' társnépek, rád a' Latínusok függeszteni szemeiket; egyedül magadon fog a' haza' boldogsága állani; egy szóval Dictátornak neveztetvén, te fogod a' rendet helyre állítani, ha rokonidnak istentelen kezeiket elkerülheted. Itt elkiáltá magát Laelius, 's a' többiek utána fohászkodtak; Scípio pedig nyájasan mosolygva re-

ájok, így szóla: Kérlek, ne verjetelek ki álmomból, 's halljátok a' mi hátra van.

III. Te pedig, Africánus, hogy annál serényebb légy támogatni a' hazát, értsd ezt: Mindazoknak, kik a' hont őrzik, gyámolítják, kirendelt külön helyek vagon mennyben, hol örök boldogságban éldellenek. Mert a' fő Isten előtt, ki az egész világot igazgatja, semmi nincs kedvesebb mint az embereknek törvények által összevazzerkezett gyülekezeteik, mellyek hazának mondatnak; ezeknek igazgatójik, megtartójik innen szállottak alá, 's vissza is ide térnek. Akkor én, ámbár nagyon el valék iszonyodva nem annyira a' halál' mint rokenim' incselkedéseknek képére, kérdém még is, ha él e ő maga, és az atyám Paullus, és a' többiek, kiket mi megholtaknak gondolunk. Sőt inkább, ugymond, azok élnek, a' kik a' test' béklyójiból, mint valamelly tömlöczből, kirepültenek; az a' tiétek pedig a' mit életnek mondatok, halál. Ám lássd feléd-közelítő atyádat Paullust. Ezt megpillantván könyveim nagy sokaságban rohantak-elő szemeimből. De ő megölelt, megcsókola, 's tilta sírni. Elfojtottam könyveimet, és mihelytt szólni tudék: Kérlek, mondám, tisztelt jó atyám, ha ugyan ez itt tiközöttetek az élet, a' hogy azt Africánus most monda, mit kések én e' földön? 's mit nem sietek közzétek? Nem úgy van a' dolog! felele. Ha az Isten, kinek temploma mind az a' mit itten látsz, maga nem old-fel a' testnek e' kötelekeiből, te ide bejövetelt nem találhatsz. Mert az emberek olly törvény alatt nemzetnek, hogy védjék azon gomolyt, mellyet a' templom' közepében látsz, és a' mellynek Föld a' neve. Nekik lélek adatott azon örök tüzekből, mellyeket ti csillagoknak neveztek. Gömbölyűek azok és kerekék, 's istenes lélektől élesztve, köreiket megfutják csudás sebességgel. Az tehát mind neked tiszted, Publius fiam, mind más

híveknek, hogy a' lelket tartóztassátok a' test' fogságában, 's annak hagyása nélkül a' kitől az nektek adva van, az emberi életből ki ne költözzetek, hogy kerülni ne láttassatok az Isten által szabott emberi kötelességet. Sőt te, Scípio, mint ez a' te nagyatyád, mint én a' ki nemzettelek, gyakorolj igazságot és hűséget, melly ámbár a' rokonok és szülék eránt is nagy, de a' haza eránt legnagyobb. Az illy élet vezérel égbe, 's azoknak gyülekezetekhez, a' kik már eléltének, 's kifejtözve a' testből, azt a' helyet lakják mellyet látsz. Azon kerek vala az, melly fényes fejr tüze által kitündöklék a' lángok közzül, és a' mellyet ti, a' szerint hogy a' Görögöktől tanúltátok, Tejes-karimának mondatok; honnan körültekintvén figyelemmel, nekem minden igen szépnék, igen csudálatosnak, tetszett. 'S ezek azon csillagok valának, a' mellyeket innen soha nem látánk, 's mind olly nagyságúak, a' millyeknek soha nem gyanítottuk volt, annyira, hogy számokban az vala legkisdedebb, melly legtávolabb az égtől, 's legközelebbre a' földhöz, idegen fénnel fényeskedék. A' csillagok' gomolyai a' földét nagyságban jóval felülmúlták, 's a' föld nekem olly kicsinynek tetszék, hogy szinte pirultam birodalmunkért, melly azon csak egy kis pontot foglal-el.

IV. Midőn azt így elnézelleném: De meddig lesz még, kérdé tőlem Africánus, alásülyedve elméd? Nem látod e melly szentségekbe emelkedel? Előtted minde- nek kilencz kerületekkel vagy inkább gomolyokkal van- nak egybe kötve; ezeknek egyyike az égi, szélső, melly körülöleli a' többit, maga az a' fő Isten, ki a' többet tolja és szítja, mellyben beszélgezte állanak a' csillagok' örök forgásaik. Ez alatt vagyon az a' hét, mellyek ellenkező mozgással mint az ég, visszára ke-

rengenek. Ezeknek számában egy gomolyt az foglal-el, melyet a' földön Saturniának mondanak. Annakutána vagyon az emberi nemzetnek ama' kedvező 's szerencsés fény, melly Jupiternek mondatik. Továbbad az a' nagy-tüzű és a' földieknek rettenetes világ, melyet ti Marsznak neveztek. Azután mintegy közepe' táján a' tartománynak a' Nap áll, vezére, fejedelme, igazgatója a' több ragyogványoknak, lelke a' világnak, 's mérséklője, olly nagyságban, hogy világával mindent felderít és eltölt. Ezt, mint a' társak, két csillag' járása kíséri, az egyik a' Vénuszé, a' Mercúriuszé másik, 's a' legalsó kerületben a' Nap' sugáritól fénylő Hold. Alább semmi nincs egyéb mint halandó 's veszendő, a' lelkeken kívül, mellyek az emberi nemzetnek ajándékképen adattak Istentől. A' Hold felett mindenek örökök; mert az, a' melly közepett vagyon, és kilenczedik, a' Föld, nem forog 's legalól áll, 's tulajdon sullyok által mindenek feléje vonszatnak.

V. Ezeket midőn álmélva nézelleném, a' mint vissza vevém magamat: De mi, mondam, ez a' nagy, ez az édes zengés, melly fűleimet eltölti? Ez az, felele nekem, melly egyenetlen, de illőleg kiszabdalt hézagok szerint öszvefűzve a' gomolyok' indulásaikból 's kerengéseikből származik, melly az élesek a' tompákkal mérsékelvén, sokképen eggyező zengzetté vál. Mert ennyi testek, 's illy nagyok, nem mozdúlhatnak csendesén; 's a' természet hozza magával hogy a' szélsők egy részről élesen, más részről tompán hangozzanak. Innen van, hogy a' csillagtartó égne ama' lenfentebb kerülete, mellynek forgása gyorsabb, éles és eleven hangzással mozog, ez a' holdi pedig és legalsó, legtompábbal. Mert a' Föld, melly kilenczedik, ingatlan maradván, akadva áll mindég a'

legalsó helyen, közepében a' világnak. Ama' nyolcz kerületek pedig, mellyek közt kettejeknek azon egy ereje vagyon, a' Merkúriuszénak és Vénuszénak, házagaikkal hét különböző hangokat okoznak, melly szám majd minden dolgoknak kötevénye. Ezt követék húrjaikon 's énekeikkel némelly tudós férfiak, 's az által magoknak útát nyitottak ez helyre; valamint viszont mások az által, hogy jeles elméjeket emberi élteken isteni tudományok által gyakorlották. E' zengéssel eltelvén az emberek' fülei megsiketültenek, nincsen is bennetek tom-pább érzék: épen a' szerint, a' hoggy ott, hol a' Nílus' vize magas hegyekről alá-rohan, Catadupának mondják azt, az e' tájon lakó nép a' szörnyű zajgásban hallását egészen elvesztette. Itt olly nagy a' hangzás, mellyet az egész világ' nagy-gyorsaságú kerengése okoz, hogy az emberi fül meg nem foghatja, valamint a' Napba sem tekinthettek egyenesen, 's tüze szemeitek' élet 's érzékteket felülmúlja. Ezeket bámúltam ugyan, de ollykor még is le-le-pillanték a' földre.

VI. Erre Africánus: Veszem észre, hogy most is az emberek' lakását nézed; melly ha olly kisednek látszik, a' millyetén, tekintsd mindég e' mennyieiket: ama' múlandókat vessd-meg. Mert melly hírt, melly dicsőséget várhatsz te az emberek' magasztalásokból? Látod hogy elszórva 's apró helyeken laknak, 's még azon foltokon, is, mellyeken élnek, sivatag pusztaságok váltják-fel egymást, és hogy ti föld' lakosai, azonfelül hogy úgy külön vagytok szakadva, hogy egyyitektől valami a' másitokhoz, oldalvást és ferdén, sőt szinte ellenben is állatok, 's e' szerint igen csekély dicsőségre tarthatok számot. Osztán láthatd, hogy földetek bizonyos övekkel van körülkerítve 's mintegy czifrázva; ezeknek két egymástól legtávolabb 's az égneek épen csúcsai alá vetett

végeiket elfagylalta a' jeges zúzmaráz, ama' középsőt pedig és legnagyobbat a' Napnak forró heve aszalja. Csak ketteje lakható: egyyike a' déli, melyet a' kik laknak, lábbal állanak ellentekben; semmi közök nemetekhez. E' másik pedig, az éjszaki, melyet ti laktok, nézzd, melly kis darabjában tiétek. Mert ez az egész föld, mellyen elszéledtetek, hegyeiben keskeny, oldaliban szélesbb, egy kisded sziget, körülölelve azon tengerrel, melyet ti Atlantinak, 's Nagynak 's Oceánnak mondatok, 's az, a' nagyhangú név mellet is, látod mennyicske. 'S e' mivelt 's ismért részekről a' te neved, 's az egyyikünké vagy másikunké, általlépheté e vallyon csak e' Caucasuszt is mellyet látsz, vagy ama' Gangeszt általuszhatta? Ki hallja-meg a' kelő vagy búcsúzó Napnak 's az éjszaki vagy déli szélnek végtájain nevedet? Ezeket fogd külön, 's érezni fogod melly szűk határok közt kíván terjeszkedni büszkeségtek.

VII. 'S a' kik rólatok szólanak is, meddig szólának? Sőt ha a' jövődő emberek' gyermekei egyyikünknek 's másikunknak hírünket, mellyet atyáinktól vettünk, általadni kívánnák is, a' föld' özönárjai 's gyúlongásai miatt, mellyeknek bizonyos időkben megtörténni szükség, nem örök, de csak tartós dicsőséget sem érhetünk. 'S mit használ azoktól emlegettetni nevednek, kik utánad fognak születni, ha azok hallgattak rólad, a' kik elébb voltak itt? kik sem kevesebbek nem voltak, 's bizonyosan jobbak voltak. Kivált hogy azoknál is, a' kik nevünket hallhatják, csak esztendeig tartó hírt sem érthet senki; mert az emberek az esztendőt közönségesen csak a' Napnak, az az, egyy égi testnek visszaérkezése szerint mérik; holott igazi esztendőnek azt lehet mondani, midőn minden égi test azon pontra tér, honnan kiindult volt, 's az eget sok

hosszú hézagok után a' maga elevi rajzolatjában hozzák-vissza; abba pedig alig merem kimondani, melly sok emberi évek' századjai telnek-el. Mert valaminthogy egykor a' Nap, midőn Romulusz' lelke ugyan-e' Szentségekbe felhágott, megfogyatkozni 's eloltódni látszott az embereknek: úgy valamikor a' Nap azon részen 's ugyan-azon időben ismét megfogyatkozand, 's minden csillagok 's égi testek a' magok első állásaikra visszajutnak, tudjad, hogy esztendő telik. De ezen esztendőnek még huszadik része sem fordúla-meg. Hahogy tehát te ez helyre, melly csak nagy és jó embereket fogad-el, nem remélheted feljutásodat: ugyan mi, kérlek, az az emberi dicsőség, melly egy esztendőnek kevés szakáiglan is alig tarthat? Elenben ha fenntre vágysz, 's szemeid e' szent örök helyre lesznek függesztve, ne add magad' az alnép' beszédinek, 's igyekezetid' reményét ne helyezzd emberi jutalmakban. Saját kecaseivel ön maga az érdem ragadozzon a' való dicsőség felé. Mások szólnak e felőled, az az ő gondjok; de bizonyosan fognak. Az az egész beszéd ama' vidékek' szűk korlátjai közzé szorúl, melyeket látsz, 's még senkiről nem volt örökké-tartós, eltemettetik az emberekkel, 's a' jövő nyom' feledésében elsüllyed.

VIII. Mellyek után midőn elhallgata: Én ugyan, o Africánus, így szólék, minthogy a' hazát szeretőknek út nyílik az ég' kapujához, ámbár már gyermekkoromban atyám' példáján indultam, és a' tiéden, 's igyekeztem fenn tartani dicsőségteket: de most még buzgóbban törekszem majd a' nagy jutalom felé. Törekedjél, monda, 's tudd-meg, hogy nem te vagy halandó, hanem a' test az. De az is nem te vagy, a' kit ez az alak jelent. A' lélek teszen kit-kit, nem az arcz, nem a' növés, melly ujjal mutathatik. Érezd Istennek magadat. Mert Isten

a' ki él, a' ki érez, emlékezik, a' ki előre-lát 's intézi 's igazgatja, mozgatja a' testet mellynek vezérévé tétetett, a' szerint a' hogy a' világot maga az a' fő Isten; és mint az egy részben halandó világot maga az az örök Isten mozgatja, úgy a' gyarló testet a' halhatlan lélek. Mert a' mi mindenha mozgattatik, örökké való; a' mi pedig mozgást hoz másnak, ha mástól vette mozgódásait, midőn mozgásának végét éri, szükség hogy életének is végét érje. Egyedül az nem szűnik-meg tehát mozgni is, a' mi magát mozgatja; mert magától soha el nem hagyatik. Sőt egyebeknek is a' mik mozognak, ez a' mozgódásaik' kútfeje, ez a' kezdete. A' kezdetnek pedig semmi eredete nincs, mert mindenek kezdetből erednek, maga pedig semmi más dologtól nem származhatik, 's az nem volna kezdet, a' mi másból származnék. Ha soha nem ered, el sem enyészend soha; mert az elenyészett kezdet sem mástól nem fog újra születni, sem magából mást nem terem, minthogy szükség, hogy mindenek kezdetből eredjenek. Így esik, hogy a' mozgás' kezdete onnan vagyon, mert maga magától mozog; pedig az olyan sem nem születik, sem meg nem halhat. Különben összeomlik az egész ég, 's az egész természet elakad, 's nem is kap semmi erőt, mellytől mint kezdettől indítatva mozoghasson.

IX. Nyilván lévén ezek szerint, hogy az örök, a' mi magától mozog, ki meri tagadni, hogy ez a' tulajdon megadatott a' léleknek? Mert lelketlen, valami küindítás által mozgattatik: a' mi pedig lelkes, az belső mozgás által izgatattatik és a' magáé által. Ez a' léleknek tulajdon természete 's ereje. Melly ha egyyetlen minden egyéb dolgok közt, a' mi mozgatja magát: bizonyosan nem lett, és örök. Gyakorold azt a' legnemesbb dolgok körül. Illyenek a' hon' fennmaradásának gondjai. Az ezekben fáradott, gyakorlott lélek gyorsabban repülend-

fel e' lakjába 's palotájába; 's ezt annál korántabb, ha már akkor, midőn még még be van zárva a' testbe, ki-tündököl, és eltekintvén a' mik kül vagynak, minél mes-szebbre elszakasztja magát a' testtől. Azoknak lelkeik, a' kik magokat általadák a' test' gyönyörűségeinek, 's azoknak mintegy cselédjeikké lettenek, 's az Istenek' és emberek' törvényeiket, a' gyönyörűségeknek szolgáló kívánságok' ösztönére összebontották, kikelvén a' testből a' föld kö-rül fetrengenek, 's nem is térnek különben ide, mint sok századokig elgyötörtetvén. Ő eltűnt: én álmomból kifesелtem.

TUDNIVALÓK.

1. A' m. t. társaság ezen munkának csak kiadója lévén, nem kezeskedik a' benne követett nyelvszabályokról, sem írásmódról, sem végre akármely nemű nyelvet 's írást illető elvekről; egyedül arra kívánt a' kéziratok' bírálataiban ügyelni, hogy az elfogadott és sajtó alá bocsátandó munka, mint egész egy vagy más tekintetből ajánlható legyen, 's a' literatura' jelen állapotjában kiadásra méltónak tartathassék.

2. Nem vizsgálhatván meg a' benyújtott kéziratokat a' társaság fejenként és egészben: ez, u. m. M. T. Ciceróból Beszédek, Levelek és Scipio' álma, Kazinczy Ferencztől, Schedel Ferencz titoknok' és Bajza József r. tag', mint e' végre hivatalosan megbizottak' ajánlására adatott sajtó alá.

3. A' társaság által kiadott kéziratok közül ez XXXIV-dik számu.

Pesten, Martius' 12. 1837.

D. Schedel Ferencz,
titoknok.

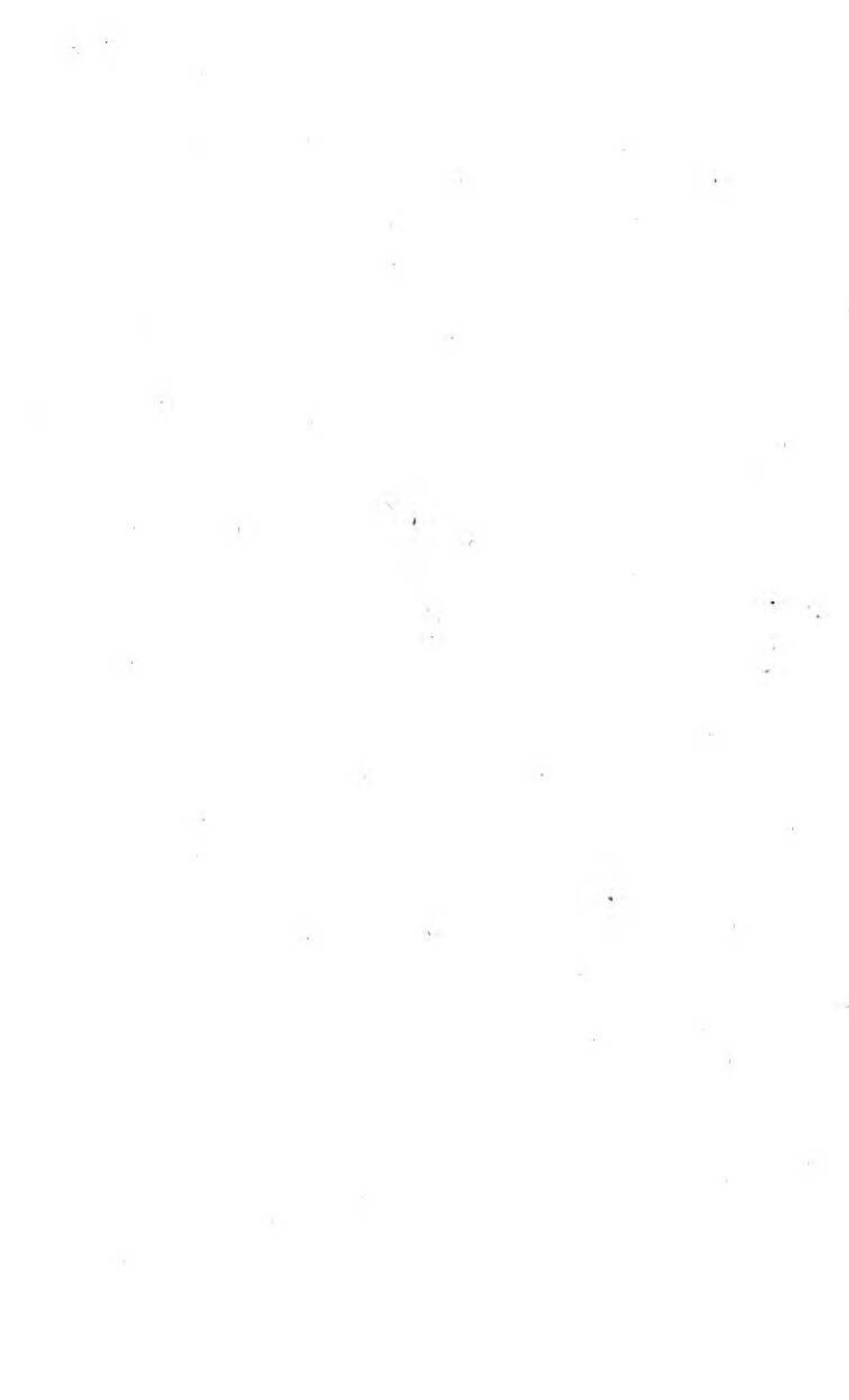
THE HISTORY OF THE

... of the ...
... of the ...
... of the ...
... of the ...
... of the ...
... of the ...

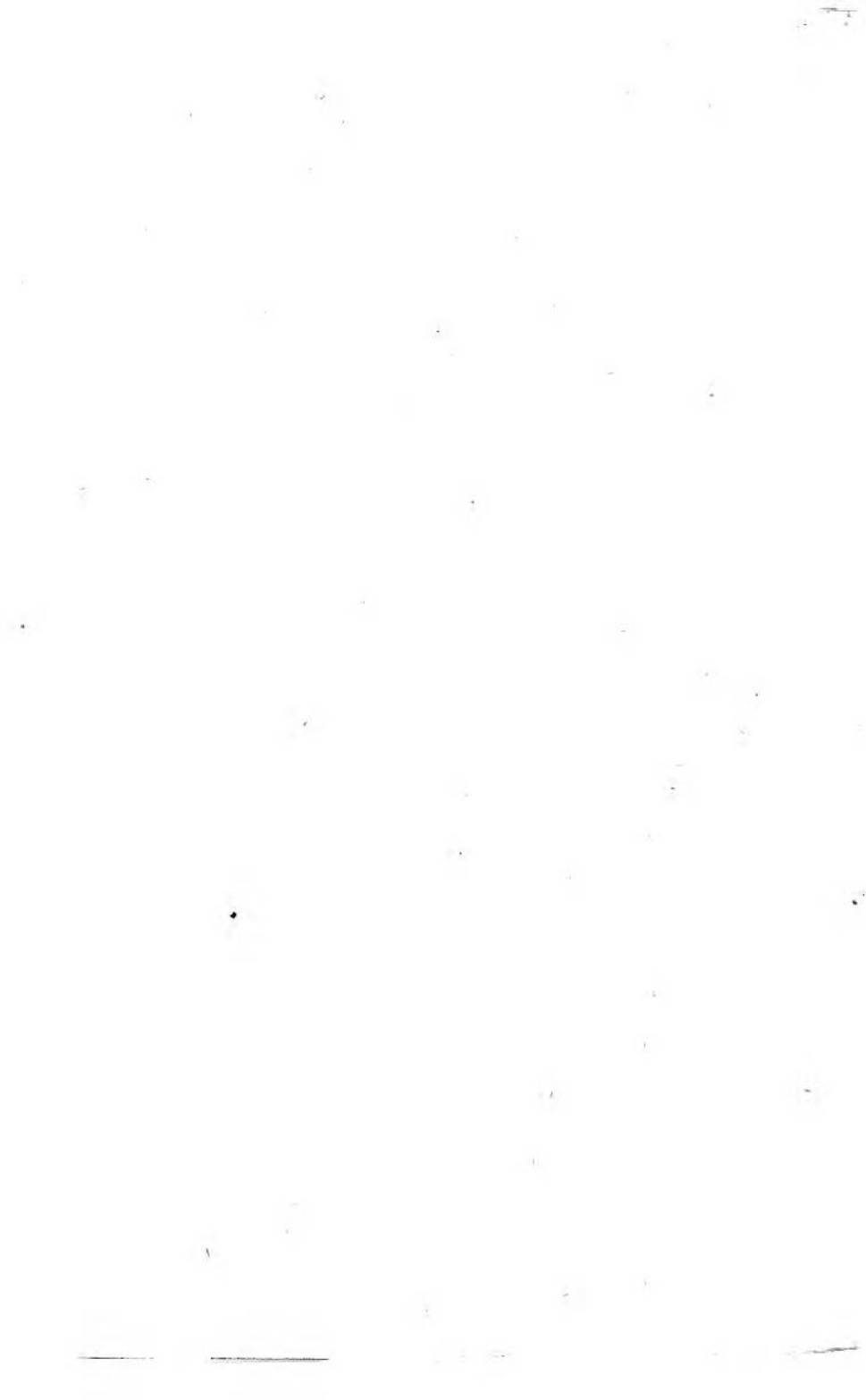
... of the ...
... of the ...
... of the ...
... of the ...
... of the ...
... of the ...

... of the ...

... of the ...

Österreichische Nationalbibliothek

